

národopisná revue 1/91

*Vynášení smrtky v podání souboru Prácheňáček ze Strakonice.
Foto František Zemen 1989.*

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/91

(NÁRODOPISNÉ AKTUALITY, roč. XXVIII)

Vydává

Ústav lidové kultury
696 62 Strážnice

Šéfredaktor: Jiří Pajer, tajemnice redakce: Anna Matyášová

Redakční rada: Oskár Elschek, Ivo Frolec, Zdeněk Hanzl, Dušan Holý, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Milan Leščák, Daniel Luther, Karel Pavlišťík, Juraj Podoba, Oldřich Sirovátka (předseda), Jaroslav Štika, Marek Turnský, Miroslav Válka

OBSAH

Folklor na programu Evropského kulturního klubu (<i>Helena Honcoopová</i>).....	3	Symposium o datování staveb dendrochronologickou metodou (<i>Josef Vařeka</i>).....	50
Pouliční noviny neboli nápisy na zdi (<i>Oldřich Sirovátka</i>).....	5	Podněty ze zasedání CIOFF v Polsku (<i>František Synek</i>).....	51
... je to vlastně už Morava (Jan Trojan).....	9	Mezinárodní folklórní festival Košice '90 (<i>František Synek</i>).....	52
Obyčeje a obřady spojené se stavbou domu v českých zemích (<i>Alena Plessingerová - Josef Vařeka</i>).....	15	Myjava 1990 (<i>Jan Krist</i>)	52
Lidové umění v péči odborníků (<i>Antonín Václavík</i>)	21	Postřekovské slavnosti 1990 (<i>Jan Krist</i>).....	53
Sté výročí narození Antonína Václavíka (<i>Richard Jeřábek</i>).....	24	Mělnický vrkoč (<i>Hana Černá</i>).....	54
Od Moravského Slovesna k dnešnímu Slovácku (<i>Josef Jančář</i>).....	27	Recenze opožděná či spíš předčasná? (<i>Richar Jeřábek</i>).....	54
Táhlý zpěv v Březové pod Lopeníkem (<i>Jaromír Gelnar</i>)	31	Lidové šperky (<i>Helena Beránková</i>)	56
Písnička do zápisníku (<i>Antonín Jančík</i>)	35	Monografie o jízdě králů (<i>Josef Jančář</i>)	57
Od folklóru k folklorismu (<i>Dušan Holý</i>).....	38	Kniha o lidovém malovaném nábytku (<i>Luboš Kajka</i>).....	57
Sdružení pro folklórní soubory.....	42	Ludový odev Slováků v Maďarsku (<i>Andrea Onderčaninová</i>)	58
Dluh našeho národopisu (<i>Marta Šrámková - Marta Toncrová</i>).....	44	Poněkud netradičně o netradiční (!) knize (<i>Jaromír Jech</i>).....	58
Masopustní obchůzková koleda "chodění s Karlem" (<i>Karel Pavlišťík</i>)	46	Národopis města Brna (<i>Jiří Pajer</i>).....	59
		Rolník a jeho práce (<i>Václav Hrníčko</i>).....	59
		Jihočeská konopická (<i>Jiří Pajer</i>).....	59
		Písně ve svém prostředí (<i>Oldřich Sirovátka</i>).....	60
		Spevník moravských kolied (<i>Eva Krekovičová</i>)	60
ZPRÁVY			
Život spjatý s lidovým tancem (<i>Karel Pavlišťík</i>).....	49	Deutsche Zusammenfassung.....	61
Čtvrtý kongres SIEF/UNESCO v norském Bergenu (<i>Richard Jeřábek</i>)	50	English Summary	63

KALENDÁŘ FOLKLÓRNÍCH FESTIVALŮ, SLAVNOSTÍ A NÁRODOPISNÝCH AKCÍ V ČESKÉ REPUBLICE

15. 5.	<i>Praha</i>	Zahájení Všeobecné československé výstavy (výstava trvá do 28. 10.)
17. 5.	<i>Opava</i>	Okresní přehlídka dětských zpěváků lidových písní
18. 5.	<i>Svatobořice-Mistřín</i>	Přehlídka dětských cimbálových muzik z okresu Hodonín
24.-26. 5.	<i>Vlčnov</i>	Slavnosti s Jízdou králů
25. 5.	<i>Opava</i>	Okresní přehlídka národopisných souborů
26. 5.	<i>Křenovice</i>	Národopisná slavnost Vyškovska
31. 5.-2. 6.	<i>Tvrdonice</i>	Podluží v písní a tanci
1. 6.	<i>Rožnov p. Radh.</i>	"A když sa Valášek narodí" - moravský a slovenský dětský folklór
1.-2. 6.	<i>Liptál</i>	Přehlídka dětských valašských národopisných souborů
2. 6.	<i>Troubky</i>	Hanácké slavnosti
2. 6.	<i>Strážnice</i>	Přehlídka dětských slováckých souborů
8. 6.	<i>Uničov</i>	Festival dětských hanáckých souborů
8.-9. 6.	<i>Praha</i>	Národní přehlídka dětských souborů
9. 6.	<i>Krumvíř</i>	Regionální slavnosti "Kraj beze stínu"
15. 6.	<i>Orlová</i>	Regionální slavnosti "Hornické léto"
15. 6.	<i>Kořenec</i>	Národopisné slavnosti Boskovická
15.-16. 6.	<i>Strážnice</i>	II. romský festival
22. 6.	<i>Pardubice</i>	I. mezinárodní folklórní festival
22.-23. 6.	<i>Telč</i>	Horácké slavnosti
22.-23. 6.	<i>Starý Hrozenkov</i>	Kopaničářské slavnosti bratrství Čechů a Slováků
28.-30. 6.	<i>Strážnice</i>	46. MFF "Strážnice 1991"
30. 6.	<i>Hluk</i>	Festival slováckých dechových hudeb
6.-7. 7.	<i>Rožnov p. Radh.</i>	Rožnovské slavnosti
20.-21. 7.	<i>Velká n. Vel.</i>	Hornácké slavnosti
22.-28. 7.	<i>Praha</i>	Všeobecná československá výstava 1991 - Český folklórní týden
29. 7.-4. 8.	<i>Praha</i>	Všeobecná československá výstava 1991 - Moravský folklórní týden
5.-11. 8.	<i>Praha</i>	Všeobecná československá výstava 1991 - Slovenský folklórní týden
10.-11. 8.	<i>Domažlice</i>	Chodské slavnosti a Vavřínecká pout'
10.-11. 8.	<i>Jablunkov</i>	Goralské slavnosti
12.-18. 8.	<i>Praha</i>	Všeobecná československá výstava 1991 - Československý folklórní týden
16.-18. 8.	<i>Kyjov</i>	Slovácký rok 1991
31. 8.-1. 9.	<i>Uherské Hradiště</i>	I. festival hudebních nástrojů a lidových hudeb
31. 8.-4. 9.	<i>Brno</i>	Mezinárodní folklórní festival "Brno '91"
14.-15. 9.	<i>Dolní Lomná</i>	XX. Slezské dny
15. 9.	<i>Prostějov</i>	Hanácké slavnosti
20.-22. 9.	<i>Velká Bystřice</i>	Přehlídka vesnických a zemědělských národopisných souborů
24.-25. 9.	<i>Strážnice</i>	XII. strážnické sympozium "Folklorismus v současné národní kultuře"

Sestavil František Synek

Praha se v průběhu podzimu 1990 stala sídlem tří významných mezinárodních organizací - Helsinského občanského shromáždění (HOS), Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) a Evropského kulturního klubu (EKK). Ustavujícím kongresu Evropského kulturního klubu, který se konal mezi 3. a 5. prosincem v hotelu Pyramida v Praze, se zúčastnilo na 300 delegátů, z toho asi polovina z ČSFR, ostatní z většiny evropských zemí, USA a Japonska. Hlavním tématem kongresu bylo vyvodit "Zkušenosti evropské kultury s totalitními režimy 20. století", ale také vypracovat "Deklaraci Evropského kulturního klubu", jež by postulovala principy budoucího vývoje evropského kulturního života. Vypracování obou dokumentů byla věnována převážná část plenárního jednání kongresu v první a třetí den kongresu.

Druhý den jednání probíhal v užších profesních kolektivech jednotlivých oborů umění, jejichž zástupci se na kongresu sešli. Z jednání šesti sekcí EKK (literární, výtvarné, hudební, divadelní, filmové a vědecké) vzešly četné konkrétní projekty celoevropského charakteru, na nichž by měli členové EKK v nejbližších letech spolupracovat. Každá z šesti sekcí vyhotovila stručný Dodatek k Deklaraci EKK, v němž se shrnují poznatky o současném stavu toho kterého uměleckého oboru, konstatují příčiny jeho slabín a nedostatků a naznačují ideální podmínky pro jeho budoucí rozvoj. Dodatek hudební sekce k Deklaraci EKK zpracovali na základě návrhů a připomínek 25 hudebníků a hudebních teoretiků z celé Evropy, kteří se sezení zúčastnili, dr. Milan Slavický, dr. Lubomír Dorůžka, Vladimír Merta a německý skladatel Dieter Acker. Plně znám Deklarace EKK a její přílohy vzešlé z hudební sekce bychom rádi

otiskli v některém z příštích čísel Národopisné revue. Tentokrát její čtenáře seznamujeme s hlavními náměty diskuse, která v rámci sekce probíhala na téma folklor. Přetiskujeme tedy část diskuse, která na kongresu proběhla 4. prosince v hudební sekci, již předsedal dr. Milan Slavický. Podíleli se na ní, vedle osob u nás známých, dva britští etnografové a folklórní producenti Chris Wade a Eddie Upton.

CHRIS WADE: Zajímá mne zejména etnická hudba jednotlivých zemí včetně střední a východní Evropy, neboť je to dobrý způsob, jak se poučit o základech jednotlivých kultur. Už léta pracuji na zajišťování několikátých denních pobytů folklórních skupin v Anglii a chtěla bych podobnou službu prokázat i skupinám z Československa, Polska, Maďarska. Potíž je v tom, že je zvykem provozovat folklór recipročně a nejsou finance na to, aby česká strana přijala folkloristy z Británie. Ale snad se nějaká cesta najde, byla bych ráda, kdybyste mi mohli poradit. Myslím si také, že je velice důležité, aby byl zájem o tradiční hudbu stimulován i u mladých lidí. Proto pracuji na projektech, v jejichž rámci jsou mladí muzikanti, zpěváci a tanečníci posíláni do Anglie do Evropy, nejen aby učili a vystupovali, ale aby se v cizině učili sami. Byla bych ráda, kdyby se mi podařilo dovést mladé lidi z vašich zemí do Anglie, aby tam šířili znalost vaší etnické hudby. Je to podle mého nejlepší způsob sblížení kultur a lidí v Evropě. Doufám, že tyto mé návrhy najdou v Evropském kulturním klubu odezvu a že budeme takové výměnné akce podporovat.

MILAN SLAVICKÝ: To je samozřejmě právě tak důležitá rovina kulturní výměny jako rovina výměny špičkových interpretů klasické hudby. Podobné výměny lze realizovat na úrovni centrální

a lokální. Tou centrální institucí byl až do současnosti Ústav pro kulturně výchovnou činnost, který právě v těchto dnech zaniká, a nejsem dosud informován, kdo na ministerstvu kultury bude obdobnou činnost přebírat, jestli vůbec někdo. Ta druhá úroveň, lokální, bývá účinnější, neboť vede k bezprostředním kontaktům. Myslím, že by vám dobře poradili v Ústavu lidové kultury ve Strážnici.

EDDIE UPTON: Jsem hudebník a také mne zajímá tradiční a národní hudba. U nás na Západě právě probíhá velký proces sebezpochybňování a kladení otázek. Snažíme si znovu ujasnit roli a funkci umění a myslím si, že se u vás na Východě můžeme v mnohém poučit. V Anglii je hudba stejně ohrožena jako u vás. V Anglii je vláda, o které si všichni kromě Angličanů myslí, že je skvělá, a ta nedávno zavedla nový celostátní systém školních osnov, ve kterých má sice hudba své místo, ale právě před dvěma týdny byla otázka školního vyučování hudbě opět vzala v pochybnost. Nikomu není jasné, kde by se hudbě mělo vyučovat, když ne ve škole. Naše vláda u nás v posledních jedenácti letech zavádí kapitalismus, kde se všechno včetně hudby pojímá jako produkt zpracovatelského průmyslu, jako výrobek. I na hudební dílo se naše vláda snaží zavést normy a státní dotace jsou neustále omezovány a snižovány. To velice záporně ovlivňuje i oblast populární hudby, kam nespadá jen komerčně úspěšný rock, ale i hudba jazzová, folková a folklórní, které nejsou ekonomicky soběstačné. Hudba se u nás postupně stává jen tržním produktem a to je hrozné... Chtěl bych vás před podobným vývojem důrazně varovat. Rád bych věděl, v jakém stadiu ohrožení se nachází lidová hudba u vás.

MILAN SLAVICKÝ: Sedí mezi námi tři skladatelé a hudebníci, kteří mají k lidové hudbě úzký vztah. Jiří Pavlica je primášem jedné z našich nejlepších cimbálových muzik, Hradišťan. Petr Ulrych se snaží dostat zpět určité momenty náपěvnosti lidové hudby do oblasti populární hudby a Emil Viklický usiluje o totéž v oblasti špičkového jazzu.

PETR ULRYCH: Přirozený vývoj hudební kultury, to je otázka přirozených zpětných vazeb. Jakmile se o hudbu pečuje komisionálně, zavání to totalitou, neboť každý člen každé komise má určitý vkus, zájem, nikdy nemůže být nestranný. Ochrana hudby by proto měla být pokud možno přirozená. Nej-přirozenější zpětnou vazbu pochopitelně poskytuje příroda, jejíž řád se snad nejbezprostředněji zrcadlí v lidové písni. Ale jde i o to změnit náš vztah k lidové písni. V Československu byla po čtyřicet let lidová hudba hudbou totalitní, režim jí prokázal medvědí službu. Lidová hudba byla odsunuta z prostředí, které ji je vlastní, z prostředí intimního, kde je intenzita hudebního prožívání mnohem větší, na obrovské festivaly, kde je prezentována velice povrchně. Totéž se týká televizní prezentace. Je to druh hudby, který se musí vrátit mezi lidi, do domácího muzicírování, kdy rodiče zpívají s dětmi ve formě třeba nedokonalé, ale živé. Důležité je, aby se hrála a zpívala hudba, jež v sobě nese kód národa, který ji vytvořil. Pokud se však odhodláme náš vztah k lidové písni změnit, nastanou potíže. Vlivem rozhlasu a televize jsme se odnaučili písně poslouchat a hlavně je sami zpívat. Televize je masové médium, které má ohromný dopad na současnost, ale mizivou odpovědnost vůči budoucnosti. Zpívání se zde podává jako technická disciplína, pro níž je nezbytný nejen hlas, ale hlavně instrumentální

doprovod, mikrofon, zesilovače, osvětlení a pokud možno i scénické efekty, jako je umělý dým nebo strobo. Televize představuje hudbu v žánrových kolonkách, takže se televizní obec rozdělila na nesmiřitelné skupiny příznivců popu, rocku, folku, country, dechovky, jazzu a tak dále. Na podhoubí této netolerance začínají bujet pseudofilozofie, které u mladých lidí mohou začít u nevinné generační polarity, ale vyústit v gangy vandalů a narkomanů. Přirozené zpětné vazby z hudby mizí. Úplně se zapomnělo na to, co říkal náš velký sběratel lidových písní Vladimír Ůlehla, totiž že píseň je živá tehdy, když se jí člověk nepředvádí, ale zpívá si ji pro vlastní potěšení.

EMIL VIKLICKÝ: Jsou však u nás ještě oblasti, kde znalost autentického folklóru přezívá a kde je hudebnost mladé generace výrazná. Měl jsem například v Uherském Hradišti koncert s panem Pavlicou a 13 až 16leté děti tam Pavlicu velice hlídaly, aby při interpretaci lidových písní neujel, ani když s mým jazzovým kvartetem začal improvizovat. Byli ochotni si čistotu svého stylu bránit. Ale takových míst, kde folklór ještě žije, zbývá asi už málo ...

ILJA HURNÍK: Já bych si moc přál, aby se splnila touha našich kolegů, aby lidová píseň žila a nejvíce, aby se vrátila tam, kde vznikla - do rodin, na pole, do přírody. Ale jako kantor pochybuji, jestli je to vůbec možné, neboť dneska, když chce učitel s dětmi nacvičit píseň Ověací čtveráci, tak jim musí vysvětlit, co jsou to ověací, co je víčka a co čočovička a co ti čtveráci způsobili, když jim tu čočovičku vypásli. Děti vědí, co dělal šerif, ale už méně, co dělal hulán. Prostě ty texty obzírají svět, který už zmizel a tady nezbyvá, než se těšit jedinou věcí, totiž že ta píseň nebude žít, kde vznikla, že to nebude produkt přírody, ale zahradnictví. Bude velkým štěstím, když se nám

tu píseň z lesa nebo z pole podaří přenést do květináče, aby vůbec žila. Nezbyvá nám, než ji pěstovat uměle a být vděční za to, že v některých rezervacích ještě žije. Ale nechtějme po dětech, aby se nadchly pro její poezii, která se jim zpřístupňuje především textem a ten text je pro ně nemý.

JAN KLUSÁK: K Iljovi Hurníkovi, který tady nahodil problém obrovského zrychlení hudebního vývoje, bych rád dodal, že ochranářství není ani tak zahradnictví, jako spíš muzeum. A navíc je na něm patrná dvojkolejnost. Na jedné straně je třeba hájit amatérskou hudbu - třeba tu lidovou píseň, kterou si lidé chtějí občas zpívat - a na druhé straně zabezpečovat šíleně rychlý vývoj umělé hudby k formám, kam už amatér nemůže, neboť jsou příliš komplexní. Při životě je ovšem třeba uchovat obojí.

EDIE UPTON: Chápu, co máte na mysli. Ani my v Anglii už nemáme ovčáky. A také já jsem zažil oficiální výměny státních souborů písní a tanců, které zaváněly muzeem, takže vím, o čem je řeč. I když současnou situaci u vás nemohu znát tak dobře jako vy, mám pocit, že vlastnímu folklóru trochu křivdíte. Sám jsem navštívil některé známé lokality hudební lidové tvořivosti, třeba oblast okolo Hradiště, kde jsem ani tak nezažil projevy totalitární manipulace lidové hudby jako spíš projev totalní hudební individuality. A to je dnes velice významné. Včera večer jsme spolu s vaším prezidentem ve Španělském sále vyslechli vynikající provedení Dvořákovy Sedmé symfonie Českou filharmonií. Je to vysoce umělá klasická hudba, ale stejně má výrazný regionální kolorit, tak jako Mozart nebo Vivaldi. Regionální charakteristiky jsou nesmírně důležité ve všech hudebních formách a já doufám, že ve vaší hudbě budou stejně živé, bohaté a přínosné jako dosud.

Helena Honcoopová

POULIČNÍ NOVINY NEBOLI NÁPISY NA ZDI

Oldřich Sirovátka

Všichni ještě máme - hlavně ti z velkých a menších měst - před sebou i v paměti plakáty, letáky a vývěsky, které po 17. listopadu 1989 zaplavily a zaplavovaly ulice, náměstí, volné plochy zdí, výlohy obchodů. A ti starší si pamatují, že něco podobného se událo před více než jedenadvaceti lety, po 21. srpnu 1968, po okupaci Československa armádami varšavského paktu, vojsky sovětskými, maďarskými a východoněmeckými. Obsah těchto plakátů a letáků z roku 1968 se značně lišil od letáků a plakátů z roku 1989; projev a forma však byly stejné.

V podstatě šlo o politickou satiru proti politickému protivníkovi a o politický dialog s širokými vrstvami národa.

V něčem se forma i funkce plakátů a letáků z roku 1968 odlišovala od roku 1989. Předně v tom, že plakáty a letáky roku 1968 se objevily až po okupaci a bojovaly proti hotové, završené skutečnosti, proti *fait accompli*, kdežto v listopadu 1989 se letáky a plakáty snažili vybojovat novou politickou situaci a poměry.

Rozdíl těchto dvou politických situací by se dal formulovat tak, že zatímco pouliční noviny v srpnu 1968 byly výrazem "nenásilného odporu", "odporu bez násilí" proti okupaci, v listopadu a prosinci 1989 se staly nástrojem "nenásilného", "sametového", "něžné" revoluce. Jiný rozdíl spočíval také v tom, že v roce 1968 plakáty měly dvojí rozměr: jednak mezinárodní, hlavně ruský a jednak domácí, kdežto v roce 1989 především a pouze domácí. Nedá se však ani trochu pochybovat o tom, že politické plakáty a letáky po 17. listopadu 1989 pokračovaly ve formě, kterou si národní společnost vyzkoušela před více než dvaceti lety; a protože se osvědčila, sahla po ní v nové situaci podruhé a znovu.

Obecně řečeno, jev "pouličních novin" není v moderní společnosti a především ve městech ničím zvláštním a výjimečným, spíš naopak. Pouliční noviny a plakáty se podobají rozšířeným, běžným a vžitým formám písemné, tištěné a kreslené komunikace jako jsou plakáty, inzeráty v novinách a časopisech, veřejné nápisy na ulicích, veřejných budovách, na nádražích, ale i v úřadech a továrnách.

Plakáty a nápisy, které se objevily po 21. srpnu 1968 a po 17. listopadu 1989, se však vyznačují jedním specifickým rysem:

mají určitou a nepochybnou periodicitu. Jejich obsah se měnil den ze dne, týden po týdnu, co platilo včera, dnes ráno už bylo mrtvé, odlehlé a pro čtenáře nezajímavé. Proto se plakáty a vývěsky neustále a aktuálně střídaly a vyměňovaly. Proto se domnívám, že tento jev lze nejlépe a nejpřipadněji přirovnat k pouličním novinám a takto je rovněž interpretovat a vysvětlovat. Jestliže je nazýváme "pouliční noviny" nebo "pouliční, nástěnné politické noviny", vycházíme tedy z jejich hlavní funkce. Západoněmecký autor Manfred R. Beer, který vydal s Franzem Goësselem knížku *Prager Anschläge* (*Bilddokumente des gewaltlosen Widerstandes*, 1968), mluví o nich jako o "novinách na zdi" (*Wandzeitung*).

Pouliční noviny měly přechodnou, krátkodobou životnost, uplatnily se jen v určité vypjaté a dramatické politické situaci. Jakmile tyto podmínky vymizely a společnost se vrátila k běžnému a normálnímu životu, jakmile nastaly "všední dny", plakáty a letáky postupně se z ulic vytrácely až vymizely. Proto tento jev je možno pochopit a vysvětlit pouze z celé této politické situace. Tak třeba pouliční noviny po 17. listopadu lze vykládat především v souvislosti s davovými manifestacemi, shromážděními, průvody a politickým životem, náladami a snahami oněch dnů, které si vytvořily vlastní symboly a ceremoniály (skandovaná hesla, potlesky, svíčky a improvizované oltáře, prsty do V, cinkám klíči a zvonky, písně a hymny, obrazy a fotografie, lidské řetězce atd.).

Proč se tyto plakáty malovaly, proč se vyvěšovaly, proč se četly? Tedy - jakou měly tyto pouliční noviny a plakáty funkci? Měly především funkci komunikační a informační. Doplnňovaly a rozšiřovaly všechno to, co se mohlo číst v místním i ústředním tisku, novinách, večernících, časopisech, co se vysílalo v rozhlasu nebo televizi. Avšak slova "doplňovat" a "rozšiřovat" nefikají všechno: tyto plakáty a vývěsky navíc oponovaly oficiálním komunikačním prostředkům a kritizovaly jejich informace a stanoviska, protože v prvních dnech a týdnech po 17. listopadu část oficiálních informací více nebo méně podléhala nebo byla ovlivněna starou ideologií. Pouliční plakáty a vývěsky zhusta propagovaly a vyjadřovaly místní informace a radikální stanoviska, jaké noviny, rozhlas nebo

televize nepřinášely. Nelze je separovat od obecné rozjitrěné a revoluční politické situace ve společnosti: některé plakáty a letáky vyjadřovaly myšlenky a hesla, která se ozývala na tisícových, desetitisícových a statisícových manifestacích, hlavně ve větších a velkých městech.

Avšak komunikační funkce těchto plakátů nelze vyložit pouze tím, co bylo zatím řečeno. Pro čtenáře těchto pouličních novin, ale i pro jejich pisatele měly kouzlo osobního vyjádření, sugerovaly svým čtenářům, že čtou jakýsi osobní dopis, který jim pisatel osobně adresoval. Čtenář si na těchto plakátech i informacích potvrzoval vlastní mínění o věci a individuální stanovisko, mohl se s nimi citově i názorově ztotožnit. Podobně jako manifestace a projevy na manifestacích rovněž tyto pouliční noviny vyjadřovaly mínění "muže z ulice", integrovaly společnost.

Zatímco na novinách, časopisech, na vysílání rozhlasu a televize tkvěl punc oficiálnosti, úředního a masového prostředku, potom při čtení pouličních novin a plakátů měl čtenář iluzi jakoby osobního rozhovoru, dialogu na ulici, v tramvaji nebo doma. Výpověď a smysl pouličních novin se přibližuje přímé, osobní, ústní komunikaci, tedy výpovědi lidové slovesnosti a folklóru.

Můžeme tedy pouliční noviny považovat za projev folklóru nebo lidové kultury? Patří tyto plakáty, texty a kresby do lidové či kolektivní slovesnosti, lidového umění nebo lidové kultury? Jestliže o tomto jevu mluvíme na stránkách národopisného časopisu, nedáváme tím už předem signál, že jej pokládáme za nějakou část lidové, kolektivní anonymní kultury?

Domnívám se, že podobná otázka je položena nevhodně nebo nepřesně. Každý takový podobný jev - jako jsou pouliční noviny - je třeba především důkladně a přesně popsat a dokumentovat ve všech souvislostech. Teprve na tomto základě musíme uvažovat, jaké prvky se v takovém projevu vyskytují, jaký mají význam a funkci. Komunikace v moderním světě - na rozdíl od minulých století - je komplikovaný projev a velice často ji nelze jednoznačně popsat a vyložit. Mám za to, že tyto jevy nelze izolovat od sféry kolektivních, nadosobních a místních kulturních forem jako lidová kultura, umění, folklór.

Vždyť mají vedle prvků organizovaných i prvky a složky spontánní, vedle rysů individuálních i rysy nadosobní a místní. Že však jevy, jako tyto "pouliční noviny" nejsou národopisu a lidové kultuře nijak cizí, je vidět z toho, že hlavně v po-

Vývěsky v pražských ulicích. Foto Václav Hrnčíko 1989.

sledních letech se vytvořilo nové odvětví národopisného studia, který německý národopis nazval "ethnologische Bildforschung", tedy zkoumání obrazových národopisných pramenů, obrazových pramenů, často spojených i s texty. Pouliční noviny se šířily z Prahy a z velkých měst do měst menších; ve svém zrodu jsou vysloveně městskou záležitostí a masovým jevem. V roce 1989 se staly centrem vydávání pouličních novin zejména města s vysokými školami. Ale plakáty a letáky se rozšířily i po městech bez vysokých škol, i po menších městech; a v roce 1968 vysoké školy při zrodu a životě pouličních novin neměly žádnou úlohu, vždyť okupace přišla v době prázdnin. Jak vidíme, vznik a šíření pouličních novin není nijak vázáno na takovou významnou sílu, jako jsou vysoké školy a opírá se o širší, i jiné vrstvy občanů.

Když důkladně rozebereme podobu a obsah pouličních novin, můžeme vydělit několik okruhů; od forem jednoduchých až po formy složité a kombinované.

(1) Nejprostší byly letáky informační: sdělovaly čtenáři různé aktuální zprávy, časové informace a organizační sdělení:

Ignorujte okupanty! (1968)

Pozor na provokatéry! (1989)

Generální stávka! (1989)

Stávka pokračuje. Požadavky nebyly splněny. (1989)

(2) Naproti tomu druhá skupina plakátů a nápisů přinášela různá hesla: mají tedy povahu a funkci sentencí, gnómických výroků a přísloví. Obracela se především na lidi, kteří smýšleli

Vývěsky v pražských ulicích. Foto Václav Hrnčíka 1989.

podobně, měla je posílit v jejich názorech, smýšlení a pocitech. Zároveň však tato hesla byla adresována čtenářům na opačné straně fronty, aby jim ukázala odhodlané a jednotné smýšlení. To je jasně vidět na plakátech a nápisech ze srpna 1968, které byly psány azbukou a měly mluvit především k ruským vojákům.

Většina hesel, která se objevila v srpnu 1968 a po 17. listopadu 1989 byla vytvořena ad hoc, podle politické situace a podle politické potřeby; jestliže se formulace hesla povedla a líbila, pak se heslo objevovalo v několika provedeních, takže se vyskytovaly jakési varianty, jak to známe u lidových písní, pověstí, anekdot nebo přísloví.

Dnešní heslo - předat veslo.

Naše heslo - pusť to veslo. (1989)

Naproti tomu jiná hesla, které jsme četli na letáčích v srpnu 1968 a listopadu 1989 využívaly známých hesel a sentencí.

V jednotě je síla. - Pravda vítězí!

Vojáci domů! (1968)

Jděte domů, ruští vrazi! (1968)

Ignorujte okupanty! (1968)

Ani kapku vody, ani skývu chleba. (1968)

Lenine vstávej, Brežněv se zbláznil! (1968)

Adolf Vůlbricht. (1969, s kresbou W. Ulbrichta)

Komunismus - komunistům! (1989)

Vydržet! (1989)

Mysli lokálně - jednej globálně! (1989)

Čtyřicet let stačilo. (1989)

Obušek - bijící srdce KSČ. (1989)

Neustálým rozvíjením socialismu stali jsme se rozvojovou zemí. (1989)

Jak budeme zítra stávkovat, tak budeme pozitivní žít. (1989)

Mládež jde s Dubčekem! (1989)

Normalizace - konzolidace - 20 roků stagnace. (1989)

20 roků normalizace - zůstali jsme normální. (1989)

Pod stromček novou vládu. (1989)

Národe, probuď se! (1989)

Kdo, ne-li my, kdy, ne-li teď! (1989)

(3) S předchozím okruhem textů jsou spřízněny nápisy a plakáty veršované. Zejména v tomto okruhu textů se projevují elementární principy k estetické výstavbě textů. Řečeno obyčejně, autoři nápisů a letáků usilovali o to, aby jejich nápisy a letáky na čtenáře zapůsobili, aby vložily myšlenku hesla co nejjasněji a neúčinněji. Využívali k tomu několika stylistických kvalit. V textech hesel se uplatňuje zejména snaha o koncentraci, zpřehlednění a formální vyjasnění a zpevnění výpovědi, to znamená, že autoři usilovali svou myšlenku povědět co nejjasněji a co nejehospodárněji:

Pravda vítězí - ale dá to fušku.

Dalších 40 let ne!

Takový dialog ne!

Snazily se rovněž dát heslům rytmický řád a kompoziční organizaci, při čemž většinou staví výpověď dvojdielně, někdy i kontrastně:

Lepší je být malý, ale tvrdý, nežli velký, ale shnilý. (1968)

Konec vlády jedné strany. (1989)

Svobodu projevu - i po projevu. (1989)

Snaha po rytmičnosti, po zvukové organizaci a dvojdielnosti často vyústily v paralelní zvukové zakončení řádek, tedy v rým nebo asonanci:

Kdo se bojí o pozice,

ten se bojí opozice. (1989)

Socialismus ano,

okupace ne!!! (1968, s kresbou)

Staronová vládo,

nejsume skotu stádo. (1989)

Včera disident,

zítra prezident. (1989)

Dejte do tisku,

že nechceme žít v útisku. (1989)

Vyskytují se však i jiné statistické prostředky, jako třeba metaforické obrazy:

Rudí bratři, vraťte se do svých rezervací! (1968)

Už při objetí v Bratislavě,

držel Brežněv nůž v rukávě. (1968, s kresbou)

Někdy autoři využili citací z literatury, lidových písní, říkadel i anekdot:

Bude-li každý z nás z křemene,

je celý národ z kvádrů. (1989)

Naše říkanky:

Zajíc seče otavu

liška pohrabuje

komár na vůz nakládá

muška sešlapuje -

a ruský voják okukuje! (1968, s kresbou)

Utíkej, Káčo, utíkej...

honí tě Ivan divokej ... (1968, s kresbou)

Na Štěpána - bez Štěpána. (1989)

Satirickým zaměřením pouliční noviny navazovaly i na politické anekdoty, které kolovaly po celé období komunistického režimu. Však se některé politické vtipy karikující události, situace, instituce i politické postavy objevily v pouličních novinách na plakátech a letácích.

Tak už před revolucí se vyprávěla mezi lidmi anekdota, která překřtila Československo na Ceauslovensko. Po 17. listopadu se objevily rovněž letáky, který tento známý vtip připomněly:

Nechceme Ceauslovensko!

V anekdotické tradici je zakotveno rovněž pohřební parte, které známe už z roku 1945; tehdy šlo o pohřební oznámení na konec nacistické Třetí říše.

V roce 1969 si na toto satirické parte vzpomněl nějaký autor a znovu je aktualizoval.

Motto:

To krásné ráno,

to si pamatuj, mé dítě...

S radostí v srdci oznamujeme,

že dne 21. 8. 68 od nás odešlo

po dlouhé nemoci a drastické léčbě

Československo-

-sovětské přátelství.

Pohřeb drahého zesnulého se nekoná,

jelikož nezbylo ani trochu toho,

co by se vešlo do urny.

Za pozůstalé

Bratři Sedmi.

Netrpte protož a veselte se,

květiny a věnce nejsou nutné.

Amen. (1968)

(4) Jinou variantou druhé a třetí skupiny plakátů a letáků je kombinace textu s kresbou, tedy hesla nebo verše s kresbou. Tato forma, řečeno obecně, měla povahu politické satiry a politické karikatury. Politická kreslená karikatura se spojovala s různými texty, prozaickými, gnómičnými i veršovanými. V roce 1968 se politická karikatura a politická hesla a epigramy týkaly především sovětské armády a vojáků i politických představitelů okupačních zemí, hlavně Brežněva; po 17. listopadu 1989 se satira soustřeďovala na hlavní politické postavy odcházejícího režimu - na M. Jakeše, M. Štěpána, K. Urbánka, G. Husáka, V. Biřáka a další. Některé plakáty imitují kreslené vtipy, které vycházely v dobových novinách a časopisech od známých a uznávaných profesionálních karikaturistů. Velká část však má zcela amatérskou, ochotnickou povahu: kreslili a psali je autoři, kterým šlo hlavně a především o jasný obsah, o působivé sdělení.

Hlavní literatura

ČERNÝ, J. - KLIMENT, L.: Konec normalizace. Obrazový magazín Lidových novin. Praha b. r.

Československo '89. Fotografické dokumenty. (Sestavili V. Birgus a P. Jasanský.) Praha 1990.

DRAGULA, L. a kol.: Průvodce pokojnou revolucí. Praha 1990.

GOËSS, F. - BEER, M. R.: Prager Anschläge. (Bilddokumente des gewaltlosen Widerstandes.) Frankfurt n. M. - Berlin 1968.

HALADA, J. - RYVOLA, M.: Něžná revoluce v pražských ulicích. (Ilustrace D. Pálka, fotografie J. Hampl, F. Heřman, P. Koubek, P. Motl.) Praha 1990.

HOŘEC, J. - HANOUSEK, I.: Občanské fóry. (Pražský podzim 1989.) Praha 1990.

Kronika sametové revoluce, I, II. Praha 1989.

Svědectví pražských zdi. 17. 11.-17. 12. 1989. (Fotografie: R. Boček, A. Haiduková, M. Hucek, B. Hucková. Text: P. Nový) Praha 1990.

ŠLOSAR, D.: Nápis na zdech. Rok. Revue otevřené kultury. Brno 1, 1990, č. 2, s. 38-39.

Z těch (revolučních) dní. Něžná revolúcia zachytená objektivom Pavla Mikuláška. Bratislava 1990.

... JE TO VLASTNĚ UŽ MORAVA

K vokální tvorbě Bohuslava Martinů na lidovou poezii ze sbírek Františka Sušila a Františka Bartoše

Jan Trojan

Největší český skladatel druhé třetiny našeho století Bohuslav Martinů, jehož stého výročí narození vzpomněl 8. prosince 1990 celý kulturní svět, neskryval své sympatie k Moravě a její lidové hudební kultuře. Ve své autobiografii, napsané v New Yorku na jaře 1941, napsal jako úvodní větu: *Narozen 8. prosince 1890 v malém městečku Polička (geograficky v Čechách, ale efektivně je to vlastně už Morava)*. Je třeba této rozkošné doučky v závorce rozeznat tak, že si skladatel byl vědom svého původu na rozhraní Čech a Moravy a zejména toho, co odtud vyplývá pro jeho hudebnickou fyziognomii.

I když se už mnoho napsalo a namluvilo o vztahu velkého komponisty k lidové tvorbě, ve skutečnosti o tom teoreticky víme dosud jen velmi málo. Otázka vztahu umělce k lidovému odkazu se jeví na první pohled banální, ve skutečnosti je velmi složitá. Ani tento článek nečiní nárok na nějaký zásadní objev. Pokusíme se jen nastínit problematiku spojenou s kompozicí Bohuslava Martinů na moravskou lidovou poezii. Skladby "na slova" lidové poezie, jak se patrně od dob Novákových nesprávně říká - vždyť skladatel komponuje na texty, nikoli na slova! - mají nás tradici od dob Dvořákových, máme-li na mysli slavné Moravské dvojzpěvy. Všimněme si přitom, že Janáček se věnoval rovněž této tvorbě, avšak pouze ve sborovém oboru, zatímco se Martinů ve svých pozdních cyklech vrací ke kompozici na lidové předlohy i v oboru písně, většinou však skládá na lidové texty pro komorní sbor.

U Dvořáka a jeho žáka Vítězslava Nováka je kompozice na moravskou lidovou poezii výrazem dobového zájmu o folklór, ať už je přístup obou skladatelů co do koncepce jakkoliv odlišný. Zcela osamělý je v tomto ohledu Janáček, jehož vztah k moravské lidové písni je jedinečný, nenapodobitelný, svrchovaně originální. Jak je to u Martinů?

Máme-li se zamyslet nad otázkou vztahu tohoto velkého skladatele k lidovému odkazu je třeba si uvědomit několik základních momentů, jimiž se Martinů odlišuje nejen od svých velkých předchůdců, ale také od svých uměleckých soupeřů ve vlasti. Martinů na rozdíl od Dvořáka žije ve zcela jiném světě, jak časově, tak prostorově. Záhy po

nástupu své cesty se odvrací od romantismu, dostává se do středu tehdejšího evropského moderního světa hudby v Paříži, kde je obklopen urbanistickou kulturou, civilizačním ruchem, pronikajícím světem jazzové taneční hudby. To všechno musí ovlivnit jeho přístup k lidové tvorbě. Mimochodem současníci Martinů ve vlasti, pokud máme na mysli přední zjev, jako je například Pavel Bořkovec, si nedělají hlavu s lidovou písní; směřují k civilizačním a intelektuálním sférám, ponechávajíce stranou tradici národní hudby. Odeženeme-li dotěrnou myšlenku, že by Martinů navázal kontakt s lidovou tvorbou snad ze vzdoru nebo z originality, musíme dojít k ná-zoru, že se tak stalo z hlubokého vnitřního přesvědčení. Martinů se svým jednoznačným postojem k lidové poezii zařadil mezi velké tvůrce dvacátého století, kteří měli k této oblasti podobný vztah. Je tu však třeba opět diferencovat. Postoj Martinů k lidové tvorbě nám snad nejlépe vyvstane, srovnáme-li jej se vztahem Janáčkovým. Martinů není totožný v poměru k lidovosti s žádným z velkých skladatelů neofolkloristů našeho století, jako byl Bartók, de Falla nebo Janáček. Mohli bychom jej v této věci srovnávat s Igorem Stravinským, snad s výhradou, že nelze klást do rovnítka dravou, barbarskou národu radikálního folkloristy s českým skladatelem, což je ovšem záležitost temperamentu, ne stylu.

Stojíme tu před nesmírně zajímavým problémem. Jestliže se v publicistické literatuře o hudbě první poloviny našeho století hovoří o skladatelích urbanistech a rustikaliseeh, máme v osobnosti Bohuslava Martinů jedinečný příklad na urbanistu v hudbě se silným akcentem rustikalismu.

Vraťme se však k našemu tématu a pokusme se sledovat vztah skladatele k moravské lidové hudební tvorbě ve světle jeho díla. Hned na počátku výkladu musíme zdůraznit, že skladby B. Martinů na moravskou lidovou poezii netvoří ucelenou skupinu a že se jinak neodlišují od děl na českou poezii. To je základní moment, který už sám napovídá mnoho o charakteru komponistova vztahu k poezii Moravy. I když zájem o lidové texty lze sledovat do ranějšího Mistrova období, můžeme mluvit o soustavnějším vyhledávání těchto

předloh teprve od pařížské doby, konkrétně od třicátých let. Souvisí to i - a to je zase v kontextu tehdejší české hudby něco jedinečného - s jevištními díly Bohuslava Martinů. Lze hovořit o české trilogii, máme-li na mysli Špalíček (1932), Hry o Marii (1934) a Divadlo za branou (1936). Těžko bychom hledali v domácí tvorbě skladatele, který se lak těsně přiblížil k lidové poezii, a nejen to, který vytvořil zcela vlastní zhudebnění. Bude úkolem analytiků a estetiků teoreticky zhodnotit zrod skladatelova názoru na poměr individuálního tvůrce ke kolektivnímu odkazu lidové slovesné a hudební kultury. Neboť pro Martinů není kompozice na lidové texty jen záležitostí komponování na lidový text, ale znamená i vyrovnání tvůrčího hudebníka s tradicí lidové hudby, a co je neméně důležité, s tradicí zhudebnění těchto textů v národní hudební kultuře.

Není bez zajímavosti při té příležitosti poznamenat, že stačí jediná tvůrčí osobnost, jež svou velikostí a geniálním tvůrčím nadáním určuje vztah celé generace umělecké hudby k lidové tvorbě. Při vši účtě a porozumění pro hudební podhoubí, jež tvoří českou hudbu druhé poloviny 19. století, musíme konstatovat, že vztah umělé a lidové hudby určuje osobnost Smetanova a Dvořáková.

Vzdáme-li se nároku na přesnější určení doby a díla, v němž se postoj B. Martinů k lidové tvorbě konstituoval, můžeme alespoň prohlásit, že vztah skladatele k lidovosti se vyhranil záhy a že se vlastně po celou dobu dalšího vývoje v podstatě nezměnil. Lze jen konstatovat vývoj směrem od složitosti a experimentování, jež jsou svědectvím úporného hledačství vlastního výrazu, k oproštění a jasnosti, přehlednosti.

Kompozice B. Martinů na lidové texty nejsou pouhým výletem váženého skladatele do říše poezie, ale nedílnou součástí jeho díla. Takto se staví Mistr do řady velkých tvůrců české hudby a zároveň se mimoděk odlišuje od svých menších současníků, kteří komponovali na lidové předlohy spíš příležitostně. Martinů vyhledává lidové texty od doby, kdy zjistil jejich nosnost, důležitost pro vlastní vývoj i vrcholnou uměleckou hodnotu, až do konce svého života.

Chceme-li se zamyslet nad poměrem textu a hudby v této zvláštní skupině komponistova díla, zjistíme s překvapením, že text a hudba jsou těžko oddělitelné. Martinů si nevybere pouze text a nezhudebněje zvolenou předlohu pozdně romantickým způsobem, dekorativně, jak bychom mohli u příslušníka jeho generace alespoň na počátku jeho vývoje očekávat. Právě naopak: jakmile si zvolí určitý text, stává se

ten v procesu zhudebnění integrální součástí struktury díla, jež je právě lak v návaznosti na lidovou předlohu, jako upoutává originalitou. Martinů si v průběhu tvůrčího vývoje osvojil osobitý výraz; jeho skladatel na lidovou poezii prozrazují koncepci příslušníka neoklasické generace po první světové válce. Text mu není pouhou sémantickou základnou, východiskem literárního obsahu; skladatel hledá od počátku mezi řádky, noří se do hloubky, struktury textu. V tomto ohledu je možné sledovat vlivy estetiky Stravinského, v intelektuálním přístupu, který však na rozdíl od Stravinského má vždy lyrický náboj. Skladatelův obdivovatel a zasvěcený znalec jeho díla Zdeněk Zouhar napsal před lety ve sborníku věnovaném B. Martinů (v jeho redakci v Brně 1957 jako první publikace svého druhu u nás!) o Mistrově deklamaci, že je jiná než ta, na niž jsme zvyklí. Zouhar připomíná i skutečnost, že skladatel žil dlouho v cizině, kde byl vystaven vlivům cizího jazyka. Podstatné však je, že vytvořil nový typ zhudebnění textu, k němuž mu pomohla i lidová poezie, jež se značně liší od romantického pojetí už proto, že její kořeny jsou nesrovnatelně starší. Při poslechu kterékoliv skladby B. Martinů na lidovou poezii nás na první ráz zaujme svérázná métroritmika. Kdesi v hlubinách textu nachází Martinů inspiraci, jež spoluvytváří stavbu právě tak jako citový obsah skladby. Snad by to bylo možné formulovat tak, že vytvořila českou variantu neoklasického typu, zcela svérázný, nenapodobitelný model kompozice na lidový text. I když je Martinů podobně jako Dvořák především výrazný instrumentální skladatel, bylo by vzrušivé sledovat, do jaké míry měla právě vokální představitost vliv na jeho melodiku. Budeme-li hovořit tradičně ve smyslu klasické analýzy o vztahu melodiky, harmonie a rytmu, lze vůbec jednotlivé složky v komponistově výrazivu dělit? Můžeme říct, že vzdor všemu soudobému v jeho výrazivu stále je na prvním místě melodie? Vypadá to, že ano, a že právě tato okolnost spojuje Martinů se světem lidové tvorby. Avšak neméně než melodika nás upoutá již na první poslech kterékoliv Mistrovy skladby na lidový text svébytná, zdůrazněná a originální métroritmika. Tyto dvě hlavní složky skladatelovy mluvy jsou nerozlučně spjaty, a to jako jeden ze znaků soudobé hudební mluvy první poloviny našeho století, a teprve ve druhé řadě vnímáme harmonickou složku.

Melodika vokálních skladeb B. Martinů na lidové texty je v podstatě diatonická, a z této bezpečné základny vybočuje směrem k modalitě nebo k chromaticce. Již nápevnost

prozrazuje Bohuslava Martinů jako českého skladatele, pokračovatele tradice smetanovsko-dvořákovské; jen méně často se objeví inspirace janáčkovská. Troufáme si tvrdit, že na vývoj Mistrovy melodiky měla vliv i horácká píseň, hlas jeho rodného kraje. Je až neuvěřitelné, kolik vytěžil Martinů právě odtud, z dávno zasuté zásobnice lidového umění. Lidová píseň českomoravské Vysočiny představuje český typ, ve srovnání s jinými oblastmi jen málo výrazný, dotčený silně vlivy novějšími, pololidovou oblastí i jarmareční a kramářskou notou. A přece působí tento skromný typ svou

melodikou, pohybující se kdesi v neurčitu, ve věčném dur se zakončením na třetím stupni. Nazvali bychom to pseudo-frygickým zakončením. Jako příklad poslouží první písnička Děvče z Moravy (*Přiletěl ptáček z cizí krajiny*) z cyklu *Písničky* na dvě stránky. Martinů neváhá ani využívat k náladovým účelům známý obrat tahací harmoniky, tzv. heligónky, jak se jí na Horácku říká, sled dominantního nónového akordu a tóniky (g, h, d¹, f¹, a¹-c¹, e¹, g¹). Je to například první z Českých madrigalů (*Aj, stupaj, stupaj, můj koníčku, na most*, takt 14), nebo v klavírní předehře písně *Otevření*

slovečkem (*Zamykaj, maměnko*) z cyklu *Pisničky* na jednu stránku. Dokonce se ozve ojediněle u Martinů triviální nota, upomínající na Gustava Mahlera, a to tam, kde bychom to nejméně čekali. Máme na mysli druhou ze Tří posvátných písní, Nanebevstoupení Páně (*Když milý Pán Ježíš do nebe vstupoval*). Nenápadná nářevnost horáckých písní, onoho skrovného světa na rozhraní Čech a Moravy, je také základem nejvýznamnější složky skladatelova lyrismu a teprve ve druhé řadě můžeme upomenout na obdobný vliv nářevnosti moravské lidové písně. Jako příklad na obojí typ uvedme znovu písničku Hlásný (horácký typ) a písničku Naděje (*Hlavěnka mě bolí*) z *Pisniček* na dvě stránky (moravský typ). V obou případech lze mluvit jen velmi obecně. Kdo by hledal u Martinů nějaké konkrétní obraty české nebo lidové písně, bude zklamán. Lze ovšem vysledovat zejména v pozdním období skladatelovy tvorby jistý příklon k některým svěbytným obrátům moravské lidové písně, ale to není podstatné. Martinů si od počátku vytváří svůj vlastní názor na lidovou tvorbu a její využití ve svém díle, jak jsme již naznačili.

Způsob využití lidových inspirací v díle Bohuslava Martinů je určován vnějšími i vnitřními momenty. Kdybychom měli srovnávat vnější osudy skladatelovy s jeho velkými současníky, je tu nasnadě analogie se Stravinským. Oba umělci žili převážně v cizině, a snad už proto je jejich vztah k lidovému odkazu rodné země zcela jiný, než u skladatelů, kteří tvořili doma, jako byl Bartók nebo Janáček. Významnější jsou však záležitosti vnitřní, stylové. Vztah B. Martinů k lidovému odkazu je určován estetikou neoklasického skladatele, který se vrací do této sféry jako do minulosti. Navíc distance od domova dodává celé záležitosti nostalgickou příchuť něčeho nenávratně uplynulého, ztraceného ráje. Jako skladatel své doby nechce být Martinů sentimentální, nedovoluje mu to civilizační ráz jeho okolí. A přece u žádného z jeho českých současníků neuslyšíme onen zasněný, lyrický tón, jako právě u něho, ve skladbách na lidové texty. Skladatelův životopisec a analyzátor Jaroslav Míhule píše v souvislosti s pozdními díly B. Martinů o návratu k českému domovu, k nevinnosti dětství. Ve skutečnosti se vracel Martinů do ztraceného mikrokosmu domova po celý život. Právě snad proto, že žil uprostřed pařížského Babylónu, měl pro tyhle věci citlivější sluch než kdokoliv z jeho domácích současníků. Martinů je poslední velký rustikalista v české hudbě a již to dodává jeho dílu nostalgickou příchuť.

Martinů je v kontextu české hudby skladatel vysloveně soudobý, nesrovnatelně soudobější nežli jsou domácí kolegové. Vzpomeňme jen, jak dráždil v padesátých letech oficiální publicistiku i estetiku, jež nemohla přijít na jméno jeho kontaktů s evropskou modernou. Antonín Sychra tehdy psal v souvislosti s jeho skladbami něco o skleníkovém rázu děl Martinů. O něčem podobném nemůže být ani řeči, Martinů se přibližuje k lidovému odkazu v svébytné tvůrčí rovině. Nazvali bychom to světem snu, a v tom se přibližuje velký skladatel spíš než svým hudebním kolegům doma velkému básníkovi Vítězslavu Nezvalovi. V oblasti lidové tvorby nehledá Martinů úporně životní pravdu jako Janáček, jehož výbušný svět musil být cizí tomuto křečce chlapeckému člověku. Jeho citlivá a plachá bytost se utíká k lidové tvorbě jako k věčnému prameni jistoty, jak to nejvýrazněji vyjádřil Martinů v kantátě *Otvírání studánek*. Jestliže komponisté období neoklasicismu vyhledávají vzory v minulosti, u barokních mistrů, mohl se Martinů utíkat ve světovém kontextu ke Corellimu nebo Vivaldimu, ve sféře domácí hudby k lidové písni. Postoj romantika nebylo možno zaujmout, Martinů je v tom smyslu zcela ve smetanovském duchu antiobrozenecký, vrací české lidové inspirace zpět do Evropy. Důležitou roli přitom hraje vedle melodiky rytmická složka. Na první poslech je ve vokálních skladbách Martinů na lidové texty nápadný výrazný metrický model, který ovládá vždy určitou část a je pak kontrastně vystřídán dalším modelem. Nápadná je přitom rytmická setrvačnost, tvrdošíjně opakování jistého motivku, což dodává skladbám neobyčejného kouzla. Parlandový ráz melodie, skandování, zařikávání, dětská rozpočítadla, to vše výrazně určuje skladatelovu představivost. Mohli bychom si vzpomenout na Carla Orffa, avšak Martinů je vzdálen intelektualismu bavorského skladatele, jeho výraz je vždy silně emotivní - i když na druhé straně nelze nesrovnávat jistý magický účinek skladeb obou. Všechna díla Martinů na lidové texty jsou mistrovská. Melodika a doprovod písňových skladeb jsou dvě zcela samostatné roviny, navzájem korespondující a vyhraněné. Skvěle je modelován zpěvní part, ve třech cyklech písní na lidovou poezii moravskou ze čtyřicátých let už zmizel předpis taktu, nářev plyne volně z textu. Klavírní doprovod někdy je důležitější nežli zpěv, který přejímá misty jakoby úlohu "druhého hlasu". Je zdůrazněna role naivnosti, připomínající obrázky skladatelova přítele Jana Zrzavého. V tom smyslu připomeňme jako významný skladatelův přínos, že zavedl do české komorní

sborové tvorby doprovod sólových houslí. Nejstarší pamětníci si zachovali ve vzpomínkách ony nenapodobitelné zážitky v hodině zpěvu, kdy pan učitel nalaďil housličky a doprovázel dvojhlasný zpěv třídy. Byl to doprovod prostý, bez opory basu se vznášel kdesi v neutrálním území a vzrušoval vzor nedostatečným prostředkům vydatně fantazii žáčků, pokud měli pro takové věci sluch. Nejznámější je houslový doprovod v cyklu Martinů Petrklíč, kde je znamenitě kombinován ve dvou písních s klavírem, nejkrásněji však zní ve Třech posvátných písních.

Jak ale tohle vše souvisí s Moravou, položí si netrpělivý čtenář možná otázku. A jakým způsobem Morava přispěla k vytváření skladatelova výrazu? Vzdáme-li se podrobnější analýzy, na kterou by bylo zapotřebí příliš mnoho místa, můžeme shrnout některé aspekty této problematiky asi takto:

Jak jsme již řekli, Martinů neměl smysl pro folkloristické rozlišování jednotlivých regionů; jeho přístup k lidové tvorbě české i moravské je shodný. Nestudoval českou ani moravskou píseň jako jeho velcí současníci v regionálních okruzích. Ve skladbách na lidovou poezii slučuje Martinů nenásilně dostupné stylové prvky. Podaří se spojit i zdánlivě nespojitelné, nebo alespoň navodit některé momenty tohoto spojení. Máme na mysli sféru domácí lidové písně a mezinárodní oblast jazzové taneční hudby, jak se to jeví v rytmu skladeb B. Martinů na lidové texty.

Morava je ve vokální představivosti Bohuslava Martinů nezastupitelnou složkou. I když skladatel nestudoval moravskou lidovou píseň třeba jako Vítězslav Novák, a ovšem jeho znalosti v této oblasti nelze ani stínem srovnávat s Janáčkem, přece ho od mladých let Morava vzrušovala; byl si vědom její výjimečnosti. Pro skladatelův vztah k lidové písni Moravy je příznačné vyjádření v souvislosti s anketou sborníku Valašsko (1945-1955), otištěné v antologii Miloše Šafránka *Bohuslav Martinů, Domov, hudba a svět*. (Praha 1966): *Moravská píseň svou originálností a prudkostí má velký vliv na vývoj umělé hudby a je v ní stále velký a nový zdroj možností. Jsou to písně zdravé a nesentimentální. Neznám nic zdravějšího, než je moravská píseň.*

Důležité je skladatelovo přiznání, že je na rozpacích, jak harmonizovat některé písně z Bartošovy sbírky (měl na mysli třetí sbírku Národní písně moravské v nově nasbírané, Praha 1901), jež se mu dostala do ruky v pozdním věku a byla pro něho skutečným objevem, právě tak jako velká úvodní

stať Leoše Janáčka, kterou Martinů právem považoval za první konkrétní analýzu moravské písně. Skladatel navrhuje vydávat originální doprovody lidové moravské písně na gramodeskách a vyzdvihuje některé typické znaky lidové melodiky, jako *moravská zvýšená kvarta, skok k VII. stupni, které se nenajdou v celé světové literatuře*. Měl na mysli tzv. lydickou kvartu a mixolydickou septimu.

Martinů se poučil svým geniálním instinktem i na jiných zvláštích moravské lidové melodiky; používá posunu nápisu o sekundu výš nebo níž, utíká se k sekvenci, ne ve smyslu romantickém, harmonickém, ale melodicky, jak se to objevuje v předromantické hudbě. Nevychýbá se sekundovým "mannheimským" vzdechům a ovšem ani ne terciovým a sextovým paralelním sledům, tomuto výraznému znaku lidové melodiky. Teprve v pozdních dílech se Martinů dává ovlivnit detailními melodickými obraty moravskými, jako jsou sledy čisté kvarty a velké sekundy směrem vzhůru. Jeho jedinečnou zvláštěností je citlivé zacházení s lydickou kvartou a s dorskou sextou. Oba tyto charakteristické intervaly moravské melodiky skladatel exponuje často a rád; lydickou kvartu zcela nenápadně a přece na prvý poslech výrazně, nikoliv dynamicky, jako Janáček, ale přímo snově, poeticky. Jediněčný je jeho postup s dorskou sextou, kterou nepoužívá v sopráně, ale latentně, skrytou v harmonii a přece na prvý poslech nápadnou, například v písni Boží muka (*U brněnské Boží make*, z cyklu Písníčky na dvě stránky, takt 15), v tomto případě navíc s nádhernou modulací. Velmi nápadné jsou skladatelovy překvapivé kadence harmonické, jež nezapřou svůj moravský původ, založené na sekundové distanci, nebo tzv. pikardské tercie, které slyšíme z lidových hudeckých kapel. (Např. právě uvedená písnička Boží muka, uvedené místo 15. a 16. takt - b moll, F⁷, B dur). Půvabné je spojení skladatelovy představivosti ve zhudebňování moravských textů s Dvořákem; často se Martinů utíká k chromatické terciové příbuznosti, tomu neomylnému prostředku kontrastu. Z mnoha příkladů alespoň jediný, píseň Nade dvorem (*Ho tech našich nade dvorem*, z cyklu Petrklíč, č. 26 - G dur, B dur), na samém počátku skladby. Příklady na využití lidových stupnicových obrátů moravských bychom našli ve vokálním díle B. Martinů dost. A ještě připomeňme jednu kuriozitu: exponování zvláštní stupnice, podhalské tonality se sníženou sextou (c, d, e, fis, g, as, hes), kterou objevil Jaroslav Svoboda v úvodním sboru *Valasi*, *Valasi* z cyklu Zbojnické písně (J. Trojan: Moravská lidová píseň, Praha 1980, s. 190).

Celá kapitola by se dala napsat o postupu skladatele v zacházení s lidovými texty. Je příznačné, že horácké a hanácké texty ponechává Martinů v podstatě beze změny, kdežto slovácké a zejména valašské a slezské upravuje do hovorové češtiny. Vícekrát také kontaminuje dva texty v celek, vždy s velkým vkusem.

Máme za to, že právě krajový původ Bohuslava Martinů na rozhraní dvou národně shodných, avšak folkloristicky zcela

odlišných kultur umožnil skladatelovi patřičný odstup. Morava je v jeho tvorbě na lidové texty nezastupitelná; nejen jí dodává kořenné vůně domova, propůjčuje jí lyrismus zvláštního ražení, ale stejně jako Dvořákovi ukazuje skladateli cestu k vlastnímu stylu.

Bohuslav Martinů na texty moravské lidové poezie (soubis skladeb)

Dvě balady na slova lidové poezie pro alt a klavír (Paříž, vánoce 1932). 1. Putovali hudeci, 2. Širota.

Čtyři písně o Marii (Paříž, 17.1.1934) pro smíšený sbor. Zvěstování (*Stála Panenka Maria*), Sen (*Ušnula, usnula, ja Maria v ráji*), Snídání Panny Marie *f/4 teče vodička studená*), Obraz Panny Marie (*Svatý Lukáš, malér Boží*).

Kolela milostná (Paříž, 1937). Příloha časopisu Eva, č. 7, 1937.

Vím hájiček pěkný zelený (Paříž, červen 1939), Oddělení dějin hudby Moravského muzea v Bme, xerox.

České madrigaly (Vieux-Moulin, červenec 1939) pro smíšené hlasy. *Aj, stupaj, stupaj, můj koničku na most - Půjdem, půjdem, chodnička nevíme - Daj mi, Bože, vědět - Hej, hej, máme na prodej - Hlavěnka mě boli - Chceme my se, chceme - Jak je mně, tak je mně - Ešče jednu za svú milú.*

Nový špalíček (Jamaica, jaro 1942) Bohatá milá (*Dybych věděl já*) - Opuštěný milý (*Ach, vychodí, vychodí*) - Touha (*A já mám doma bratra rybáře*) - Zvědavá dievča (*Dievča umíralo*) - Veselá dievča (*Dybych já měla sukňu červenú*) - Smutný milý (*Ej, smutno je mně, smutno*) - Prosba (*Dej mně, Bože, ten dar*) - Vysoká věža (*Aj, věža, věža*).

Písníčky na jednu stránku (New York, 1943). Rosička (*Slunečko zachodí*) - Otevření slovečkem (*Zamykaj, maměnko*) - Cesta k milé (*Aj, stupaj, stupaj*) - Chodníček (*Půjdem, půjdem*) - U maměnky (*Dyž sem u maměnky byla*) - Sen Panny Marie (*Ušnula, usnula, ja Maria v ráji*).

Písníčky na dvě stránky (New York, říjen 1944). Děvče z Moravy (*Přiletěl ptáček z cizí krajiny*) - Súsedova stajňa (*U súseda nová stajňa*) -

Naděje (*Hlavěnka mě boli*) - Hlásný (*Chodí hlásný po dědině*) - Tajná láska (*Chceme my se, chceme*).

Pět českých madrigalů pro smíšené hlasy (New York, 15.6.1948). Vzkázání po holuběnce (*Pršelo, bylo tma, holuběnka zmokla*) - Bolavá hlavěnka (*Hlavěnka mě boli*) - Husička na vodě (*Či to husičky na tej vodě*) - Cestou k milé (*Aj, stupaj, stupaj, můj koničku na most*) - Čarování a pomluvy (*Povídají lidé*).

Tři písně posvátné pro dva soprány, alt a housle (New York, 1952). Narození Páně (*Prýščí se studená vodička z kamena*) - Nanebevstoupení Páně (*Když milý Pán Ježíš*) - Cesta k ráji (*Byla cesta, byla ušlapaná*).

Tři zpěvy pro ženské hlasy (New York, 1952). Chudá děvčica (*Kdybych já byl malým ptáčkem*) - Bolavé srdéčko - Hlásání pasaček.

Petrklíč, Dvojzpěvy pro soprán, alt, housle a klavír na texty moravské lidové poezie (Nice, srpen 1954). Klobouk nový (*Pan adjunkt jimramovskej*) - Nade dvorem (*Ho tech našich nade dvorem*) - Žaloba (*Sedí ptáček na karlata*) - Malověné dřevo (*Můj miláček z lesa jede*) - Poledně (*Sedláček trávu seče*).

Zbojnické písně, deset mužských sborů (Řím, 8.-20. ledna 1957). I. Valasi (*Valasi, Valasi, čo ste učinili*) - Hody (*Keď znie šli na hody*) - Stávají (*Stávají, stávají šibeničky dvoje*) - Jede Janóšek (*Jede Janóšek přes hory*) - V zelenem boří (*V tom zeleném boří*) - II. Čie sa to ovečky (*Čie sa to ovečky*) - Pijú chlapi (*Hej, hej, pijú chlapi*) - Na horách (*Na horách, na dolách*) - Ej, Janík (*Ej, Janík, Janík*) - U tej Bilej Hory (*U téj Bilej Hory*).

Madrigaly pro smíšené hlasy (Kniha písní, Schöneberg-Pratteln. 14.-20. března 1959). Madrigal I (*Tam z tej strany Dunaja*) - Madrigal II (*Ej, jeden hájek*) - Madrigal III (*Na tom světě nie stáleho*) - Madrigal IV (*A ty si myslíš, že nevyém*).

OBYČEJE A OBŘADY SPOJENÉ SE STAVBOU DOMU V ČESKÝCH ZEMÍCH

Alena Plessingerová - Josef Vařeka

Stavba domu byla především technická záležitost, ale vážaly se k ní určité zvyklosti, oslavy, v některých případech náboženský obřad, a také pověry. Směřovaly k zdárnému dokončení stavby i k ochraně domu, k zajištění prosperity rolnické usedlosti a zdraví, štěstí a blahobytu jeho obyvatel. Obyčeje a obřady spojené se stavbou domu jsou zpravidla rozmanité v čase i prostoru.

K zachycení obyčejů spojených se stavbou domu, obydlím a rolnickou usedlostí jsme v prvním čtvrtletí roku 1984 rozeslali téměř 250 dopisovatelům Národopisné společnosti československé při ČSAV v českých zemích velký dotazník, který vyplnila více než polovina respondentů. Touto akcí byl shromážděn rozsáhlý materiál k tématu, které při studiu obyčejů leží spíše na okraji odborného zájmu. Navíc jde převážně o obyčeje, které se až na výjimky vesměs už nepraktikují, neboť zanikly do počátku, případně v prvních desetiletích našeho století. Tato skutečnost se v řadě dotazníků konečně projevila i ve váhavých nebo negativních odpovědích na některé otázky.

Z množství získaných údajů o obyčejích vztahujících se k stavbě domu je možno stanovit celkem sedm základních skupin, společných pro celé zkoumané území i pro sousední oblasti. Tyto skupiny souvisejí s jednotlivými fázemi stavby, a to s výběrem stavebního materiálu, s volbou stavebního místa, se zahájením stavby, se stavebními obětinami, s ukončením hrubé stavby (stěn a krovu), s dokončováním stavby, se zprovozněním novostavby. Příklady k jednotlivým skupinám obyčejů jsou vybrány z dotazníků a dalších výzkumů i z literatury: jsou to obyčeje nejfrekventovanější a typické pro většinu území. Z hlediska metodického se pokoušíme ještě o konfrontaci těchto obyčejů s archeologickými doklady ze středověké vesnice; z archeologického materiálu zatím přicházejí v úvahu vlastně jen stavební obětiny.

Obyčeje spojené s výběrem stavebního materiálu

Volbu základního materiálu na stavbu domu ovlivňovaly především praktické znalosti a z generace na generaci sdělované zkušenosti stavebního mistra, případně stavebníka z práce se dřevem, kamenem a hlinou. Současně se bral zřetel i na starobylé pověrečné představy; tak například ke stavbě se nepoužilo stromu zasaženého bleskem nebo takových druhů stromů, do nichž blesk často uhodí, dále stromu, na němž se někdo oběsil, a nepoužívalo se ani břízy, na níž prý zakončil svůj život Jidáš, a pak se nebralo dřevo, v němž se prý zdržují duchové. Také doba pro kácení vybraných stromů hrála důležitou roli; třeba na východní Moravě se za tím účelem nesmělo kácet od svátku sv. Lucie do Mládítek. Jinde ke kácení dřeva volili jen určitou fázi Měsíce. Samozřejmě se nestavělo z čerstvě pokácených kmenů, ale dřevo se podle místních poměrů nechalo určitou dobu odležet; i na to platily místní zvyklosti.

Obyčeje spojené s určením stavebního místa

I když výběr stavebního místa byl obvykle předem limitován historickými a majetkoprávními podmínkami i dobovými, stejně jako krajovými zvyklostmi, přihlíželo se k praktickým i zvykově právním zřetelům, jako je orientace domu ke sluneční, podle možnosti k východní straně, k návsi, ke komunikaci, k dostupnosti vody, k právu okapu ("žlábků"), strouhy, odtoku a podobně. Odpověď na otázku, do jaké míry stavebník mohl ovlivňovat tyto faktory, závisela na poloze stavební parcely, tedy zdali se nacházela v řadové zástavbě, mimo tuto zástavbu (například uprostřed návsi, na

neplodné půdě u okraje vsi ap.), v nově zakládané osadě nebo na samotě. Přistavbě mimo intravilán obce se stavebník například vyhýbal močálovitému terénu, neboť se tradovalo, že v takovém prostředí se zdržují víly a skřítkové.

Obyčeje spojené se zahájením stavby

Zde hrálo podstatnou úlohu roční období i dny v týdnu. Se stavebními pracemi se obvykle začínalo na jaře, pouze v mimořádných případech (třeba po vyhoření) se stavělo kdykoliv. Začínalo se zpravidla v pondělí, avšak stavba se nikdy nezakládala v neděli nebo ve svátek a také ne v pátek, který byl pokládán za nevhodný den. Někde vázali započetí stavby k době, kdy je Měsíc v novu.

V tomto obyčejovém okruhu bylo zvlášť důležité vlastní zahájení stavby. Obvykle začínalo trojím poklepem na základový nárožní kámen stavebníkem, případně členy jeho rodiny a stavebními dělníky nebo žehnáním základního kamene; poté zednický nebo tesařský mistr přál hospodáři štěstí a sobě zdárné a bezpečné dokončení stavby. Stavebník se jim za přání odvděčil pohoštěním jídlem a hlavně pitím. Byly i takové zednické (tesařské) party, které se před zahájením práce odebraly do kostela a nábožný hospodář nevykropil parcelu sám, ale požádal o její vysvěcení kněze.

Stavební obětiny

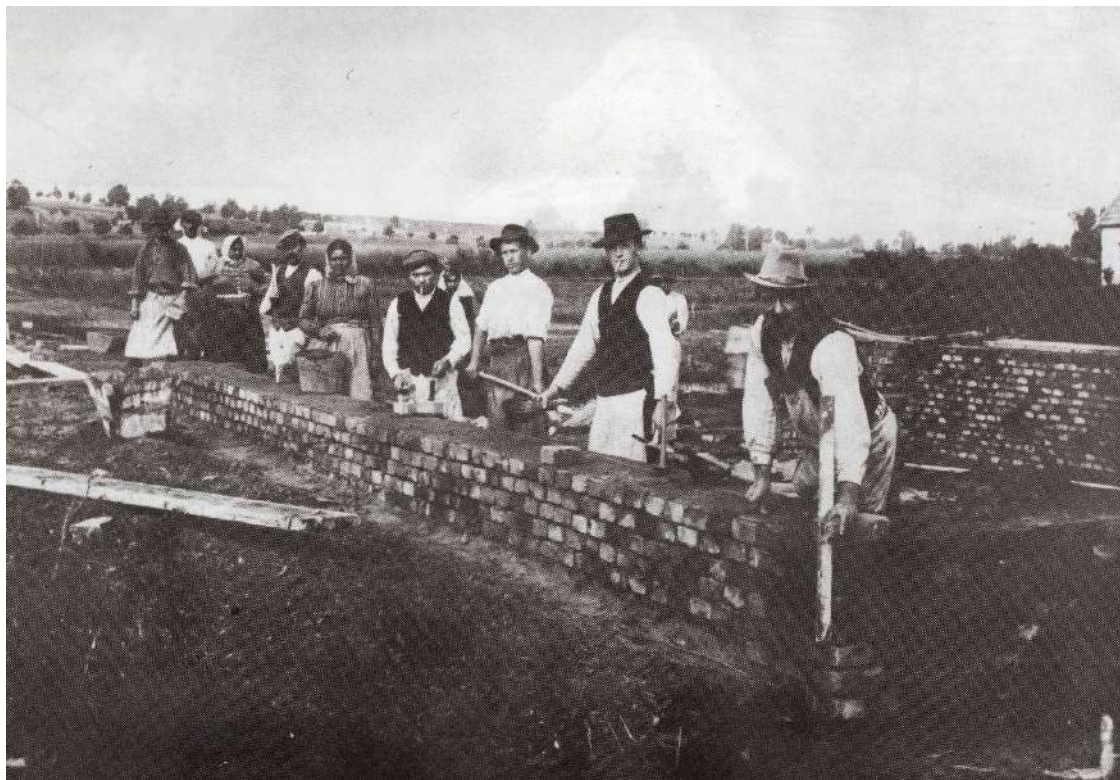
Zvlášť významné místo v pověrečných obyčejích při stavbě domu odedávna měly obětiny, které - na rozdíl od většiny ostatních obyčejů, obřadů a praktik, spojovaných se stavbou domu - můžeme srovnávat s archeologickými doklady, sahajícími až do neolitu. Obětované předměty se ukládaly do miskovité jamky vydlabané do prahového trámu poblíž rohu situovaného diagonálně k zamýšlenému místu topeniště (takové jamky se při rozebírání staveb z 18. století někdy nacházejí i s mincemi, a to také u hospodářských staveb), do základové nárožní vazby, pod práh, pod topeniště, pod stůl, zazdívaly se do základů stavby mezi ploché kameny nebo do stěny, často pod okno. Drobné mince, jež se jako stavební obětiny objevují v odpovědích respondentů nejčastěji, prý postupně vkládali do sklenice či do láhve všichni členové rodiny, aby ta se pak držela pevně pohromadě. Podle některých respondentů musel stavebník mince v základu stavby hlídat, aby mu je v noci někdo neodcizil. Respondenti z jižní Moravy

uvádějí také zazdívaní hliněného hrnku nebo hrnce s drobnými mincemi. Užití keramiky jako stavební obětiny nebo schránky na obětinu je známo také z archeologických dokladů ze 13. až 16. století (Hradištko u Davle, Rýmařov, Opava, Malhostice na Brněnsku - pozdně středověký nález, mimo archeologický výzkum z Radošovic na Strakonicku podle fragmentů keramiky z druhé poloviny 15. a 16. století zazděných ve štítě).

Informátoři vedle mincí jako symbolu dostatku a blahobytu uvádějí ještě další stavební obětiny související s křesťanskou vírou nebo s pověrou. K první skupině náleží malý křížek ze dřeva, někdy získaného ze zbytků ohně svíceného na Bílou sobotu, lahvička se svícenou vodou, růženec, obrázek světce, svícený kočík, trnový věneček, svícená sůl. Z ostatních předmětů je nejčastěji uváděna podkova, šperk (prsten), ale také sklo, kousek železa, dřevěná součástka (například hlava od kola vozu), zrno, skýva chleba, léčivé byliny, rostliny odpuzující hmyz, na Valašsku "halůzka" z jabloně nebo z jiného ovocného stromu. Obětiny vkládal do základů domu nejstarší člen rodiny, matka, stavebník. Byly uloženy buď volně, nebo ve schráně, nebo svázaný v šátku.

Vejece jako stavební obětiny a principu zastupovala původní živé zvířecí obětiny. Respondent z Vysokého nad Jizerou z doslechu připomněl zazdívaní kočky, avšak ve starší literatuře je uváděn i kohout, holubice aj. Bohatá lidová tradice upomíná i na lidské oběti; v základech bouraných domů se nacházely i kousky lidských kostí. Řídící učitel Vladislav Černocký zjistil ve třicátých letech na Valašsku, že lidé v Pržně, v Novém Hrozenkově a v Karlovicích vyhledávali na hřbitovech lebky a kosti zemřelých předků a ukládali je pod práh nebo do kouta jizby pod topeniště. Pohanské uctívání předků (manismus), zmiňované Homiliářem opatovickým z konce 11. nebo počátku 12. století, zde v podobě domové obětiny vlastně přežilo až do našeho století. Týž autor zjistil na Valašsku také tajně zahrabávání lidských a zvířecích kostí nebo hlíny ze hřbitova pod práh domu k přivolání smrtelné nemoci a neštěstí obyvatelům domu nebo dobytku. Z odpovědí informátorů i z literatury lze dojít k závěru, že bylo užíváno zhruba 70 druhů apotropajních předmětů, jež se ukládaly do základů domu, ale i sýpky, chlěva a stodoly.

V novější době zvyk ojediněle trvá, i když v poněkud pozměněné podobě: do zdi se vkládá láhev se zápisem o založení stavby, s denním tiskem a s jinými doklady. Za spíše výjimečné lze považovat sdělení, že kronikář a respondent ze Sobiňova (o. Havlíčkův Brod) zazdil do jižní části domu při jeho

Stavba domu v Hroznové Lhotě (o. Hodonín). Foto R. Navrátil 1912.

rekonstrukci v letech 1954-1960 plechovou krabicí se stručným zápisem o majitelích chalupy od roku 1831, se jmény soudobých představitelů státu a katolické církve a s několika staršími i současnými mincemi.

Už při budování základů se pamatovalo i na hada hospodářčeka, o kterého je hospodář povinen se postarat, aby mu neškodil. Z toho důvodu při stavbě dostával pod práh misku s mlékem a jeho symbol ještě dnes leckde najdeme vyrytý třeba na starých zámčích.

Obyčeje při dokončování hrubé stavby

Dodnes se na novostavbách slaví zednická glajcha při docilení rovnosti zdí, spojená s pitím a pohoštěním; také tesaři zapíjejí "zdvižnou" po dokončení vazby (tzv. tesařská glajcha). U respondentů často obě glajchy splývají v jednu, a také jejich oslava probíhá zároveň. Glajcha se oznamuje vztyčením opentleného smrčku nebo břízky v rohu stavby a pak na jejím vrcholu. Ověšený stromček a zeleň vůbec jsou vždy symbo-

Roubené chalupy nad návší, Přisednice (o. Rokycany). Foto Josef Vařeka 1986.

lem štěstí, zdraví a života. Podle L. Štěpánka je také symbolem ochrany domu do doby, než tuto funkci převezme ochranný strom, např. lípa, vysazená k tomuto účelu při stavbě domu. V jihovýchodních Čechách i jinde se místo stromečku vztyčuje tyč s kytkou, případně se kytice připevní přímo ke zdi.

Podle údajů ze starší literatury byla v minulosti glajcha spojena spíše s hostinou nežli s pohoštěním, jak dnes uvádějí dopisovatelé. Záminku pro poskytnutí občerstvení nebo odměny hledali stavební dělníci i při jiných příležitostech: například když se stavebník objevil na staveništi, zedníci ho zatahovali šňůrou, přáli štěstí a on se pak musel vyplatit.

Obyčeje a úkony spojené s dokončováním stavby

Při dokončování stavby se stavebník i stavitel všemožně snažili zabezpečit novostavbu, a to svěřením do boží ochrany, do ochrany jednotlivým svátým patronům, jakož i pověřenými praktikami. Mezi ty například náležela ochrana proti blesku. Proto na Valašsku prozíravý hospodář spojoval krokve krovu lískovými klíny, zatímco u doškových střech se obecně na hřeben střechy vsadil trs netřesku. Do vrcholu makovice tesáři obřadně zaráželi tři šindeláky. Boží pozhnání si

Jeřabinová výzdoba štítu k svátku sv. Bartoloměje, Kojákovice (o. České Budějovice). Foto Josef Vařeka 1977.

stavebník vyprošoval i viditelnými nápisy s citáty z Pisma, náboženskými i světskými prűpovídkami, zdobně psanými na záklopu kabřince, okřídľi, lomenici nebo zděný štít. Pisemný projev doplňovalo vřočení, případně jméno stavebníka i stavitele, různé křesťanské i jiné symboly, a to vyřezané, popřípadě namalované na lomenici nebo provedené ve štítě štukem za účelem ochrany domu. Datace, geometrický ornament a křesťanské symboly bývají také ve světnici na průvľaku či stropním trámu. Ochrana domu byla svěřena také patronu, jehož soška se umísťovala v průčelí domu nebo ve výklenku brány.

Novostavba

Vstup do novostavby byl slavnostní a byl spojen s řadou obyčejů. Zhruba do konce 19. století bývalo zvykem novostavbu vysvětit. První noc se v novostavbě obvykle nacházelo zvíře (kočka, kohout, pes), na které se měly soustředit nekalé síly v neobydleném domě zatím usazené. Ze starého domu se v dřívějších dobách první přinášel kříž, obrázky svatých, svěcená voda i křída a stěhoval se stůl na zvykově ustálené místo; přinesl se také čerstvě upečený chľéb. Práh se překračoval tak, aby se na něj nestouplo a vcházelo se pravou nohou atd.

Hospodyně nebo hospodář vykropil stavení svčcenou vodou, případně vykouřil jalovcem ap. Někdy byla uspořádána hostina. Pozvaní hosté do novostavby přinášeli dárek, a to i v městských rodinných domcích ještě v první polovině 20. století.

* * *

Z obyčejů a pověr spojených se stavbou domu se do současnosti dochovala a houževnatě udržuje na venkově i v městě především tzv. glajcha. Modernizace tento obyčej nezměnila ani neodstranila. Ostatní obyčeje spojené se stavbou domu se vytrácely přirozenou cestou s oslabováním náboženského vlivu a se zanikáním pověr. V tomto směru stavební obyčeje procházely jiným vývojem než například rodinná obřadnost nebo výroční obyčeje, které za poslední čtyři desetiletí prošly dechristianizací, úředním usměrňováním, ba dokonce i zákazy. Tato omezení neměla vliv na stavební obyčeje, jež byly soukromého rázu. Ačkoliv staré obyčeje spojené se stavbou domu tedy vesměs samovolně zanikly, neznamená to, že dnešní stavba rodinného domku není spojena se zvyklostmi nově vznikajícími. Soustřeďují se na rodinnou, přátelskou a sousedskou výpomoc, na pomoc spolupracovníků ze závodů, s jejich pohoštění a následnou oslavou.

Ze souhrnu odpovědí soustředěných v dotaznících Národopisné společnosti československé, z výzkumů i z literatury vyplývá, že stavba domu byla záležitostí především stavebníka a jeho rodiny, často spojená s výpomocí příbuzných a sousedů, a samozřejmě byla také záležitostí tesařů, zedníků a jejich pomocníků. Obyčeje a obřady spojené se stavbou domu se proto odvíjely zejména v tomto okruhu, v němž měl stavebník hlavní roli. Vesnický kolektiv s výjimkou příbuzných a sousedů stavebníka se na těchto obyčejích v širším měřítku nepodílel. Jednalo se tedy spíše o obřady, obyčeje a zvyklosti sociálně uzavřené, které se od druhé poloviny 19. století zjednodušovaly a s úpadkem pověry, případně i s oslabením vlivu církve se postupně vytrácely.

*Srdce s iniciálami milenců na vratech, Světce (o. Jindřichův Hradec).
Foto Josef Váreka 1984.*

Použitá literatura

- BOGATYREV, PETR: Příspěvky k studiu lidových obřadů a pověr při stavbě domu na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Národopisný věstník československý 27-28 (č. 3-4), 1936, s. 83 an.
- ČERNOCKÝ, VLADISLAV: Jak se na Valašsku stavívalo. Naše Valašsko 6, 1940, s. 172 an.
- PLESSINGEROVÁ, ALENA: Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčeje spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků. Český lid 56, 1969, s. 15 an.
- PLESSINGEROVÁ, ALENA - VÁŘEKA, JOSEF: Volkstümliche Gebräuche und Rituale des tschechischen Dorfes in den Jahren 1948-1989. In: Papers II, SIEF, 4th Congress, Bergen, June 19th-23rd 1990, v tisku.
- ŠTĚPÁNEK, LADISLAV: Mince jako stavební obětiny. Národopisné aktuality 14, 1977, s. 79.
- VÁŘEKA, PAVEL: Stavební obětiny z české středověké vesnice v archeologických pramenech. Český lid, v tisku.
- ŽALUD, AUGUSTIN: Česká vesnice. Praha 1919.

LIDOVÉ UMĚNÍ V PÉČI ODBORNÍKŮ

Antonín Václavík

V Literárních novinách č. 12, 1958 vyšel pozoruhodný článek Vlada Mináče Tiha folklóru a po něm následovalo několik diskusních příspěvků v našich i slovenských časopisech. Musel jsem se tehdy zamyslet zvláště nad výrokem "tiha na folklóru", který padl v jednom z diskusních příspěvků. Připomenul mi totiž nejen zavlou splétitost spojené problematiky s folklórem i s národopisem, ale i skutečnost, že vlivem určité neodpovědnosti, jindy z neuvědomení či z úmyslné negace nebyla tato část tradiční lidové kultury odpovědně obhospodařována a nepřinesla proto ani pravý a trvalý užitek. Srovnávám-li dnešní velké nevyužité možnosti, vyvstává mi na mysl obraz subtilního, nikoliv podřadného biologa prof. dr. Vladimíra Úlehly, který za cenu finančních ztrát a nízkých pomluv dokumentárně filmoval "mizející svět" Slovácka. Vzal na sebe ódium romantismu a se žhavostí milence psal své dílo Živá píseň a pietně i obětavě budoval náš první národopisný soubor. Škoda, že Úlehla neměl u nás svého předchůdce ani následovníky. Byl z mála bedlivých pozorovatelů lidového prostředí a jeho produkce nezaváněly panskými sídly, ale silou těch lepších tradic, které udržovaly a okořeňovaly třeba někdy drsný, ale za všech historických změn podle svého se rozvíjející život. Zatímco jim v té době hledali v lidovém umění někdy jen zdroje výdělku, a když ztroskotali, prohlašovali cynicky "konec svojrázu", myslel Úlehla i v době vlády nacismu na to, jak by podchytil alespoň něco z hodnot, které zůstanou provždy pokrokovými a plodnými. Správně tušil, že úporné tradice mohou být i slabostí.

V počátcích socialisace našich zemí vyrojilo se ovšem dosti nových zájemců o lidovou kulturu, protože se lidové umění zdálo snadným prostředkem k získům nebo pohodlným žebříčkem k docílení popularity, jiní doufali zase lacinou proplout úskalími a nikoliv snadnými dobovými požadavky. Někteří přístupovali k lidovému umění nepřipraveni nebo jen jednostranně připraveni, a protože měli k skutečnému poznání lidu daleko, odpadli, jiní ještě vegetují; předstíraná lidovost se jim omrzela, jsou tíhou na folklóru.

Skutečný folklór dobře pojmáný nemůže nikoho snižovat. Zatěžuje pouze folklór bez hlubšího historického pohledu, nezažitý a nedomyšlený, vydávající se za jediný prostředek lidovosti a národovosti, ačkoliv má být pouze jedním článkem celého řetězu národní kultury. Jen léta bádání, zvláště terénového, umožní postupné nastrádání tisící drobných, ale nezbytných fakt, zaručujících růst i tvoření správných závěrů.

Dnešním článkem rád bych podnítil k dobré a nezbytné národopisné práci mladé muzejníky, jímž kromě jiných dokladů lidové kultury je nebo bude svěřena nejen ochrana lidového umění, ale i odkrývání jeho tajemství. Stávalo se dříve, že v národopisných muzeích seděli pracovníci i několik desetiletí, aniž k nim co z deponovaných pokladů promluvílo a aniž co nového z tohoto starého světa o obsahu jeho tvořitelů i nositelů na světlo vynesli k prospěchu budoucnosti. Jedním z nejdůležitějších počátků badatelské činnosti v muzeích je správná lokalizace svěřených artefaktů. Pozorují s nemalou obavou, jak předměty lidového umění, ať jde o výstavní síně příslušných podniků či o muzejní expozice nebo o nové publikace, jsou lokalisovány "od oka", z nekonfrontovaných dohadů, popřípadě ze starých muzejních neproověřených etiket.

Asi před rokem jsem si povšiml v expozici ÚLUV v Praze předmětů praktické potřeby s použitím křížkového vyšívaní. Na čelném místě bylo instalováno několik plachet ruděčerveně vyšívaných na nažloutlém plátně, jako prototyp této techniky, prý z Čataje. Z mnohaletých studijních zájezdů znám dobře čtyři fáze tamního vyšívaní. Čataj s obcí Velký Grób jsou zvláštním zjevem západoslovenské lidové kultury a téměř po všech stránkách vyžadují zvláštní vědecké pozornosti. A poněvadž se tamní výšivky lak markantně liší od ostatních slovenských, měli by je znát i odpovědní činitelé uvedeného výzkumného ústavu, aby pak mladí pracovníci nepřejímali při svém studiu jejich chyby.

V některých muzeích byly před léty v expozici lidových textilií instalovány kroje, sestavené ze součástek různých

osob nestejných antropologických poměrů, pocházejících z časově nestejného údobí a tudíž i nestejného hlediska barevného. Vina tkví v předešlých nákupech, nepřihlízejících k autentičnosti kroje. V nejednom případě je sestavily z nestejnorodých součástek protřelé překupnice. Nelze podle nich pořizovat ani kroje nové, natož pak je považovat za předmět studia.

V roce 1957 byla v Moravském muzeu v Brně uspořádána úhledná výstavka textilií z Podluží. Ač byly nastřádány svého času Josefem Klvaňou, nejlepším znatelem moravských krojů, nalezl jsem mezi nimi i výšivky z obcí Čejce a Kobylí. Podobně do vlastivědného muzea v Olomouci daroval vlastenecký farář Václav Oharek koncem minulého století sbírku výšivek z Dubňan a Ratiškovíc, mezi něž však nevědomky zařadil výšivky z Kobylí. Myslím, že národopisci je etnický rozdíl mezi obyvatelstvem z Podluží a Kyjovska a obyvatelstvem z okolí Kobylí jasný, ale nezasevěnci se jednou výšivkou ztrácí studijní stopa.

Jako frontispice uvádím ve své práci Textile Folk Art, 1957, výšivku z Těšova u Uherského Brodu, tutéž výšivku uvádí L. Kunz v katalogu Národopisná muzea států střední a východní Evropy, Brno 1958, na str. 46 z Horního Němčí. Ať autor převzal lokalizaci odkudkoliv, není správná, protože i staré výšivky Horního Němčí měly technicky i obsahově zcela odlišný charakter. Naproti tomu techniky použité na diskutované výšivce jsou vlastní starším výšivkám z okolí Uherského Brodu až po Zálesí a Kopanice. Budiž mi na tomto místě dovoleno zaznamenat zvláštní nález, který mi kromě technických a ornamentálních prvků napomohl zjistit též stáří a nepochybně správnou lokalizaci uvedené textilie. Po dobu středoškolských studií v Uh. Brodě a ještě v r. 1924 prohlížel jsem v muzeu se zájmem zvláštní výšivku, formou a velikostí podobnou obilní říčici, která sloužila jako obrádek chránitko i ozdoba pro svatební koláč, nazývaný v jižních Čechách posud "říčice". Na muzejní etiketě bylo napsáno: "Říčica z Újezdce 1906 J. V. Hauerland". Spodek jejího dna byl vyšit po lici straně (kterou koláč nosil v tomto obalu družba na nosítkách) týmiž technikami jako výše zmíněná výšivka. Ovšem "říčice" byla rozdělena na pět pásů, oddělených od sebe křížkovými žebříčky v "spálené" barvě (siena pálení) a přes celých těchto pět pásů byl umístěn v celém průměru jakýsi primitivní stromek, vycházející z trojúhelníku o úzké základně. Na vrcholku stromku, majícího v svatebním obřadu dominantní význam, byl ptáček s otevřeným zobáčkem: měl

představovat nejspíše slavíka. Na obvodovém páse byli titíž ptáci jako na výšivce o níž píší: střídavě jeden z nich měl chocholku, druhý byl bez chocholky. Strom byl vyšit "spáleným" a zeleným hedvábím, ptáci konturovaní rovněž červenohnědým hedvábím a vyplňováni hedvábím karmínovým a světležlutým. Vedle nové vyšíváné "říčice" ležela ušitřená půlka jiné, z Těšova, staré, vyšíváné světležlutým a červenohnědým hedvábím. Šlo patrně o nález, jehož polovici si majitel nechal, nebo se druhá polovina najde snad ještě někde v muzeu. (Sám jsem ve svém mládí viděl již velké svatební koláče opásané červenou stuhou nebo v okolí Uh. Hradiště rudou vyšívánou opasovačkou, jakou se opasovaly ženy v zimě přes kožich.) V r. 1928 již v muzeu nebyly, tak jako řada valašských výšivek z Povlábí, modře a karmínové vyšíváných. Ztrátu valašských vlněných výšivek lze vysvětlit zničením od molů, hůře lze vysvětlit ztrátu uvedených říčic. Pripusťme tedy, že dvakrát publikovaný pás byl nalezen v Horním Němčí. Přesto jej musíme lokalizovat do obcí, v jejichž výšivkách se podobné techniky i vzory přednostně vyskytují.

V citované práci uvádím ještě výšivku č. 113, která pochází bezpečně z domu Marie Malaníkové, vulgo Dvořákové, zvané i "Frónka", později provdané za Martina Václavíka z Pozlovic (nikoliv z Valašských Klobouk, jak je v muzeu udáno). Narodila se r. 1874, zemřela r. 1958. Živila se skupováním vajec a kuřat v okolí pro lázeňské hosty. Zakupovala i výšivky, z nichž některé od ní převzal Karel Mach z Dolní Lhoty. Ten je opět předal J. Klvaňovi, který je později daroval do muzea v Brně. Táž prodala některé výšivky i paní Marii Urxové, manželce továrníka v Brně, která je pak darovala Vesně v Brně. Jiné výšivky z Luhačovsku sesbíral v 90. letech lékař dr. J. Pícek, z nichž mnoho přišlo na Národopisnou výstavu, některé si podržela jeho manželka Julie Pícková a mnoho je jich v dědictví jejího zetě J. Choděry aj. Takových příkladů z Luhačovsku a jiných končin Moravy, Čech i Slovenska bych mohl uvést velmi mnoho. Chci jimi jen naznačit, jak je nutno při lokalizaci předmětů lidového umění postupovat velmi opatrně a bedlivě prověřovat jejich provenienci.

Daleko nesnadnější je lokalizovat předměty ze sbírek "liebhabrů", kteří neměli žádné cíle vědecké a umělecké a kteří, často i vědomě, vnesli tolik zmatků a nejistoty o jejich původu téměř v celé Evropě. Sám jsem z pověření našeho státu před lety inventoval a byl jsem též spolupověřen koupí velkých národopisných sbírek, při čemž jsem s jejich původními

majiteli získal přímo otřesné zkušenosti. I sbírky některých německých muzeí jsou, jak jsem zjistil v letech 1933-35, dokladem důvěřivosti ředitelů muzeí, kteří se tak jako i u nás často nechali napálit od překupníků falzifikáty. U nás byly např. zakupovány celé kolekce salašnických črpků, které byly seriově vyráběny a pro docílení starožitné patiny v domech překupnic uzeny nad ohništěm, aniž se jich kdy používalo na salaši.

Ovšem, nejhůře je tomu s obrazy na skle, které k nám byly importovány z různých končin a které byly jednotlivými sběrateli od let 1900 střádány bez studijních zřetelů. Např. v muzeu v Val. Meziříčí je 60 "valašských" obrázků na skle, které sem byly darovány asi před 10 lety z Náchodska. Znáám řady sbírek malířů, lékařů a učitelů, jimž šlo jen o získání unikátů různých artefaktů, aniž poznamenali nálezové okolnosti. Když jejich sbírka dostatečně narostla, vyhledal si často majitel vlivné činitele, kteří mu zprostředkovali prodej veřejným institucím. Pro odborníka pak není nic horšího než muzeum, vytvořené z takových soukromých nelokalizovaných sbírek. Může být dočasnou maloměšťáckou atrakcí, ale vědeckému bádání poslouží velmi málo. Ještě nedávno zakoupilo jistě moravské muzeum z určitého obchodního podniku sbírku bezcenných keramických, doslova lze říci, střepů ze Svijan a Kolovče, kromě řady pokusnických uměleckoprůmyslových výrobků, které by snad mohly mít význam ve vzorkárně obchodního podniku, nikoliv však v krajském muzeu.

Z jiného moravského muzea, jinak dobře fundovaného, jezdí na aukce do Prahy kupovat keramiku, která v tomto muzeu nemá žádnou cenu. Tedy ne kraj, potřebný domácího sběru, ale Praha jeho místem výzkumu. Dokonce přispěli i k místní výrobě "starožitných" krojů značky "Co je komu do toho". Neodpovědnost v lokalizaci je patrná i v některých publikacích, tak např. v splendídní publikaci Slovenské ľudové umenie I., Bratislava 1953, jsou označeny plachty koutnice spišského typu, snad proto, že mají spíše městský charakter, za antependia. Dále je zde řada dislokací, ale nejhorším dojmem působí na tab. 146 moravské výšivky v Boršic, Zlechova u Uherského Hradiště a Hluku, u nichž je v citované práci uveden původ z okolí Nového Mesta nad Váhom. Nemají také funkci ženských pásů, jak se uvádí, ale jsou to náramky z rukávců a košil.

V práci R. Bednárika Pastierske rezbárske umenie, Bratislava 1956, se např. na obr. 21 uvádí figura valacha z východního

Slovenska, třebaže pochází z okolí Krupiny. Břitevníky č. 52-53 nepocházejí z Detvy, ale z Hontu, črpký č. 69-70, které autor nemohl lokalizovat, pocházejí z Vondriše (Nálepko), č. 107 nepochází z Vlachova u Dobšíně, nýbrž z Podkonic u Zvolena, č. 112-115 není z Detvy, ale ze Slov. Lupče, nikoliv z konce minulého století, nýbrž z let 1930. Obrazy črpků 124-125, 128, 129-135, 138 pocházejí ze Slov. Lupče z let 1935, nikoliv z 19. stol. Byly záměrně hotoveny a uzeny na prodej. Č. 116-117 - údaj původu ze středního Slovenska je nepostačující. Jde buď o oblast bánskoštiavnickou nebo o Dolní Liptov. Č. 161 - střední ovčácká "valaška" není ovčácká valaška, ale nezdobený "koniarsky fokoš", tolikrát i některými výtvarníky místo valašky předváděný.

V. Mináč napsal v citovaném článku, že by si právě nastupující generace mohla dát heslo: Pryč s črpký! Je to dokladem, jak staromilci na Slovensku usilovali o vynucení respektu tradičním projevům. Slovenská veřejnost by se však jistě se zájmem pozastavila, kdyby jí národopisci vyložili, že jde o artefakty, náležející k nejarchaističtějším předmětům, které svou výrobní technikou (spolu s kyji zvanými "osekance") sahají až do pravěku. Mne právě tato technická část přivedla již před čtvrtstoletím k třídění slovenských črpků na 4-5 základních typů a k hledání historických spojitostí a zjištění, že na slovenských črpkách lze doložit odrazy stylu byzantského, románského, gotického, barokního, empírového, biedermeieru, secese, ba i vlivů mladších.

Ještě větší zmatky se objevují v publikaci J. Vydry Die Hinterglasmalerei, Praha 1957, v níž je přebrána řada obrazů i s nekorigovanými omyly z prací N. Melnikové-Papouškové Staré umenie na Slovensku a Ľudové slovenské umenie a z publikace Karla Šourka Volkskunst in Bildern, Praha 1956. Zasloučený odborník F. Knaipp v recenzi v Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Wien 1958, 288-295, poukazuje na nesprávnost lokalit, naprostou neznalost ikonografie technik a jiných údajů.

A tu se naskytá otázka, odkud je možno čerpat potřebné poznatky. Především z terénu. Podobné obrazy jsem sbíral v okolí Prievidze v obcích Ladzany, Kanianka, Kocúr aj. Po letech srovnávání jsem se přesvědčil, že tyto obrazy pocházejí ze širší oblasti Krupina, Banská Štiavnica, Kremnica, Německé a Slovenské Pravno až k Žilině. Vetešník Emil Reif z Banské Štiavnice prodával v době první republiky různé předměty, mezi nimi i obrazy na skle, muzeu v Martině a Východoslovenskému muzeu v Košicích, jehož ředitel JUDr. Josef

Polák nakupoval pravidelně u jmenovaného i u jiných překupníků, aniž se staral o správnou lokalizaci. A tak obrazy z uvedeného okrsku figurují v Košicích jako "východoslovenské" a v Martině jako "středoslovenské" přesto, že jsem na tyto nedostatky v Martině i v Košicích upozorňoval již před r. 1938.

Vedle správné identifikace a odborné konzervace je nutno od prvopočátku pečovat, aby žádný ze zainventovaných předmětů nemohl být zcizen. Nejde jen o prosté zabezpečení fyzické, ale především o nedbalé zapisování do inventáře, které snadno vede k záměně jednoho předmětu za druhý. Stalo se tak před lety i v jistém muzeu v Praze.

Zmínil jsem se i o tom, jak byly v muzeu v Uh. Brodě dřívějším vedením, snad z nedocení a neznalosti, odstraněny některé velmi zajímavé doklady obřadního textilního umění. Tamtéž jsem pro připravované dílo Moravské lidové umění, které mělo vyjit nákladem Umělecké školy v Gottwaldově, ofotografoval v r. 1942 sošku "kojící P. M." z poutního místa v Provodově. Soška pocházela z rodiny Gavlasovy v Rudicích u Luhačovic, odkud ji získal prof. E. Horský, který ji dal pobronzovat a opatřil ji úhlednějším podstavcem. V r. 1946 již v muzeu nebyla a na dotaz mi bylo sděleno, že vzala za své při válečných událostech. Není ovšem pravděpodobné, že by

si při osvobozování Uh. Brodu byli táhnoucí rumunští vojáci zvolili za předmět své kořisti právě tuto sošku.

V době nesvobody jsem byl pracovně přidělen do Slovenského muzea v Uh. Hradišti, pro něž jsem také získal řadu přírůstků. Po mém odchodu se zde však během roku ztratila lidová reliéfní řezba sv. Urbana, dále ručně psaný kancionál Pavla Rašky, malovaný 1731 v Nové Lhotě aj. předměty. Pokud bylo zjištěno, zcizil tyto předměty můj následovník, dnes již zemřelý, sběratel grafiky a uměleckých předmětů.

Následkem nedostatečného vybavení odbornými silami a vhodnými místnostmi jsou i dnes muzejní předměty často vydány hrubému poškození a nejsou bezpečny před zcizením. Jsem proto toho mínění, že význačné předměty, kromě řádné inventarizace, měly by být ofotografovány a publikovány, aby je bylo možno při případné ztrátě snadněji nalézt.

Na obr. 1-4 uvádím fotografii pohřešované sošky a tři ilustrace z pohřešovaného kancionálu. Kromě historické ceny mají co říci i umělecky a národopisně zvláště tam, kde jde o vyobrazení starých lidových krojů, jako při iniciále "P." Kancionál byl psán po několik let, jak je možno usoudit z jedné jeho stránky, datované 1734.

Bylo by nepochybně daleko pohodlnější o podobných zkušenostech nepsat, ale vědecký a zejména muzejní pracovník nemůže k podobným, ničím nenahraditelným ztrátám mlčet.

Sté výročí narození Antonína Václavíka

připomínáme čtenářům Národopisné revue uveřejněním dosud neznámého rukopisu jeho článku "Lidové umění v péči odborníků". Jedná se asi o poslední práci, kterou Václavík dokončil před nenadálou smrtí v roce 1959. Nasvědčuje tomu mj. citace Knaippovy recenze na Vydrovu knihu o malbách na skle: tato recenze vyšla v roce 1958 a Václavík ji dostal do rukou až na přelomu let 1958 a 1959. Neuvádí ji ještě mezi jinými pracemi téhož autora ve své polemické studii *K problematice lidového umění* (Slovácko 1959, č. 2, s. 25, pozn. 25) dokončené v roce 1958 a vydané posmrtně v roce 1960 současně s nekrologem. Rukopis článku Lidové umění v péči odborníků byl zjevně připraven pro otištění, ale pravděpodobně nebyl zadán žádné redakci, když se v pozůstalosti uchoval v prvopisu. Předkládáme jej beze změn

obsahových, stylistických i ortografických, neodstraňujeme ani nedůslednosti v používání normy stanovené Pravidly českého pravopisu z roku 1957, již autor už nestačil přivyknout. Redakce vypustila pouze pět neústrojných poznámek a jejich podstatný obsah připojila na příslušných místech k textu. Pokládáme však za účelné opatřit Václavíkův článek několika vysvětlivkami, jež umožní pochopit některé detailní údaje a narážky. V prvním odstavci je zmínka o cynickém prohlášení o "konci svérázu"; týká se Josefa Vydry, hlavně asi jeho článků *Umenie ľudové a umenie periferie* (Umenie I, 1948, s. 106-116) a *Svéráz, letoráz, nehoráz* (Věci a lidé 4, 1952-1953, s. 404-454), které Václavík považoval za diletantské a k jejich autorovi zaujímal velmi kritický postoj (srov. *Antonín Václavík a Josef Vydra po dvaceti letech*, *Umění a řemesla* 1979, č. 3, s. 6-7). - Chybně datuje Václavík vydání vlastní knihy *Textile Folk Art*: správně má být 1956. - Zmíněný J. V. Hauerland byl

Zlidovělá replika poutního obrazu kojící P. Marie Provodovské, olej na plátně (ze sbírek muzea v Bojkovicích).

učitelem v Uherském Brodě. - Výtky stran neodborných nákupů do sbírek se týkají v případě keramických stěpů někdejšího Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově (Zlíně). V případě obrazů na skle v muzeu ve Valašském Meziříčí, který znal Václavík z mého podání, nešlo o dar z Náchodska, nýbrž o záchranný nákup z pozůstalosti katolického faráře ve Rtyni v Podkrkonoší; jinak této sbírce hrozilo roztroušení do rukou soukromých sběratelů, k němuž ostatně zčásti došlo prostřednictvím učitele Václava Píchy, který na počátku padesátých let působil v České Skalici. Pokud jde o záměnu předmětů "v jistém muzeu v Praze", měl Václavík na mysli Národopisné oddělení Národního muzea. - V závěru článku píše autor, že připojuje fotografii zmiňované

Nezvěstná mariánská plastika z Rudic u Luhačovic, dřevo (ze sbírek muzea v Uherském Brodě).

mariánské sošky a tři ilustrace z Raškova kancionálu z 18. století. Tu je třeba poznamenat, že v případě plastiky nejde o běžný ikonografický typ kojící madony (M. galaktofilusa, lactans), nýbrž o zcela výjimečné zobrazení Matky boží se "zavinutým" Kristem s tváří dospělého muže, který spočívá na klíně spíš v poloze vzdáleně připomínající pietu. Fotografická předloha je na zadní straně popsána mojí rukou podle pokynu A. Václavíka jako P. Maria Provodovská (asi 28 cm vysoká), v seznamu příloh k příspěvku je Václavíkovým písmem uvedeno jako místo nálezu Rudice u Luhačovic. Jde zjevně o řemeslný produkt z 19. století. Vystává ovšem vážná pochybnost, zda má tato plastika vztah k provodovské poutní madoně, jejíž obraz byl opatřen z Vídně v roce 1710

(srov. můj článek *K otázce vzniku poutních míst a jejich vlivu na život a kulturu venkovského lidu*. Český lid 48, 1961, zvl. s. 150) a liší se nejen uměleckým druhem, ale také ikonografickým pojetím. Z něj byly odvozeny malby na skle, z nichž dvě Václavík reprodukuje (*Luhačovské Zálesí*, Luhačovice 1930, tab. LXII a LXIII), a olejomalby na plátně, z nichž jednu ukázkou z Bojkovic k Václavíkovu článku připojujeme pro srovnání s plastikou, o níž je řeč. - Ukázky z ručně psaného a iluminovaného kancionálu Pavla Rašky z Nové Lhoty jsme uveřejnili v monografii *Horiácko* (Brno 1966, obr. 161, 162, 225 a 226) a podali k nim vysvětlení (např. na s. 190 v pozn. 4 a na s. 274 v pozn. 130 aj.). - Výtky týkající se Bednárikovy knihy o řezbářském umění slovenských pastevců obsahuje v mnohem širším výběru Václavíkův veskrze negativní posudek Bednárikových prací, který si pro jeho habilitační řízení vyžádalo děkanství bratislavské filozofické fakulty (č. j. 2090/1957). V osmistránkovém elaborátu z 2. října 1957 (č. j. 194/57) jsou tyto omyly charakterizovány obšírněji, ale v některých jednotlivostech též dost odlišně: o figurce pastýře na obr. 21 se tam uvádí, že pochází z Banské Štiavnice, kde byla zakoupena od vetešníka E. Reifa, u skupiny črpáků ze Slovenské Ľupče je datování 1925 apod. -

Bylo by chybné domnívat se, že Václavíkův článek míří a strefuje se jen do problematiky muzejnické práce, když klade takový důraz na úplnost a správnost pasportizace předmětů ve veřejných sbírkách. Jeho starost sahá ve své podstatě mnohem hlouběji, totiž k samým kořenům národopisné heuristiky, která je v případě nakládání s muzejními fondy na neuvěřitelně zanedbané úrovni. Jakákoli snaha o všeobecnou nápravu naráží dost často na nezáměr, na neochotu, na odpírání přístupu k předmětům pod různými záminkami či dokonce na zlobu provázenou různými formami msty. (Sám jsem to na sobě vyzkoušel a potvrdil po přednesem a posléze i otiskem referátu na téma *Světla a stíny sběratelství lidového umění*, Národopisné aktuality 17, 1980, s. 115-122.) Václavíkova argumentace v tomto článku je odvozena větším dílem z jeho terénních zkušeností a znalostí, které nabýval jako muzejník i jako badatel. Pokud na tomto základě vytýká jiným autorům vážné omyly, nelze tu upřít vysokou míru oprávněnosti. Ale v zájmu objektivitě nelze zamlčet, že sám si nepočínal vždy tak, jak to v této kritické stati požaduje od jiných. Nepatřil zrovna mezi ty představitele národopisu, kteří propagovali a také uplatňovali exaktnější metodiku při nakládání s prameny, a v jeho pracích, zvláště pozdních, je

Profesor Antonín Václavík (vpravo) při výzkumu v Kelníkách na Luhačovickém Zálesí, 1956.

možno odhalit četné nepodložené a neopodstatněné datace a lokalizace materiálů, o který se opírají některá zevšeobecnění a vědecké závěry. Tento rys Václavíkova díla čeká na nezaujaté, ale zevrubné vyhodnocení.

Nicméně obohacuje tento příspěvek Václavíkovu bibliografii o další položku a národopisci dostávají do rukou stále aktuální, ba přímo naléhavý podnět k zjednávání řádu ve věcech.

R. J.

OD MORAVSKÉHO SLOVENSKA K DNEŠNÍMU SLOVÁCKU

Josef Jančář

Kdo poznal Slovácko, někdy poeticky nazývané "zahrada Moravy" nebo "malovaný kraj", jen ze sbírek lidových písní, z obrazů Joži Úprky a Antoše Frolky, nebo z vystoupení krojovaných skupin na národních slavnostech, mohl nabýt dojmu, že poznal odraz pradávné kultury, skrývající v sobě tajemství národního ducha, odraz zlatého věku, uchovaného v prostých vískách od kolébky národa až do současnosti. Tyto představy, které se na konci 19. století staly součástí ideologie novodobého státu, přispěly k tomu, že tato oblast je v naší společnosti mnohdy dosud synonymem pro hýřivou barevnost krojů i pro dráždivou přitažlivost hudebních a tanečních projevů, chápaných jako originální a civilizačním vývojem nedotčené hodnoty. Toto povědomí však nevzniklo na základě vědeckých prací národopisců nebo historiků, nýbrž bylo formováno výtvarným uměním, hudbou, populární literaturou i působením různých organizátorů společenského života.

Za první významnější příležitost k vědomé manifestaci určitého regionálního povědomí na jihovýchodní Moravě lze pokládat velehradské poutě v roce 1863, v období oslav tisíce let příchodu slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje na Moravu. Po pádu Bachova absolutismu začaly i na Moravě vznikat první české spolky, jako byl uherskohradišťský Čtenářský spolek, založený přičiněním advokata a pozdějšího říšského poslance dr. Fr. A. Šroma, notáře Josefa Ganzwohla a P. Vojtěcha Vodičky už v roce 1862, nebo obdobné spolky založené v letech 1865-1869 v Kyjově, ve Strážnici, v Uh. Brodě i v řadě jiných moravských měst a obcí.

V roce 1864 vznikl i známý Hospodářský spolek velehradský, který byl od počátku osmdesátých let iniciátorem prvních hospodářských výstav na jihovýchodní Moravě. Na počátku sedmdesátých let byl v Kyjově, v Uherském Hradišti, v Uherském Brodě a v dalších místech založen Sokol, avšak nová vlna germanizace na několik let ochromila vlastenecké hnutí, k jehož novému rozmachu došlo teprve na konci

sedmdesátých a na počátku osmdesátých let. Tehdy převzal advokátní kancelář dr. Šroma v Uherském Hradišti energický dr. Josef Fanderlík, bratranec ministra Pražáka, který spolu s pokladníkem Rolnické záložny Antonínem Sojákem přispěl k upevňování politických ambicí českého obyvatelstva v Uherském Hradišti, obdobně jako dr. A. Beránek v Hodoníně nebo dr. B. Weber v Uh. Brodě. Regionalismus však ještě nemohl být na pořadu dne: představitelé vlasteneckého hnutí nejen vystupovali proti moravskému separatismu, podporovanému německým obyvatelstvem, ale měli také velkou zásluhu na úspěšném výsledku sbírky na znovupostavení pražského Národního divadla a na vypravení "divadelního vlaku" s 350 účastníky na představení Národního divadla v prosinci roku 1883. Při této příležitosti získali zástupci hradišťského kraje v čele s A. Sojákem a starosty 12 obcí od dr. Ladislava Riegra, předsedy Ústřední matice školské a čestného občana Huštěnovic od miléniových oslav na Velehradě, příslib na zřízení českého gymnázia v Uherském Hradišti.

Význam těchto akcí vynikne, uvědomíme-li si, že v té době se smělo učit česky jen náboženství a představitelé městské správy stále ještě prohlašovali, že *J. C. M. chtíti ráci, aby německá řeč všude zavedena byla a mládeži mateřskou řečí se stala*. Vždyť ještě v roce 1880 se v Uherském Hradišti hlásilo k němčině 1898 obyvatel a jako dorozumivací řeč uvedlo češtinu jen 1712 občanů. Po volebním vítězství českých stran se na počátku devadesátých let hlásilo k němčině v tomto městě 1100 osob, zatímco jako dorozumivací řeč češtinu uvedlo 2764 obyvatel.

Tehdejší katolická národní strana, vedená dr. Josefem Fanderlíkem, byla iniciátorkou snah o zřízení českého gymnázia už od dob známé manifestace slováckého lidu na kopci Rochusu v roce 1882. Tato politická strana začala v roce 1884 (kdy také bylo otevřeno první české gymnázium na jihovýchodní Moravě) vydával první české noviny, nazvané

Moravská Slovač. Jejich majitelem a redaktorem byl Antonín Mnohoslav Daněk. Od Fanderlíkovy národní strany se přilíhl nelišil v té době program konzervativní měšťanské strany, vedené pozdějším prvním českým starostou města Josefem Stanclem. Není proto divu, že ve volbách roku 1886 se obě strany spojily a způsobily volební porážku dosud vládnoucí německé liberální straně, vedené Janem Protzkarem. Teprve v této době začalo docházet k výraznější diferenciaci politických postojů, které pak ovlivňovaly další společenský život měst i vesnic na Slovácku. Projevem této diferenciacie byl vznik "mladočeské" opozice, která v roce 1886 z iniciativy mladého advokáta dr. Fr. Vysloužil založila v Uherském Hradišti Český politický spolek. Jeho předsedou se stal stavitel Josef Schaniak, místopředsedou dr. Emil Kozánek z Kroměříže a jednatelem redaktor A. M. Daněk, jenž se pro kritiku národní strany na Moravě musel vzdát svého listu, který v roce 1889 koupil Josef Stancl a přejmenoval na Slovácké noviny. Jejich redaktorem se stal Rajmund Cejnek a po něm od roku 1894 do roku 1910 František Kretz. Opozice založila v roce 1893 noviny Slovač, jejichž redaktorem se stal Jan Janča. Na tomto politickém pozadí se postupně rodilo i na jihovýchodní Moravě regionální povědomí, nabývající různých podob zejména v období příprav na pražskou Národopisnou výstavu československou v první polovině devadesátých let.

Vytváření slováckého regionálního povědomí však mělo kořeny především v činnosti moravských a slovenských studentů v Praze, v tamějším slovakofilském hnutí tzv. Mladé Moravy, k níž patřili Jan Herben, František Táborský, Josef Klvaňa, Jaroslav Vlček, František Bílý a další. Po zrušení Matice slovenské a slovenských gymnázií studovali totiž Slováci na českých a zejména moravských gymnáziích, jejichž absolventi po počestění pražské univerzity na počátku osmdesátých let odcházeli studovat převážně do Prahy. Svou činností v tamějších spolcích jako byla Moravská beseda, Detva, Radhošť a zejména v devadesátých letech Akademický odbor Československé jednoty, přispívali k vytvoření regionálního povědomí na Slovácku svou uvědomělou činností. Mezi nejaktivnější absolventy a celoživotní přátele patřili na slovenském gymnáziu v Olomouci například pozdější redaktor Našince J. Jiříček, uherskohradišťský advokát JUDr. František Vysloužil, kyjovský starosta MUDr. Severin Joklík, profesor uherskohradišťského gymnázia a ředitel gymnázia v Kyjově Josef Klvaňa, kroměřížský a později kyjovský advokát JUDr.

Emil Kozánek, nebo známý spisovatel František Táborský. Ti všichni se na studiích v Praze setkávali ve zmíněných spolcích s absolventy brněnského slovanského gymnázia, mezi nimiž vynikal dr. Jan Herben, a s dalšími. Do těchto souvislostí je třeba zahrnout i skutečnost, že prvním předsedou Akademického odboru Československé jednoty byl absolvent uherskohradišťského gymnázia, významný slovenský spisovatel Bohumil Haluzický. Jejich aktivita se neprojevovala jen pořádáním známých "slovenských večerů", které se staly základem pozdějších slováckých a jiných "krúžků", ale především v praktickém zakládání feriálních klubů, které o prázdninách pořádaly na Moravě sjezdy s rozpravami a pomáhaly zakládat na moravských i slovenských dědinách knihovny. Avšak společenská aktivita na jihovýchodní Moravě se ještě v první polovině devadesátých let projevovala především v politických bojích o moc na radnicích, jak naznačuje i poměrně malý zájem o přípravu Národopisné výstavy Československé v Praze. I když její odbor pro Slovácko se v Uherském Hradišti konstituoval už v roce 1892, kdy jeho předsedou byl JUDr. František Vysloužil, aktivním jednatelem (a jediným, kdo se upřímně snažil o důslednou přípravu Slovácka na pražskou výstavu) Josef Klvaňa, a dalšími členy byli katecheta P. Alfons Sauer a redaktor A. Otáhal, nepodařilo se Klvaňovi spojit pokrokové a konzervativní síly ke společné práci na tomto díle. Jistě zde působil vliv staročeků pod vedením dr. Josefa Fanderlíka, kteří spolu s Němci usilovali, aby se Morava pražské výstavy nezúčastnila. Teprve v roce 1895 - zřejmě v důsledku nového poměru sil a za účasti předsedy výstavního výboru hraběte Lažanského a některých dalších členů výboru - byl v Uherském Hradišti ustaven nový výbor pro Slovácko, jehož předsedou se stal starosta Josef Stancl. Členy tohoto výboru byli kromě Josefa Klvaňa také Joža Uprka, František Kretz, soudní rada Trčka z Kyjova a mnozí další, kteří v roce 1895 podepsali známé prohlášení ve Slováckých novinách. V hodnocení ve velkolepém výstavním katalogu se píše, že *Oddělení moravských Slováků utrpělo tím, že... nemělo svého pořadatele, který by expozici řádně promyslel. . . Teprve v posledních dnech, kdy nikoho jiného nebylo, ujal se práce dr. L. Niederle s několika studujícími z Moravy*. Přes všechny potíže bylo Moravské Slovensko na Národopisné výstavě Československé v Praze zastoupeno velice dobře a stejně dobře se uvedlo při "moravských dnech", které byly prvním skutečně monumentálním folkloristickým festivalem v Evropě.

*Trnová muzika z Velké nad Veličkou se spisovateli Vilémem Mrštíkem a Otakarem Bystřinou a malířem Jožou Uprkou (zleva).
Foto V. Bartoň, okolo 1900.*

Osmdesátá a devadesátá léta byla v české vědě a kultuře otevíráním oken do světa, obdobím formování politických nároků dělnictva i obdobím formování progresivních sil ve společenských vědách. V té době došlo i k určitému třibení názorů mezi národopisci, k němuž přispěl především nelítostný boj o Rukopisy. Názorový proud, představovaný osobnostmi, jako byli profesori pražské univerzity Jiří Polívka, Václav

Tille, Jan Jakubec, Lubor Niederle nebo redaktor Jan Herben, odmítal ožívování patriarchálních forem kultury a způsobu života na vesnicích. Velmi jasně to vyjádřil Jan Herben:... *vítal jsem všechno, co nás od nich osvobozovalo: školu, noviny, spolky, konstituci, volby, železnice, třebaš by tomuto pokroku padly za oběť patriarchální mravy, kroj i dialekty.* Názorový proud, představovaný zejména Čeňkem Zíbrtem

a Františkem Bartošem, ovlivněný klerikálními kruhy i obavou o národní identitu v náporu tehdejšího kulturního a vědeckého univerzalizmu, chápal naopak rolnické tradice jako základ rozvoje národní kultury. To všechno však stále ještě málo ovlivňovalo regionální povědomí Moravského Slovenska, pro něž se začal vžívat název Slovácko. Opožděný hospodářský vývoj této oblasti a rostoucí politické sebevědomí mladočeské strany bylo sice příznivé snahám o hospodářské podnikání v regionu, a s rozvojem průmyslové výroby spotřebního zboží vznikaly i snahy o rozvíjení tradičních rukodělných výrob jako doplňku obživy slováckého venkova, avšak duchovní rozvoj regionu byl stále opomíjen.

Významným podněcovatelem snah o povzbuzení regionálního povědomí byl zejména František Kretz, redaktor, sběratel, hudební skladatel a výborný klavírista a varhaník. Na počátku 20. století byl iniciátorem nebo spoluúčastníkem zejména všech pokusů o organizování a zvelebování lidové rukodělné a řemeslné výroby na Moravě. Napsal desítky článků o lidovém ornamentu, o keramice, o lidových písničkách a zvycích, o výtvarném umění na Slovácku i o vážné hudbě, sám složil několik klavírních skladeb a byl spoluzakladatelem Sdružení výtvarných umělců moravských v Hodoníně a první družstevní organizace pro lidovou výrobu na Moravě: Moravské ústředny pro lidový průmysl v Brně, kde spolupracoval s Dušanem Jurkovičem a dr. J. Vydrou. Pro slovácké hrnčíře zorganizoval kurs výroby majoliky v Domě umělců v Hodoníně, kde chtěl spolu s Jožou Uprkou založit i školu lidového umění, podílel se na založení první dívčí průmyslové školy na Slovácku v Uherském Hradišti v roce 1913 a v roce 1918 i městské knihařské školy, byl propagátorem nově vzniklých majolikových dílen v Mařaticích a v Tupesích, ale i malovaných dřevěných hraček a dalších výrobků ze Slovácka. A zejména byl sběratelem, který svými sbírkami obohatil muzea v Brně, v Praze i ve Vídni, a z jeho sbírek vzniklo v roce 1914 také Slovácké muzeum. Kretzova činnost přispívala

k rozvíjení regionálního povědomí na Slovácku, podporovaného nejenom úsilím o rozvoj regionálně vyhraněné formy lidové rukodělné výroby, ale i o uvědomělý rozvoj tradiční folklórní tvorby regionu, projevující se zejména pěstováním lidových písní a tanců i udržováním jevištním předváděním slováckých zvyků.

Teprve tato činnost vytvořila ony podnes přezívající představy o Slovácku jako nedotčené studnici lidového života a lidového umění. Snad právě proto velký národopisný soupis Slovácka, připravovaný vědcem světového významu Luborem Niederlem ještě před první světovou válkou, vyšel pod názvem Moravské Slovensko. Niederle vysvětluje název díla takto: *Na rozdíl od Slovenska Uherského počal se v literatuře pro moravskou část užívati termín Slovácko, adj. slovácký, což se už velmi ujalo. Nicméně redakce se z dobrých důvodů usnesla podržeti v tomto díle i pro Moravu starší a správnější označení Slovensko, slovenský.*

Od dob monumentálního Moravského Slovenska vydaného v letech 1918 a 1922, se kultura a způsob života obyvatel jihovýchodní Moravy zcela změnily. Zejména po druhé světové válce se stal růst vzdělanosti významným zdrojem rozvoje dnešního Slovácka. Dramatické změny výrobních vztahů v padesátých letech tohoto století a výrazná proměna způsobů výroby vytvořily na slováckých vesnicích nové sociální prostředí. Pochopit tuto současnost Slovácka s jeho novými kulturními zájmy je možné jen na základě poznání jeho historie. Toto poznání je totiž nejpřesvědčivější odpovědí na konkrétní otázky, které si dnes klademe: Mährische Slowakei - Moravské Slovensko 19. století s jeho továrnami i národopisnými festivaly, s intelektualizací práce i touhami po úniku ze světa vědy a techniky do krojované venkovské idylly. Sonda do dob před sto lety ukazuje, že ani tehdy tato idylla neexistovala, že byla teprve uplynulými stoletím uměle vytvořena.

Táhlý zpěv v Březové pod Lopeníkem

Literární scénář dokumentárního filmu (*In memoriam Jaromíra Gelnara*)

Jaromír Gelnar byl hudební folklorista; na to "byl" si stále nemůžeme zvyknout - nikdo z nás, jeho přátel, nikdo z jeho spolupracovníků. Především však byl muzikant a člověk, který miloval lidovou píseň, její interprety a pamětníky. Se svými informátory se vždycky sprátelil a nikdy na ně nezapomínal, měl je rád. A oni měli rádi jeho. Když jel příležitostně někde poblíž, neváhal se zastavit, aby se alespoň poptal na jejich zdraví.

Ve své folkloristické práci v brněnském Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV prosazoval jako jeden z mála preciznost záznamu lidové hudby a písně s využitím audiovizuální techniky. Jako jeden z mála potřeboval k vědeckému záznamu také film, zvláště v oblasti ekologie lidové písně, což nebylo v sedmdesátých letech považováno za nezbytnou součást vědecké metody. A na tomto úseku jsme začali s Jaromírem Gelnarem úzce spolupracovat. Shodli jsme se ve výchozím názoru, že ani etnografie, ani folkloristika se neobejdou bez kinetického záznamu dynamických jevů lidové kultury.

Z této spolupráce měl vzejít dokumentární film, studie chování zpěváků při interpretaci lidové písně, srovnatelná s pozdějšími opakovanými záznamy, a současně dokument o ekologii táhlých zpěvů na moravských Kopanicích. Měl být tedy i experimentem využití filmové techniky jako přímé, vědecké metody v tomto oboru.

Žel, pro nepochopení tehdejšího vedení pracoviště, dospěl jilm pouze do stádia literární přípravy, tj. společného zpracování scénáře podle námětu Jaromíra Gelnara; je napsán nejen na vysoké vědecké úrovni, ale i citově a lidsky.

Škoda toho filmu, k jehož realizaci jsme se již později nemohli vrátit, ani v další společné práci pokračovat. Přesto se domnívám, že je základem, na který by stálo za to navázat. Proto - v úctě ke Gelnarově práci i jako osobní vzpomínku - jej předkládám veřejnosti aspoň v této podobě.

Vlasta Svobodová

Cíl snímku: Ukázat přetrvávám staré interpretační praxe v přednesu specifických nápěvů táhlých písní v lokalitě na moravsko-slovenském pomezí. Současně zdokumentovat toto zpěvní podání (jeho rytmickou složku) ve vztahu k ostatním korelátům časového průběhu, jmenovitě k fyziologickým funkcím, motorické aktivitě, mimice, výrazovým gestům apod. Pro tento účel evokovat přirozené zpěvní situace (sólový intimní zpěv "pro sebe" v interiéru, společný zpěv v exteriéru - nad dědinou) a s minimální technickou zátěží snímat zpěvní podání vytipovaných zpěvaček - nositelek tradice.

Při filmovém zpracování se nabízí zřetel k analogickému pojednání o rytmicí táhlého zpěvu v Březové, jak je nacházíme ve studii *Březovská píseň* od Leoše Janáčka (sborník O lidové písni a hudbě, Praha 1955, str. 210-214). Citace ze studie překlene hned úvodem časovou přehradu tří čtvrtí století, shodně s přetrváváním starých interpretačních principů, jak o něm bude filmové zpracování pojednávat.

Osnova scénáře: A - Leoš Janáček, B - zpěvačka Františka Vaculová-Anděl, C - táhlé písně z Březové, D - podání táhlých písní od Fr. Vaculové a jejích mladších vrstevnic, E - táhlý zpěv v Březové, v proměnách generací.

A 1: Napravo chotár brezovský, nalevo sucholozský. [...] Toť tedy chotár, to dějiště zbudnictva tolikrát v písních připomínaný? [...]

Duboví zakrslé plazí se po celých stránách a skrývá jen liščí doupata. Kopečky jalovce kolem hlubokých roklí, vichrem a přivaly dešťů rozrytých, stápejí zeleň ještě více do tmava. Několik plných bílých květů osamocené kaliny udiveně hledí z této divočiny. Její větve teď těžce sklání usedající havran. Nedívím se, proč tolik nejkrásnějších písní opěvuje kalinu. Po nové silnici, jež celým chotářem se vine mnohými oklúkami, "aby prý sa kopec vytratil", dojíždíme vrcholku. Chotár se oživuje. V jednom boku kopce zvoní rozlehlé stádo krav a koní a v dálce hemží se bělavé stádo ovcí. [...]

Za námi zmizel dávno Uherský Brod i Volenský dvůr hraběte Kounice. Ve stínu leží již Bánov a Suchá Loz. Z hloubky od úpatí Lopenička zdvihá se na protilehlé stráni Březová.

- A 2:** Pro písně jsme sem přijeli. To už věděly sezvané [...] nejlepší zpěvulky. Večer nečekali jsme na ně dlouho, ku zpěvu jsme je dlouho nepobízeli; nestyděly se ani se neostýchaly. Jedna zvala se Kača Žajglé, druhá Kača Moravké, třetí Ustyna Škabé; v matrice jsou však zapsány jako Katuša Vaculova, Katuša Moravčíkova a Justyna Gazdoňova. Dříve se lidovým zvaním na ně doptáte v obci než zapsaným jménem. [...] V nezkrocené síle zpívaly každou píseň "od konca do konca". Žádných rozlišování pianem nebo forte; žádných unylých dekrescend při zakončování. Hlas k hlasu přiléhá jako srostlý a zdravá plíce stačila do obdivuhodných délek.
- A 3:** Tak jak tu jsem slyšel zpívat, nedomyslel jsem si dosud žádnou píseň táhlou. Z notace co jsem vyčetl, daleko jest za skutečností. Byl to přival, ve kterém marně namáhal jsem se vyznati se v tom. Hanba mne bylo. Hořel jsem studem, až v uších mi to bilo. Z úst mých zpěvulek tekla proud zvučný a lámal se, tak jakoby sám sebou, tu v krátké, tu v delší a dlouhé tóny. Výraz obličeje dychtivý jen po zpěvu. Kéž by aspoň trhnutím hlavy prozradila, že měří! Ničeho. Tak tón za tónem věrně určuju. [...] Zpívají: *V tom brezovském poli rozmarýn zelený...* Ani dechu neubrání jedinkému tónu a osm veršů se vystříдалo. Nemožno si myslet, aby děvčence tak primitivně jako já vyměřovaly tón k tónu, to zabírá celého ducha. S kterého vyššího hlediska přehlížejí a drobí čas?
- B 4:** Následníkem generace Janáčkových zpěvaček je Františka Vaculová-Anděl (nar. 1899), bydlící na horním konci Březové v čp. 180. Stará čistá chalupa z vepřovic. Zahrádka s květinami - radost zpěvaččina, vedle malého hospodářství ("slépky", kočka), které udává rytmus jejím všedním dnům. S Janáčkovými zpěvačkami z r. 1899 ji váže příbuzenský vztah ke Kateřině Vaculové (Kači Žajglé), jejíž je neteří.
- B 5:** Avšak váže ji s nimi i vyhraněné zpěvní podání táhlých písní, jak už o něm pojednal L. Janáček - jmenovitě, co se rytmického uspořádání nápevů týče.
Píseň: *Čo sa stalo tejto noci...*
- C 6:** Táhlé písně z Březové: jeden ze dvou typů zdejšího tradičního zpěvu. (Tím druhým typem jsou kratší, rychlé taneční popěvky, pravidelně metrizované k místnímu tanci "brezovská", dříve též zvanému "vrtěná".)
- C 7:** Zatímco taneční písně zůstávají se svou pravidelnou metrickou normou v nezměněném podání i u mladší generace, složitý a svébytný rytmus táhlých písní vychází postupně z povědomí a stává se už doménou nejstarší generace. Setkali jsme se s ním ve vyhraněné formě právě u Františky Vaculové.
- C 8:** Vymezení rytmu: na rozdíl od jiných typů východomoravských táhlých písní s pomalou pulsací základních metrických jednotek - dob a jejich pravidelnou podílností na zlomky jejich hodnoty (jak to formuloval na příkladu hornáckých písní D. Holý), je u zdejších táhlých písní rytmus nesen ve sledu nejkratších hodnot a jejich nepravidelných násobků - něco na způsob jednotek chronos protos, i když to neplatí beze zbytku a někdy dochází k prolínání obou principů.

Píseň: *V širém poli hruška...*

Brezová:

schema:

Typ 6/6 - aa/ba - 3.3/4.2

- D 9:** V podání Fr. Vaculové dochovalo se toto specifické podání táhlých písní v plné míře a je u ní též dostatečně stabilizováno; u jejích vrstevnic, jen o nemnoho mladších než ona, pomalu ustupuje, i když i u nich zůstává ještě v aktivním povědomí.

Píseň: *Ej, bola láska, už jej není...* - Vaculová - všechny

Náves se svatbou v Březové. Foto Josef Klvaňa 1893

(Mnohasloková výpravná píseň - milostný příběh - s tendencí k stabilizovanému nápěvnému znění, danému délkou písňe a sledem opakovaných strof.)

Avšak stejné poměry nalézáme i v písničkách a popěvcích příležitostných. Březovské ženy chodívaly dříve hojně na sezónní zemědělské práce ("do řepy", na žně) do Uher.

Píseň: *Kdo poledně zaspal...*, *Číja je to rola...* - Zpívaly se na zakončení poledního odpočinku - zpravidla začala jedna z žen a ostatní se přidaly (podle Fr. Vaculové).

V celé řadě případů však mladší generace zpěvaček metrizuje staré nápěvy jinak, pod vlivem mladších nápěvných typů (polkových, ale zejména valčíkových); často pak dochází k volbě jiného, celého nového nápěvu písňe.

Píseň: *Milý mi povedal...* - Fr. Vaculová (starší, volně rytmiizovaný nápěv) - všechny (mladší, valčíkový nápěv)

(Tedy buď je starší nápěv přizpůsoben mladšímu úzu v rytmiizaci nebo - jako v uvedeném příkladu - se starší nápěv písňe opouští a text se pojí s jinou, stylově mladší melodickou verzí.)

D 10: Přes tyto proměny zůstává vyhraněné staré podání táhlých písni vlastní ještě i středně starší generaci současných zpěvaček, i když klesá frekvence těchto písni v živém odání.

E 11: Téměř 75 let uplynulo od památné návštěvy L. Janáčka na Březové, jejíž táhlý zpěv jej tak zaujal, že se výrazně uplatnil ve více jeho folkloristických studiích. Jaké jsou to nosné principy, jež vyhranily toto zpěvní podání do tvarů, které jako by překračovaly hranice času? Dodnes zní táhlý zpěv v Březové jako před řadou generací.

Píseň: *Ej, bola láska, už jej není...* - Fr. Vaculová (1.-2. strofa, zpěvačka odchází).

Jaromír Gelnar

PÍSNÍČKA DO ZÁPISNÍKU

Tahle

1. le-těl, le-těl roj po-mad mi-lěj dvor, se-děl na o-kén-to,
 4. sl. (FF) (1) (5)

za-tu-kal na skél-to, stój sa, mi-tá, stój, stój sa, mi-tá, stój.
 4. sl. (FF) (1) (5)

2. sl.: ne-po-tě-se-mí. 3. sl.: ne-po-tě-se-mí. 4. sl.: ne-po-tě-se-mí.
 4. sl. (FF) (1) (5)

gá-mi ne-mo-gem.
 4. sl. (FF) (1) (5)

*Píseň v úpravě proslava
 Jindřicha Špívala (1888).*

1. /: Letěl, letěl roj
 ponad milěj dvor, /
 sedět na okénko,
 zaťukal na skélko,
 /:stroj sa, milá, stroj: /

2. Stojí u dverí,
 volá otevri,
 otevri ně, milá,
 hoľuběňko sívá,
 mé potěšení.

3. Já neotevrem,
 mamka ně brání,
 že ňa nejsi hoden,
 šohajičku švárný,
 mé potěšení.

4. Keď nejsem hoden,
 zostávaj sbohem,
 vyber si, možeš-li,
 moja nájmilejší,
 já si nemožem.

Kdybych vám řekl, že lidovou píseň pokládám za jeden z největších projevů uměleckého smýšlení našeho lidu, neřeknu vám docela nic nového. To všichni víme, všichni si toho vážíme a všichni to oceňujeme. Chtěl bych vám však říci, že lidová píseň šla celým mým životem a jsem přesvědčen, že v nejednom ohledu působila i na to, co jsem dělal, nebo aspoň na to, co jsem chtěl dělat a co se mi nepodařilo.

Znal jsem ji už od dětství. Ale za objev pokládám pro sebe to, když jsem se poprvé ocitl na Slovácku a večer zaslechl jsem píseň zpívat na náměstí nebo před okny. Ptal jsem se, proč zpívají a mým překvapením největším bylo to, že mi řekli: Jen tak. My zpíváme rádi a zpíváme, jakmile máme jen chvíli času.

Jako Čechu je mi nejbližší píseň česká. Je mnohem prostší než píseň slovácká, ale má něco, co mluví k nám, lidem z českých krajín zase mnohem blíž, než temperamentní píseň slovácká. Myslím zvlášť na písničky chodské, které tak dokonale shromažďoval Jindřich Jindřich ve svých zpěvnících.

Je mnoho písní, které bych si vybral a prosil bych, abyste mi je zahráli. Ale spíš se vybere mezi tisíci krásnými ženami jedna,

než mezi stem lidových písní jediná, která by se vám zamlouvala nejvíce. Nejsem hudebník lidovou píseň po stránce hudební mohu ocenit jenom jako posluchač. Ale jako spisovatel nesčetněkrát jsem se obíral básnickými texty a vždy jsem s překvapením poznával, že autoři byli nejen velkými hudebníky, ale i velkými básníky. A to, že často lidová píseň vznikala současně v slovu i hudbě, pokládám za jednu z velkých foris lidové písně. Myslím, že je v tom i něco většího, než v písní umělé, kdy hudebník vybírá si text a k tomu teprve skládá.

Když poprvé přijel do Prahy Vítězslav Nezval, kromě plných kapes rukopisů přivezl sebou i bezpočet lidových písní. A zpíval je rád. Vzpomínám si, že i Nezval v těchto písních mnohdy objevoval svoje inspirační zdroje a že rád se k nim vracel. A zdá se mi, že řada písní, které napsal, jsou ozvukem, jsou ozvěnou lidového bohatství písněového na Moravě. Však si vzpomeňte, že i Nezval skládal sám písně a mnohé z nich téměř zlidověly. Vzpomínám si například na píseň o divokých husách, která je jednou z nejkrásnějších, které Nezval napsal. Měl jich několik, které miloval zvlášť. A jedna z nich, kterou jsem si vybral já, byla mu také milá. Byla to píseň o letícím roji.

Jaroslav Seifert

"Tak si ještě cvaknem a dáme se do toho ...," dodal Mistr k mému (kolikátému už?) návrhu, že bychom mohli začít natáčet. Zapálil si další cigaretu, dolil červeného a povídali jsme si. (Spíš on, já víc poslouchal.) Bez mikrofonu, jen tak. Na návštěvu k proslulému básníkovi se nechodí každý den, zvlášť když jeho pozvání končilo slovy ". . . prosil bych odpoledne, protože dopoledne píšu, až se ze mně kouří." V duchu jsem si přál aspoň tak půlhodinku. K Seifertům do zahradní vily na Břevnově jsem přišel časně odpoledne a odcházel po setmění.

Měl neustále o čem hovořit. A nejen o poezii, ale tehdy hlavně o hudbě a o lidové písni. Vřele a zasněženě. Poslouchával dokonce i (v té době ambiciózní) brněnské rozhlasové

vysílání a v jednom z pořadů Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů mu učarovala píseň o Maryši, zvlášť její druhá sloka:

Maryš, moja Maryš,
prečo ma tak moríš,
keď mi své okienko
nykdaj neotvoríš?

Janýčko, biela hus,
kfmela bych ta z úst,
ale mi je beda
mamička mi nedá.

O písničku si dokonce do Brna napsal.

Konečně jsme (při stolní lampě) vyznám Jaroslava Seiferta natočili a k němu není co dodat.

Antonín Jančík

Vzpomínka na Slovácko

Nebe dalo modré kamení,
louky květ a jitro píseň ptačí.
Padl hrozen k mému rameni
jako hlava znavenému spáčí.

Ještě vidím meruňkový sad,
navždy zůstane mi vzpomínka ta.
Tenkrát jsem si mohl natrhat
plné kapsy vonícího zlata.

Nikde u nás to tak nevoní!
A když chlapci, pyšně zpívající,
vjeli tryskem do vsi na koni,
otřásly se všechny okenice.

Durancie, réva, meruňky,
ty snad také jinde dozrávají,
když sáhne však zpěvák na strunky,
poznáš teprv krásu v tomto kraji.

U nás tančívá se pomalu,
písnička je brzo dozpívána.
Na Slovácku tisíc cimbálů
vyhrává až do bílého rána.

(Šel malíř chudě do světa, Čs. spisovatel 1952)

"A šmytec!"

Toto překvapivé úsloví slýchávám dnes často. Zprvu jsem mu jaksi nerozuměl. A tu mě kdosi poučil, že znamená: je hotovo, to je vše, je konec ...

Na jedné z poliklinik naordinovali mi kdysi iontoforézu. Čekal jsem s několika nemocnými, až mě zavolají. Když jsem byl na řadě a ozvalo se mé jméno, sestřička přiložila mi kalciový obkladek. Pak se na mne dost přísně podívala a zeptala se mě zkurta:

"Máte rád básničky?"

"Mám," vyhrkl jsem překvapeně. "A proč se ptáte?"

"Já že máte takové jméno."

Nuže to je vše. Co jsem chtěl a mohl říci, jsem už řekl.

Už jsem dovyprávěl. Je konec.

A šmytec!

(Závěr z příběhů a vzpomínek *Všecky krásy světa*. Vydal Čs. spisovatel 1982)

"Kdysi jsem u nich zazvonil u domovních dveří a všimnul jsem si, že z přeplněné poštovní schránky trčí psaní. Zahlédl jsem na něm adresu:

Opravdový národní umělec
Jaroslav Seifert
Praha."

(Z nekrologu Jana Skácela *Sněhem přikryt*)

Národním umělcem byl jmenován r. 1966.
Nobelova cena za literaturu udělena r. 1984.
(*23. 9. 1901 Praha, + 10. 1. 1986 Praha)

OD FOLKLÓRU K FOLKLORISMU

(O připravovaném slovníku folklórního hnutí v českých zemích)

Na otázky Dušana Holého odpovídá důvěrně Richard Jeřábek

Všimněte si: důvěrně odpovídá! Jak ale ten rozhovor, který vůbec nemá být důvěrný, začít? Asi starou známou otázkou o tvém názoru na vztah folklorismu k národopisu.

Svůj názor na tzv. folklorismus ve vztahu k národopisu jako vědě jsem formuloval již víckrát. V rozhovoru, který jsme spolu vedli před sedmi lety (Národopisné aktuality 21, 1984, 290-294), jsem dal najevo, že mně není zrovna sympatické, když se tyto dvě oblasti směřují a když se národopis přímo podbízí proměnlivým potřebám zájmové, někdy dokonce i umělecké činnosti. Dnes už k tomu můžeme dodat, co bylo tehdy nahlas nevyslovitelné, že totiž někteří národopisci tím po léta dávali vědu do služeb tzv. stranické a státní kulturní politiky a že tak činili ze zjištěných důvodů ve snaze zjednat si výhody a ocenění od představitelů ničím neomezené moci. Lidová kultura je politicky z naprosté většiny neutrální, avšak v péči školených dobrodruhů může být snadno zneužita k čemukoli.

Napřel ses do toho s důvěrnou znalostí hned úvodem! Ačkoli slovník má mít název Od folklóru k folklorismu, začali jsme od konce - folklorismem. Jaké je to však s vlastním folklórem, jak se díváš na jeho kvalitu?

Folklór sám o sobě není ani jen dobrý, ani jen špatný, ani jen pokrokový, ani jen zpátečnický. Tyto vlastnosti mu připisují zpravidla ti, kdož s ním nakládají, a to podle cílů, které sledují. Byli jsme třeba nesčetněkrát svědky toho, jak lze z nevinné lidové písně zhotovit odrhovačku, dokonce za přispění osvědčených interpretů, oblíbených souborů a všemocného rozhlasu. Ale to není tak nebezpečné jako když se z bezbranné lidové kultury dělá povětrnice podle politické konjunktury. Tak jsme kdysi četli, že se do lidového prostředí vloudila "kulacká kultura statkářstva, skrývající mnohdy za lidovou formu svoje kořistnické třídní zájmy, vnášející pod formou lidového umění nepřátelskou ideologii a kulturu

pracujícím masám", a že "při vytváření lidové kultury socialismu můžeme navázat spolehlivě jenom na ty rysy lidového umění, které jsou odrazem odvěkého boje utlačovaných proti vykořisťovatelům" atd. (Český lid 39, 1952, 28 nn.)

Za srovnatelné politické konstelace, jenže o čtvrtstoletí později, si jiní národopisci činili starosti s lidovým kulturním dědictvím: "Otázka využití a včlenění tradic lidové kultury do současného kulturního života je aktuální i dnes. Její řešení vystupuje zvláště naléhavě po XIV. sjezdu Komunistické strany Československa, kdy plánovitý a vědecky řízený vývoj národní kultury, založený důsledně na marxisticko-leninských principech, stává se záležitostí celé naší společnosti" (Lidová kultura v současném kulturním životě, Brno 1976, 8).

Věru rychle jsme se zase dostali zpět k folklorismu a spíše k tomu jeho politicky zabarvenému využívání. O tom se hodně psalo jak u nás, tak v zahraničí, zdaleka se však neřeklo všechno. Bude třeba se k těmto otázkám vracet, a to i pokud jde o festivaly.

I festivaly folklóru, strážnický nevyjímajíc, ba spíše naopak, mohou být jedním z masových prostředků šíření falešných, znetvořených interpretací lidové kultury, jednou jako výrazu antifeudálních, jindy přímo revolučních ideí širokých lidových vrstev.

Někteří představitelé národopisu - aniž by je kdo nutil - ochotně přispěchali s nabídkami třídně politického hodnocení folklóru a s návrhy na možnosti jeho propagandistického využití. Způsoby manipulace s lidovou kulturou pregnančně vyjadřují autoři úvodů k programovým sborníkům strážnického festivalu, například když píší o chápání "kulturně politické funkce tradic lidové kultury" (Strážnice '85, 3) či o tom, že "osvobození člověka v socialismu od bída, vykořisťování a strachu z budoucnosti vytváří možnost uvolnění veškeré jeho tvůrčí potence" (Strážnice '77, 3 - na počest 60. výročí VŘSR). Současnost spatřovali "v optimistické notě dnešních

Dětský soubor Ostravička z Frýdku-Místku.

pisní a tanců, které neustále vznikají v naší společnosti, a které za nějakou dobu budou folkloristé sbírat a zapisovat jako dokumenty naší veliké epochy" (Strážnice '73, 3-4), a to v souvislosti s 25. výročím Vítězného února, "který znamenal zásadní historický obrat a nejvýznamnější mezník v našich novodobých dějinách" (tamtéž 27-28). Čemu všemu a komu všemu mohou lidové tradice posloužit ve správný čas a ve správných rukou!

Ale pro dnešek už raději dost těch bolavých míst. Věnujme se teď slovníku, který by měl podchytit folklorní hnutí v českých zemích. Našel jsem ve svých análech, že tvůj návrh vznikl 11. 4. 1989. Jak k tomu vlastně došlo?

Slovník folklorismu vzniká tak trochu jako vedlejší produkt: před třemi lety jsem pojal úmysl sestavit s početným kolektivem

pečlivě vybraných spolupracovníků slovník osob a osobností, které se podílely na vývoji národopisné vědy v českých zemích od jejich počátků až po dnešek. Práce na něm už značně pokročila a povím o tom více v časopise *Opus musicum*. Heslář však přesáhl počet sedmi set a přitom na jeho okraji zůstával poměrně vysoký počet těch, kteří do vědy nezasáhli vůbec nebo aspoň ne přímo, jakož i těch, kteří vedle národopisu, většinou krajového, pěstovali také organizovaný folklór a zasloužili se významnějším způsobem o prodlužování jeho životnosti nebo o jeho transformování do nových podob. Zprvu šlo o činovníky lokálních a regionálních akcí, které přerostly až do celostátních i mezinárodních rozměrů, v době po druhé světové válce o organizátory tzv. lidové umělecké tvořivosti či zájmové umělecké činnosti, a konečně o ty, kteří se zmocňovali části lidové tradice, aby jí po svém ztvárňovali, někteří jen diletantsky a bez vyhlídky

na delší přežití, jiní na vysoké umělecké úrovni, která učinila zlomky lidové tradice nedílnou součástí národní kultury a s ní vstupuje do mezinárodního povědomí. Jenže ti poslední už nespádají do kategorie folklorismu a nejsou jako představitelé národního nebo světového umění přednostním předmětem národopisného zájmu.

Divám se na časové vymezení navrhované publikace a ptám se: Proč je právě takové?

Časové vymezení slovníku lety 1891-1991 není náhodné. Jsme si vědomi toho, že zárodky folklorismu jsou starší, stopy u nás sahají už do poloviny 18. století, v první polovině minulého století se zvyrazňují, avšak jako uvědomělé hnutí se formuje až s ideou Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895, totiž s jejími přípravami od pražské Jubilejní výstavy 1891 a od založení Českého lidu v témže roce. Obsáhnout těch sto let není snadný úkol, protože spolehlivých zpráv o starších vývojových etapách a o lidech, kteří je realizovali, není zrovna nadbytek, ba spíše je jich v některých případech citelný nedostatek.

Neobejde se to tedy bez drobné mravenčí práce. Vraťme se však ještě ke koncepci slovníku.

Jádro slovníku Od folklóru k folklorismu budou tvořit perzonální hesla. Půjde o defilírku těch, kteří v uplynulých sto letech pečovali většinou nezištně o zachovávání, rozvíjení a prezentování lidových tradic jako jednoho z designátů národní kultury; ocitnou se tu i ti aktéři folklórního hnutí, jimž šlo o využití lidových tradic pro politické účely nebo o jejich zneužití k vlastnímu prospěchu. Avšak naprostou většinu tu budou představovat interpreti tradičního folklóru, ať už jeho nositelé, popřípadě ještě i tvůrci, nebo jen dědicové, kteří s nejjistšími úmysly usilovali o to, aby významná součást národního kulturního dědictví neupadla v zapomenutí. Je otázka, jak by se bez jejich přispění odvíjely osudy lidové písně, hudby, tance a dalších součástí lidové kultury. Nepomineme však ani autory tzv. nové tvorby, kteří chtěli - zejména v padesátých letech - prokázat životnost starých folklórních forem s novým ideově politickým obsahem. Ovšemže marně.

Jak už plyne z názvu, nemůže být uvažovaný slovník zaměřen vysloveně biograficky. Jaké další realie se asi promítnou do jeho obsahu?

Jistěže osu vývoje folklorismu tvoří především vůdčí osobnosti organizátorů a aktérů rozmanitých folklórních akcí. Oni byli vesměs iniciátoři a protagonisty veřejných vystoupení amatérských a posléze i profesionálních kolektivů, popřípadě se starali o jejich popularizaci v masových médiích. Avšak bez přispění nespočetných řadových členů vesnických i městských skupin a souborů by se hnutí směřující spíš nevědomky od folklóru k folklorismu nebylo mohlo uskutečnit. Proto bude ve slovníku vyhrazeno místo také pro tato tělesa a významnější způsoby jejich (re)prezentace - od regionálních slavností lidových písní a tanců, jakými bývaly Valašské roky či Hanácké roky, až po tak řečené festivaly. Nezapomeneme ani na instituce a organizace, které byly v dobrém i zlém jakýmsi protektory postátněného folklóru a folklorismu.

V čem spatřuješ přínos chystané publikace?

Zcela konkrétním přínosem slovníku by mělo být shromáždění velkého množství spolehlivých informací o lidech, kteří svou dobrovolnou nebo nakonec i profesionální činností v posledních sto letech ovlivňovali život a fungování folklóru v českých zemích. Ve slovníku se ocitnou bez ohledu na to, zda bylo jejich působení veskrze kladné, či zda bylo poznamenáno negativními rysy, jednou baráčnictvím, jindy zase revolucionářským fanfaronstvím. Mám za to, že pro podchycení faktografie nastal nejvyšší čas, mnozí z těch, kdož hnutí folklorismu pomáhali na svět, mizejí rychle z paměti, takže už dnes se o nich budou obtížně získávat relevantní údaje.

Pokud vím, tvého podnětu se iniciativně ujali v Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Doufáme, že je prvotní nadšení neopustí a že věc dotáhnu až do konce. Jak tě znám, nezříkáš se jistě dalších služeb poradenských, ani případného dohledu na konečných redakčních pracích. Ale ještě poslední otázka: Jaký smysl může vlastně mít připravovaná příručka?

Náš národopis zrovna neoplývá slovníkovou literaturou, jež jinde tvoří (spolu s bibliografiemi) základ informovanosti uvnitř oboru samého, ale také posiluje vědomí veřejnosti o dosavadních výsledcích a cílech vědy do budoucna. Nadto by slovník mohl splňovat i funkci příručky usnadňující orientaci při metodické práci se soubory lidových písní a tanců.

*Motiv z cikánské
osady v Rasticích.
Foto Eva Davidová
1969 (Z výstavy
"Český a slovenský
lid ve fotografických
národopisců", ÚLU
Strážnice 1987).*

SDRUŽENÍ PRO FOLKLÓRNÍ SOUBORY

Změna celospolečenského klimatu přinesla nové možnosti pro rozvoj spolkového hnutí a vytváření řady zájmových či profesních sdružení. V emotivním ovzduší polistopadových událostí docházelo začátkem roku 1990 také k novému formování folklórního hnutí, které se uvolňovalo z podníci centralisticky řízené státní kulturní politiky. Tento proces podpořil také rozpad odborového hnutí, stejně jako nastolené finanční problémy většiny zřizovatelů našich národopisných kolektivů. Na otázky k problematice dalších perspektiv umělecké činnosti národopisných souborů ve spolupráci s jejich zájmovým svazem, jímž je Folklórní sdružení, odpovídá PhDr. František Synek, pracovník Ústavu lidové kultury ve Strážnici a místopředseda sdružení.

Jak vzniklo Folklórní sdružení a jaké jsou jeho hlavní programové cíle?

Aktivita směřující k založení zájmové organizace, která by sdružovala národopisné soubory a skupiny, se rozvinula koncem roku 1989 ze dvou center. Z Prahy rozeslal ing. Jozef Bogdan celě řadě národopisných kolektivů svůj návrh na založení Sdružení přátel folklóru s celostátní působností, ze Strážnice byla zahájena příprava na založení sdružení národopisných kolektivů a festivalů v České republice. Později se obě snahy spojily v jeden proud, jehož výsledkem bylo založení Folklórního sdružení na shromáždění zástupců v Pardubicích dne 9. května 1990. Valná hromada zvolila také devítičlenné před-

sednictvo a revizní komisi. Předsedou Folklórního sdružení se stal ing. Jiří Pitter, tajemníkem ing. Jozef Bogdan, sdružení sídlí v Praze na Senovážném náměstí 24.

Folklórní sdružení zahrnuje národopisné soubory, vesnické skupiny, dětské kolektivy, lidové hudby a přispívající členy -jednotlivce z řad odborníků i příznivců lidového umění, žijících či působících na území Čech, Moravy a Slezska. Hlavním cílem sdružení je spojit kolektivy a jednotlivce, kteří se aktivně účastní na prezentaci všech forem folklóru, všemi silami přispívat k vytváření nových možností a podmínek pro činnost těchto kolektivů a hájit jejich zájmy u státních a zastupitelských orgánů, pečovat o místní a regionální tradice našich národů a národností, úzce spolupracovat s odbornými ústavy a organizacemi, pořádat pro své členy různé akce vzdělávacího i zábavně výchovného charakteru, vydávat informační bulletin a dohlížet na dodržování autorských práv.

Jaké jsou první pracovní výsledky těchto snah?

Odpověď na tuto otázku není tak jednoduché. Činnost předsednictva se v letním období zaměřila na několik základních okruhů. V oblasti legislativy jsme se velmi kriticky a odmítavě vyjádřili k návrhu zákona o kultuře, který ve svém znění neposkytoval prostor pro rozvoj našich kolektivů, prostřednictvím zástupce v "parlamentu kultury" jsme připomínkovali řadu pracovních návrhů ministerstva kultury ČR a v souladu

s programovými cíli sdružení jsme naše návrhy, stanoviska a potřeby kolektivů ZUC i jejich řešení předkládali poslancům ČNR i vládě ČR. Neméně důležité byly kontakty, které jsme navázali se slovenskými kolegy. Výsledkem našeho společného úsilí bylo založení Folklórní asociace ČSFR, která bude vyjadřovat záměry Folklórního sdružení a Folklórní unie na Slovensku ve vztahu k federálním orgánům státní moci a správy, bude působit na státní politiku i legislativu ve prospěch ochrany a rozvoje tradiční lidové kultury a bude reprezentovat společné zájmy ve vztahu k mezinárodním organizacím. Po nultém čísle bulletinu "Folklor" bylo vydáno první řádné číslo tohoto zpravodaje, který prostřednictvím pražského ústředí obdržely všechny národopisné kolektivy v České republice. První číslo přináší řadu informací z oblasti legislativně právní pomoci souborům, přehled letních festivalů se stručným hodnocením a mnoho dalších drobných zpráv i nabídek.

Jaká je vnitřní struktura Folklórního sdružení?

Tuto strukturu tvoří základní členové sdružení, tedy národopisné soubory, skupiny, hudby i jednotlivci, kteří se do organizace přihlásili, a předsednictvo volené valnou hromadou. Základním kolektivům se doporučuje sdružovat se v regionální či územní celky. Aktivní činnost vykazují tyto celky v současné době v Praze, v Brně, ve východních Čechách, na Valašsku a v jižních

Ženy ze souboru Olšava z Uherského Brodu.

Čechách. Je jen na škodu celého hnutí u nás na jižní Moravě, že se zde z nezájmu zástupců souborů a skupin doposud nepodařilo regionální sdružení založit.

Zabývalo se Folklórní sdružení také rozpracováním hlavních úkolů?

První řádná valná hromada Folklórního sdružení se uskutečnila v Praze koncem měsíce listopadu minulého roku. Zástupci členských národopisných souborů zde schválili návrh plánu činnosti Folklórního sdružení pro rok 1991, zvolili devítičlenné předsednictvo a tříčlennou revizní komisi a v usnesení stanovili zásadní úkoly sdružení pro nadcházející kalendářní rok.

Konkretizace hlavních úkolů pro další roky čerpá podněty z programu "Ochra-

na tradiční a lidové kultury", který byl přijat na 32. plenárním zasedání UNESCO v listopadu 1989. Jde o soubor podnětů směřovaných k cílevědomé ochraně, dokumentaci, evidenci, studiu i veřejné prezentaci projevů lidové kultury. Folklórní sdružení bude aktivizovat své členy k dokumentační, sbírkotvorné, výzkumné a organizační činnosti v souladu s úkoly vyplývajícími ze zmíněného programu. V podmínkách Folklórního sdružení bude podněty tohoto programu rozpracovány v těchto okruzích: 1. semináře, kursy, školení, 2. sběrová, dokumentační a informační činnost, 3. ediční činnost, 4. přehlídky, festivaly, 5. zahraniční výměny.

Folklórní sdružení se tedy bude například zabývat také vysíláním souborů do zahraničí?

Tento okruh naší činnosti byl již několikrát v předsednictvu bouřlivě konzultován. Ve vztahu k tomuto námětu vycházíme z toho, že kolektivy mají v současné době neomezené možnosti vlastním úsilím a iniciativou navazovat kontakty se zahraničními partnery. Naše snaha proto bude směřována k shromáždění informací o zahraničních festivalech, pořadatelích a dalších aktivitách a souborům (po jejich první kontaktáži) pomoci orientovat se a popřípadě upozornit na negativa sjednávané spolupráce. Budeme se snažit vybudovat takové postavení Folklórního sdružení směrem k pořadatelům a manažerům v zahraničí, abychom mohli částečně garantovat podmínky, za kterých naše soubory do zahraničí vyjíždějí. Ty se musí v budoucnu zlepšovat ve prospěch našich kolektivů.

Redakce

DLUH NAŠEHO NÁRODOPISU

Jeden z velkých dluhů našeho národopisu, který nemohl být v poválečné době z mimovědeckých důvodů vyrovnán, je studium lidové kultury dolnorakouských Čechů ("Moravců", jak se sami nazývají), žijících dosud v několika obcích podél komplexu lužního lesa na pravém břehu soutoku Dyje s Moravou. Je to oblast, která i přesto, že byla rozdělena administrativní hranicí, vykazovala v obcích na obou stranách mnoho společných rysů. V roce 1919 byly k Československu připojeny obce Poštorná, Charvátská Nová Ves a Hlohovec; obce Bernhardsthal (Pernítal), Rabensburg (Ranšpurk), Hohenau (Cahnov), Ringelsdorf (Lingašdorf), Waltersdorf (Přilep), Drösing (Střezenice), Sierndorfan der March (Zindorf), Absdorf (Opatov) a Dürnkrot (Suché Kruty) zůstaly na dolnorakouské straně. Za druhé světové války se jmenované tři československé obce nestaly součástí tzv. protektorátu, ale byly včleněny přímo k "německé říši".

Důležitým faktorem pro udržení české (moravské) lidové kultury, včetně rodného jazyka, byly škola a církevní život. Do roku 1875 se ve "slovanských" osadách mohlo vyučovat česky a německy. Když tehdy byla tato možnost zvláštním výnosem zrušena ve prospěch němčiny, obce Poštorná, Charvátská Nová Ves a Hlohovec protestovaly u nejvyššího soudu. České fary byly jen v Poštorné a Ranšpurku, česká kázání se však čas od času konala v Hlohovci, v Cahnově byla obnovena v roce 1894.

První, kdo se už ve čtyřicátých letech 19. století dolnorakouskými Čechy zabýval, byl A. V. Šembera. Podal velmi cenný přehled o počtech "Slovanů rakouských", všiml si současného stavu jejich jazyka a jeho zvláštností. Poznáménává, že *Slované rakouští jsou milovní jazyka svého a pilní jeho zachovávání* (O tom jsme se mohli přesvědčit v roce 1990 ještě i my při prvním kontaktu s místními obyvateli.) Šembera dále popisuje kroj, bydlení, zaměstnání obyvatel, všimá si jejich tanců, hudby, zpěvu a obyčejů. Srovnáme-li zápisy Šemberovy s Bartošovými, zjišťujeme, že velká část je společná s naším Podlužím. Mnohé z dvaceti písní, které Šembera otiskuje, jsou dodnes na Podluží známe. I Šemberův úsudek, že obyvatelé *vynikají pěknou postavou těla a mnohými schopnostmi ducha*, koresponduje s charakteristikou Podlužáků na moravské straně, kterou o 45 let později podal F. Bartoš.

Lidové kultuře Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Hlohovce, které už v minulém století byly pokládány za obce zasažené německým vlivem nejmeně, je věnována obsáhlá studie J. Karáska (1895). Také J. Herben (1882) se zabýval životem obcí na dolnorakouském pomezí; je přesvědčen, že národnostně je Cahnov ztracen. Toto tvrzení se ukázalo jako příliš pesimistické, jak upozornil v roce 1901 A. Hubka. Ve svých "studiích z cest" píše: *Já našel jsem celý Cahnov slováckým . . . , třebaže uliční tabulky, nápisy v kostele a na hřbitově jsou jen německé . . . Škola je úplně německá, ačkoli učitelé musí chtít nechtět s dětmi*

mluvili v nižších třídách i slovácky. Na ulici i v hostinci mluví lid mezi sebou jen slovácky, ale zdraví německy. Na rozdíl od Cahnova, kde je více Slováků než Čechů, jsou v Ranšpurku a Pernítálu jen "Moravci".

Nejvíce se ve třicátých a zejména v padesátých letech našeho století německo-slovanským vztahům věnoval A. Schultes, učitel v Hohenau, který o nich psal v několika publikacích. Nejdůležitější z nich je kniha *Die Nachbarschaft der Deutschen und Slawen and der March* (1954). Problém soužití a vzájemného prolínání obou kultur ukazuje na jazyce, jménech, způsobu života, na vyprávění, lidových zvycích a písních. Otiskuje například vyprávění s titulem *Die Klakanica, O hastrmanovi* (část vyprávění česky, část v německém překladu), *Suničku, vstávej!* (text je německo-český). Také některá říkadla a lidové písně mají české texty, například *Zahnovské hodiny smutně biju* (čti "Cahnovské..."), *Pásli ovce pastýři, Kam pujdeme na spazier, ma mila?* aj.

Náš národopisný výzkum neměl v poválečných letech k terénu dolnorakouských "Moravců" přístup, a proto se autoři monografie Podluží (1962) a sborníků *Náš kraj* (1982) a *Podluží v lidové písni* (1988) museli při srovnávacích studiích spokojit jen se starší literaturou a konstatovat, že o *současném stavu v uvedených dolnorakouských obcích není objektivních zpráv*.

K získání poznatků o lidové kultuře dolnorakouských obcí, spadajících do oblasti tzv. širšího Podluží, jsme se

Hody "pod zeleným", Hohenau 1899 (vyobrazení z publikace A. Schultese). Reprofoto L. Chvalkovský.

pokusili najít svědectví jednak v archívech a jednak v paměti těch nejstarších obyvatel přímo v terénu. Bohužel, jak ukazují naše dosavadní zjištění a sondy v archívech zejména ve Vídni, zůstávají vlastně jedinými doklady "slovanského" folklóru v obcích Dolního Rakouska záznamy pocházející z nejstarší, dosud nevydané sbírky moravských lidových písní, tzv. guberniální. Několik zápisů z Rabensburgu pocházejících od faráře Bohuňovského otiskl K. Vetterl v Národopisných aktualitách (1972). Další zápisy folklórních projevů pořídil učitel hudby z Hohenau F. R. Železník a publikoval je ve výše uvedené práci

A. Schultes. To jsou prozatím všechny dostupné prameny dokládající přetrvávání slovanské, přesněji řečeno moravské folklórní tradice v obcích v oblasti Moravského pole.

Naše poznatky z terénního výzkumu, který je zatím v samých počátcích, ukazují, že určité procento obyvatel zkoumaných obcí ještě ovládá český jazyk, resp. moravské nářečí. Další projevy lidové kultury, pokud jsme se s nimi prozatím mohli seznámit, však nesou spíše známky asimilace s prostředím, v němž tyto lidé už řadu generací žijí. Poněkud rozporně se proto jeví poznatky a zjištění od pamětníků z mo-

ravské strany, kteří ještě v padesátých letech tohoto století upozorňovali na společný taneční repertoár nebo aspoň na jeho část. Dokládají to zejména výzkumy Z. Jelínkové v Poštorné, kde zaznamenala zprávy o tom, že se podle přímého účastníka tanečních zábav v rakouských obcích tančil obřadní - hodový mužský tanec hošíje, a to v Hohenau a v Rabensburgu. Totéž se týká i párového tance vrtěná a několika tanců figurálních.

Jak jsme prozatím při našich výzkumech mohli zjistit, uváděli informátoři a pamětníci na obou stranách hranice obvyklý taneční repertoár, tzn. polky valčíky,

mazúrky, popřípadě moderní tance. Dosud jsme nenarazili na některý z tradičních lidových tanců (nebo aspoň na jeho název), dodnes dochovaných v živé podobě při některých příležitostech na naší straně hranice.

Jinou stopou, naznačující ovšem spíše určité stadium asimilace slovanských obyvatel v rakouských obcích, je například podoba obyčejů koledování na Tři krále. V Hohenau zpívá skupina zvaná "Sternsingergruppe", která sestávala z nosiče hvězdy, jednoho anděla, několika pastýřů a tří králů. Místní učitel

donedávna nacvičoval pásmo písní a říkání k této příležitosti, jde ovšem o písně rakouské. Stejně tak zpěv koled v podvečer na Štědrý den naznačuje přizpůsobení se místním zvyklostem a současně opět vliv školy. Je to přirozené, neboť tohoto obyčejů se zúčastňují děti bez ohledu na to, odkud jejich předkové přišli. Vytvořila se nebo zde už byla jednotná lokální tradice ve vánočním zvykosloví, která si podržela kontinuitu. Jiné poznatky možná přinese další výzkum. Zatím jsme jen ojediněle narazili u pamětníků na české názvy her, které

znají ze svého dětství. V našem studiu a výzkumu se proto soustředíme na nejstarší obyvatele, a to především na ty, kteří měli nějaké styky, příbuzenské nebo přátelské, s moravským prostředím. Víme, že se v současné době velmi rychle a ve značné míře obnovují a znovu navazují. Můžeme proto předpokládat, že se po čtyřicetiletém přerušení obnoví staré kontakty i v lidové tradici.

Marta Šrámková - Marta Toncrová

MASOPUSTNÍ OBCHŮZKOVÁ KOLEDA "CHODĚNÍ S KARLEM"

(Materiál z terénního výzkumu)

O masopustní kolední obchůzce "chodění s Karlem" se stručně zmínil Jan Húsek ve své monografii Hranice mezi zemí Moravsko-slezskou a Slovenskem (Praha 1932). V souvislosti s popisem masopustních průvodů masek v lokalitách jižního Valašska konstatoval: Ve Štítné tomu říkají "chodit s Karlem" (tj. s maškou Karlem, s níž chodí dva hrobaři, policajt, ponocný a s nimi i sto účastníků).

S fragmentem této kdysi zřejmě rozsáhlé obchůzky jsem se setkal poprvé ve Štítné nad Vláknem při výzkumu masopustních obyčejů v únoru 1970. Tři muži v pracovním oděvu (dva z nich s černou silonovou dámskou punčochou přes obličej, třetí s obličejem s černými šmouhami) šli obcí doprovázeni houfem dětí a nesli hadrovou loutku velikosti dospělého muže. Chodili od domu k domu,

všude byli pohoštěni a obdarováni peněžitým darem. Vybrané peníze propili večer se všemi v místní hospodě. Nedoprovázela je hudba, nezpívali, ani nepronášeli ustálené kolední texty. Nový výzkum masopustních aktivit ve Štítné nad Vláknem byl realizován až o osmnáct let později, v únoru 1988. Byl motivován potřebou rekonstrukce masopustního obyčejů "chodění s Karlem" pro tematický pořad Fašanky, ostatky, končiny, připravovaný v rámci programu Mezinárodního folkloristického festivalu Strážnice 1988. Během tohoto výzkumu byly od tří informátorů, rodáků a obyvatelů Štítné nad Vláknem, Jana Strnady (nar. 1910), Jana Černíčka (nar. 1910) a Karla Želáka (nar. 1930), získány podrobnější údaje. Informace o sledované masopustní aktivitě čerpali ze svých vzpomínek z dětství a mladosti. Obchůzce se ve Štítné nad Vláknem říkalo

"nosit Karla", nebo "chodit s Karlem". Konala se o fašanku, o masopustním pondělí a úterý, ve všech třech obcích štítné farnosti: ve Štítné nad Vláknem, v Popově a Jestřebí. V jiných obcích blízkého i vzdálenějšího okolí se nevyskytovala. V původní podobě a intenzitě se obchůzka udržovala do konce třicátých let. V průběhu okupace zanikla a byla obnovena v padesátých letech z individuální iniciativy Jaroslava Saňáka. V této době však ztratila dominantní postavení její sociální funkce a obchůzka se stala zcela záležitostí společensko-zábavní. S úmrtím Jaroslava Saňáka v roce 1986 zanikla.

Původ názvu obchůzky informátoři nedovedli objasnit. Zdůraznili jen, že jméno Karel nepatřilo a nepatří v obci ke jménům frekventovaným; Jan Černíček navíc vyslovil domněnku, že by mohlo jít o výraz úcty k panovníkovi Karlu IV.

"Nosení Karla", Štítné nad Vláří (o. Zlín). Foto Karel Pavlišťík 1970.

"Nosení Karla" byla záležitost obecního zřízence, obvykle staršího muže z nejchudších vrstev obce, který vykonával funkci hrobníka, ponocného, policajta a "měchošlapa" (šlapal při bohoslužbách

v kostele dmychací měchy u varhan). Po obchůzce chodil sám nebo se svým pomocníkem, pokud ho měl. Všichni informátoři shodně zdůrazňovali, že výtežek obchůzky byl jeho hlavním

zdrojem příjmu za celoroční práci, že to byl jeho celoroční plat, na jehož úhradu se touto "koledou" podílela každá rodina v obci. Proto také trvala obchůzka po oba masopustní dny, a pokud nestačili obejít všechny tři obce, trvala i déle. Prioritu sociální funkce masopustního "chodění s Karlem" zdůrazňovali informátoři také tím, že upozorňovali na rozdíl mezi touto obchůzkou a masopustním průvodem maškar, který se v uvedených obcích odehrával v tytéž masopustní dny, ale jehož součástí "nosem Karla" nikdy nebylo: *Ti, co chodili s Karlem, chodili z nůze, masky chodily pro zábavu.*

(Podle sdělení informátorů se po určité době ve Štítné nad Vláří vyskytovala ještě třetí masopustní obchůzka, zcela samostatná. Odehrávala se ve stejnou dobu jako "chodění s Karlem" a průvod masopustních maškar, zakončený večerní taneční zábavou s půlnočním pochovááním basy. Tuto individuální obchůzku konal Josef Zvoníček, řečený Joža Antošu, který se živil nádenickou prací a který se každoročně v masopustní dny všelijak nastrójil, za klobúk si dál pentle, poskakoval, prozpěvoval a říkal "fašanky, fašanky, aj pod obušky...")

Měl tu palicu na ten špek a kam přišel tam názorňoval čarování. Kde nic nedostál, tam zaklinal raráškem. Nikdy nechodil s tema, co nosili "Karla", ani s maškarama. Dycky chodil sám. Tato ojedinělá a individuální obchůzka zanikla s úmrtím jejího nositele. Do vědomí pamětníků se však výrazně zapsala.) Samotná obchůzka probíhala takto: Hrobař, ponocný a policajt v jedné osobě nesl na zádech nebo v náruči hadrovou loutku "Karla", poskakoval s ní, povídal si s ní jako s dítětem a prozpěvoval fašankovou píseň:

*Fašanky, fašanky,
s černými fúsy,
aj ten čert bachratý
tancovat musí.*

*Tudy nám nedali,
tudy nám dají,
zabili komára,
slaniny mají.*

Jeho pomocník nesl pytel na obilí a mouku a "hůlku", na niž napichovali hlavní dar - slaninu (někdy i koblihy). Čím víc kusů slaniny na hůlce přibývalo, tím víc ji koledník zvedal nad hlavu, aby ani v dalších domácnostech slaninou nešetřili. Velcí sedláci vybírali k tomuto obdarování nejtlustší kusy slaniny, aby prý bylo vidět, jak velké a tučné prase odchovali a zabili. Obilí přisypávali koledníkům tak, že při celé obchůzce naplnili i několik pytlů. Od méně bohatých dostávali místo naturálií drobný peníz "šestku". Při obchůzce se nedodržovala zásada navštívit každý dům v obci. Koledníci šli vždy hlavně tam, kde věděli, že mohou něco dostat. K těm nejchudším nechodili. Když vešli koledníci s "Karlem" do domu, pozdravili a vedli řeč o tom, že mají s sebou neschopného synka a že ho

musí draho živit. Pak žádali o příspěvek na jeho obživu. Při tom loutkou všelijak pohazovali a snažili se ji někomu z domácích podstrčit, aby si ji vzal. Domáci jim pak přispěli na toho "nemohoucího Karla" a zavdali jim pálenkou.

Informátoři si nedovedli vzpomenout na přesné znění textu, který koledníci při akci v domě pronášeli. Nevzpomněli si ani na to, zda šlo o text rýmovaný, ustálený. Z jejich vzpomínání spíše vyplývalo, že šlo o nerýmovanou, volnou improvizaci, jejíž úroveň závisela na individuálních schopnostech koledníků. Koledníky doprovázel při obchůzce obcí "krdel" (houf) dětí, které se navzájem svolávaly a povzbuzovaly pokřikem "*Karla nesú! Karla nesú!*" Koledníky obskakovaly a všelijak na ně dorážely. Ti se je zase snažili občas nějak vystrašit a zahnat. Všichni informátoři zdůrazňovali, že zatímco s průvodem masek vždy chodila muzika, při "nosění Karla" nikdy hudební doprovod nebyl.

V době, kdy se v uvedených lokalitách ještě nosil kroj, nebo kdy jeho nošení doznávalo u příslušníků starší generace, chodili koledníci v bílých nohavicích, košili, bruncleku, v krátké bílé haleně nebo v krátkém dubeném kožichu a v bílých papučích, jimž se pro jejich

bílou barvu říkalo "andělské". Klobouk měli bohatě omašlený, pentle visely vzadu až na ramena. Později chodili koledníci v běžném městském či poloměstském oděvu.

"Karel" byl hadrová loutka, vysoká asi jeden metr (*jak malý chlapec*), oblečená do starých, otrhaných oděvních součástek. Koledníci si ji vždy zhotovovali sami. Zvláštní způsob přenášení loutky "Karla" měl obecní zřízenec Martin Běhunčík, který si vyrobil sud bez dna, do kterého vstoupil, upevnil si jej popruhem přes ramena, před sebe zasunul loutku, takže to budilo dojem, že "Karel" nese jeho.

"Hůlka" byla z ostrouhané březové větvice, nahoře ostře zašpičatělá, dole s příčným dřívkem (*... měli tu hůlku jak meč*), které bránilo tomu, aby nabodnuté kusy slaniny nesjízděly koledníkovi na ruku.

Uvedené údaje konkretizují stručnou zprávu J. Húska o této formě masopustní obchůzky a mohou přispět i k řešení problému transformace masopustní masky pohřebenáře, jak to naznačuje Josef Tomeš ve své práci Masopustní, jarní a letní obyčeje na Valašsku (Strážnice 1972).

Karel Pavlišťik

Život spjatý s lidovým tancem (K jubileu Hannah Laudové)

V poválečném vývoji českého národopisu i rozvoji hnutí folklórních souborů má významné postavení dílo Hannah Laudové, která se narodila 6. ledna 1921 v Libštátě v okrese Semily.

K výkladu lidového tance přispěla nepublikovanými disertacemi: *Medvědí tance jako přežitek stadiálního kultu medvěda* (UK Praha 1951) a *Konopická, lidový zvyk jihočeského Pošumaví* (ÚF ČSAV Praha 1959). Širší, historickokulturní význam mají její edice archívních pramenů k lidovým korunovačním slavnostem v Praze a v Brně roku 1836 a souhrnná studie o významu lidových slavností z tohoto období, které vyšly v Národopisné knižnici ÚF ČSAV Praha v roce 1975 a 1978, i ve stejné ediční řadě publikované práce o pražských tradičních slavnostech (1976) a inovaci lidových slavností v národně-politických manifestacích druhé poloviny 19. století (rukopis 1986). K nim se váže též stat' o lidové motivice ve společenském životě šlecht a měšťanstva v poslední třetině 18. století (v monografii *Počátky českého národního obrození*, Praha 1990). Ve stručném výčtu důležitých prací jubilantky nemůže chybět alespoň upozornění na ty, které přispěly ke studiu vlivu rukodělných technologií na motivaci tradičních zvyků otištěné v časopisech Český lid (1960) a Lnářský průmysl (1986 a 1988).

V době svého působení v Ústavu pro etnografi a folkloristiku ČSAV v Praze (1954-1978) budovala H. Laudová základy k nové disciplíně - taneční folkloristice. V tomto směru má stěžejní význam její stat' *Lidové a národně-společenské tance v národním obrození*, která je součástí syntetické studie ÚF ČSAV Praha o lidové kultuře v národním obrození (v tisku). Konkrétními druhy tanců se zabývala v pracích o figurálních formách starších párových tanců, zveřejněných v Českém lidu (1986) a ve sborníku Volkskunde und Volkskultur (Wien 1968). O příbuznosti českých ländlerů s folklórem sousedního německého etnika publikovala studii ve Zpravodaji koordinované sítě ÚF ČSAV Praha (1977), o tradici mečových tanců v lidové kultuře Československa psala v Tanečních listech (1986).

Součástí vědecké aktivity jubilantky v oblasti etnochoreologie je autorství i editorství souborných pojednání o lidovém tanci v řadě našich i zahraničních encyklopedických publikací, spolupráce na tvorbě notačního systému lidového tance a práce na systematickém katalogu českých tanců, o níž informovala odbornou veřejnost v Národopisných aktualitách (1966), v Českém lidu (1969). S Evou Kröschlovou připravila v rámci etnochoreologické skupiny IFMC českou verzi sylabu o základech analýzy forem lidového tance. Většinu čtenářské obce Národopisné revue je však jubilantka známa především jako aktivní účastník všeho, co se za uplynulé půlstoletí událo v rozvoji folklorismu u nás, přesněji v rozvoji folklórních festivalů, scénického zpracování lidového tance a ve vývoji amatérských folklórních souborů vůbec.

Tohoto širokého, pestrého a komplikovaného dění se H. Laudová účastní nejen jako teoretička, sběratelka, metodička, publicista, ale i jako aktivní interpretka lidových tanců. Patří k zakladatelské generaci Vycpálkova souboru, v němž působila v letech 1947-1967 jako tanečnice, umělecká vedoucí, v oblasti dramaturgie atd. Přednášela na řadě školení pro soubory, jejich vedoucí a choreografy. Pracovala v porotách okresních, krajských, oblastních i celostátních soutěží, přehlídek a festivalů. Průběh a úroveň těchto akcí zasvěceně hodnotila, registrovala závažné tvůrčí činy, které tyto akce přinesly. V Tanečních listech koncepčně zhodnotila tvorbu některých předních folklórních souborů, například skupiny Chorea Bohemica, Škody Plzeň (1987) a Kašava (1989). Vytvářela také úspěšné

souborové choreografie, například pro Lipku z Pardubic a pro dětský soubor Hořeňáček. Na I. festivalu českého tanečního folklóru v Praze v roce 1968 realizovala svůj scénář pořadu U nás doma, odměněn byl její námet pořadu Večer souborů pro III. spartakiádu v r. 1965 atd. Mimořádně záslužná je její práce bibliografická, reprezentovaná třetím, čtvrtým, pátým a sedmým svazkem edice *Taneční bibliografie* vydávané tehdejšími Ústředním domem lidové tvořivosti (1967-1970) i soupisem prací Františka Bonuše (1969), Zdenky Jelínkové (1970) a dalšími publikacemi tohoto druhu.

Od roku 1948 do roku 1954 pracovala Hannah Laudová v institucích ministerstva kultury, organizujících zájmovou činnost folklórních souborů. Této aktivitě zůstává věrná i po odchodu do Ústavu pro etnografi a folkloristiku ČSAV. Je stálou odbornou konzultantkou ÚKVC, předsedkyní i členkou Ústředního poradního sboru pro lidový tanec. Zcela záměrně necháváme na závěr vztah jubilantky ke strážnickému festivalu. H. Laudová patří k osobnostem, které jsou s osudy i s téměř půlstoletou historií tohoto nejpoulnějšího a nejvýznamnějšího československého folklórního festivalu bytostně spojeny. Strážnické slavnosti jí přirostly k srdci hned při její první návštěvě v roce 1947, kdy byla spolu s prof. Karlem Plickou a choreografkou Jožkou Šarševou svědkem dnes už legendárního pořadu, při kterém tanečnice a muzikanti z Černého Balogu přivedli do extáze stovky nadšených diváků. Od té doby se podílí na organizaci a později i na tvorbě pořadů v různých obdobích různým způsobem. Od roku 1978 se účastní hodnocení festivalu, od roku 1981 práce v programové radě. Její pořady zahraničních souborů z cyklu Písně a tance přátelství měly vždy, navzdory těžkostem vyplývajícím především z malých možností ovlivnit jejich výběr, obsahovou sdělnost, dramaturgickou vyhraněnost a diváckou přitažlivost. K takovým patřil pořad věnovaný jarním zvykům (1981), tradicím pastevcevé kultury (1982), mečovým tancům v lidové kultuře evropských národů (1983), slovanské svatbě (1986). Z řady dalších pořadů s domácí tematikou, na nichž spolupracovala nebo které realizovala, byl regionální pořad západních Čech *Brána Čech* vyznamenan cenou festivalu.

Popřejme jubilantce s výrazem respektu a úcty k vykonanému dílu pevné zdraví s podotknutím, aby ve Strážnici prožila ještě mnoho pěkných a milých chvil.

Karel Pavlišťák

Čtvrtý kongres SIEF/UNESCO v norském Bergenu

Pokud se snad domníváme, že smysl titulní zkratky znají někteří naši národopisci aspoň z doslechu, s jistotou nemůžeme předpokládat, že bude srozumitelný ostatním čtenářům. Skrývá se za ní *Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore* založená 8. září 1964 v Athénách jako pokračovatelka někdejší *Commission Internationale des Arts et Traditions populaires*, jež vznikla u příležitosti Mezinárodního kongresu lidového umění v Praze v roce 1928. K oživení činnosti došlo však až s pořádáním dalších kongresů, z nichž první se uskutečnil v Paříži (1971), druhý v Suzdalu (1982), třetí v Curychu (1987) a čtvrtý v Bergenu (1990). V čele této organizace při UNESCO stojí prezident (v této funkci se vystřídal K.-C. Peeters, M. Pop, J. Cuisenier, N.-A. Bringéus a R. Kvideland), tři viceprezidenti, generální tajemník a pokladník, nejvyšším orgánem jsou valná shromáždění a mezi nimi volený výkonný výbor.

Zatímco předchozí kongres byl ohraničen tematickou životního cyklu, poslední nabízel účastníkům svým zaměřením na tradici a modernizaci mnohem širší možnosti uplatnění v neoznamitějších badatelských sférách. Jednání proběhlo zčásti v podobě plenárních zasedání v auditoriu maximu bergenské univerzity, zčásti v proměnlivých sekcích dosti volně formovaných podle přibuznosti problematiky. Vstupní referát o tradici a modernizaci přednesl Hermann Bausinger (Tübingen); naznačil v něm, že národopisu dnes nejde o pouhé vymezení obsahu těchto pojmů, nýbrž o odhalení jejich vztahu, který se jeví jako protikladný: tradice kontra modernizace. Tím se rozevírá před současným národopisem nové badatelské pole. Z pouhých pěti plenárních referátů stojí ještě za zvláštní zmínku příspěvek Rudolfa Schendy (Zürich) o folklóru a masové kultuře postavený na kritické úvaze o tezi strukturalistů P. Bogatyreva a R. Jakobsona o folklóru jako zvláštním druhu tvorby, šedesát let po svém vyslovení, ve světě radikálně změněném, neztrácí na oprávněnosti, ale vyžaduje nové přístupy. Podle Schendy se stane plně aktuální v totálně elektronizovaném roce 2000.

Jako na všech srovnatelných významných vědeckých akcích, tak i na bergenském kongresu vznikla nepřehledná situace v sekcích. Příspěvky anoncované v tištěném programu zčásti odpadaly, u zbývajících docházelo ke změnám

pořadí i doby konání; tak se stalo obtížné, ba přímo nemožné zastihnout v pravý čas právě ty referáty, které jednotlivého účastníka přednostně zajímaly. Autor této zprávy se zaměřil na vybrané přednášky z oblasti teorie a metodologie, hlavně však z problematiky lidové výtvarné kultury a proměn, jimiž v přítomnosti prochází, a na příspěvky k otázkám revitalizace, folklorismu a forem ideologizace lidové kultury, její prezentace a interpretace. Za pozoruhodné je třeba označit vystoupení Åsy Ljungströmové (Uppsala) o projektech národopisné dokumentace ve Švédsku, Ernő Kunta (Miskolc) o tradici a modernizaci ve fungování fotografie v tradičním maďarském rolnickém prostředí, Rudolfa Weinholda (Dresden) o tradici a revitalizaci vinařských slavností v homosaském Polabí od časného baroka až po dnešek se zřetelem k působení folklorismu, a zvláště teoreticky vyzrálý referát Konrada Köstlina (Tübingen) o folklóru, folklorismu a modernizaci, v němž se kriticky obíral úlohou lidové kultury ve všedním životě současných společností; v procesu modernizace se vytvořil a stabilizoval konsensus, podle něhož je folklór esencí národní, regionální a etnické specifčnosti. Jde o romantickou ideu ve vědě dávno překonanou, avšak stále působící, jak to referent doložil četnými a rozmanitými příklady z dnešní praxe. V téže sekci odezněly dva tematicky spřízněné příspěvky, a to Dunji Rihtman-Auguštin (Zagreb) o tradiční kultuře v Jugoslávii mezi ideologií a folklorismem a Richarda Jeřábka (Brno) o falešné hře ideologie a politiky s lidovou kulturou.

V druhém případě šlo o nástin této problematiky od pozitivní argumentace etnicitou lidové kultury a umění ve prospěch formování národního vědomí až po její zneužívání v totalitních systémech a po profesionální manipulaci s lidovými tradicemi a poškozování dobré pověsti národopisné vědy.

V jiné sekci byl zařazen příspěvek Aleny Plessingerové a Josefa Vařeky o nakládání s naší obyčejovou tradicí po druhé světové válce, který upozorňoval na obdobné machine, jež se děly mimo jiné pod patronátem projektu včlenění a využití lidové kultury v současném kulturním životě.

Pohostinství je přirozenou a upřímně řečeno také všemi účastníky vítanou součástí mezinárodních vědeckých akcí. Avšak to, čeho se dostávalo hostům bergenského kongresu, předčilo všechna očekávání. I nejzarytější odpůrci teorií o existenci národní povahy by Norům nemohli upřít nevšední štěstí a ne-

strojenou pozornost; nejde tu o recepci a bankety, ale o každodenní péči, kterou byli účastníci obklopováni svými kolegy z univerzitního národopisného pracoviště v čele s prezidentkou kongresu Bente Gullveig Alverovou, a otevřenou náručí, do níž jako své domácí hosty přijali na celou dobu pobytu manžele Weinholdovy z Drážďan, Dorotu Simónidesovou z Opolí, Petra Niedermüllera z Budapešti a autora této zprávy prezident SIEF Reimund Kvideland a jeho žena Karin v jejich rodinném domě ve čtvrti, která se nenadarmo jmenuje Paradis.

Součástí kongresu, jehož se účastnilo asi 160 národopisců z 28 zemí, byla volba nového prezidenta SIEF, jímž se stal Konrad Köstlin ze Spolkové republiky Německo, a viceprezidentů. Zástupcem Československa ve výkonném výboru byl zvolen autor tohoto příspěvku. S radostí přijali účastníci valného shromáždění zprávu, že příští, pátý kongres se má konat v roce 1994 ve Vídni.

Richard Jeřábek

Symposium o datování staveb dendrochronologickou metodou

Mezinárodní symposium na toto téma se konalo v muzeu v přírodě "An der Glentleiten" v hornobavorském Grossweilu ve dnech 18. a 19. května 1990. Téma konference bylo zaměřeno k dendrochronologii jehličnatého dřeva hlavně na území Bavorska a sousedních oblastí. V úvodním referátě ukázal prof. dr. Dieter Eckstein z Hamburku, jak pomocí dendrochronologické a stavebně historické metody datování domy v historickém jádru Lübecku. Dr. Bernd Becker ze Stuttgartu - Hohenheim seznámil účastníky se současným stavem dendrochronologického výzkumu středověkého dřeva jehličnanů v jižním Německu. Následovaly krátké referáty německých i zahraničních badatelů, které byly rozděleny do dvou skupin: v první odezněly příspěvky přírodovědců (z ČSFR vystoupil ing. Jaroslav Dobrý z Botanického ústavu ČSAV o dendrochronologii cypřišovitých dřevin), ve druhé referáty etnografů, architektů a uměleckých historiků. Autor tohoto příspěvku seznámil přítomné s dosavadními nevelkými zkušenostmi dendrochronologického datování staveb u nás, provedeného u několika městských objektů (Praha, Tábor), jednoho vesnického roubeného domu (Lučice 2, o. Klatovy - 1556) a v ar-

cheologickém výzkumu. V plánu je použití dendrochronologické metody k exaktnímu datování pozdně středověkého roubeného domu v Cístě (o. Svitavy), případně i dalších. Vedle referátů německých badatelů nás zaujalo především vystoupení švýcarského etnografa Benno Furrera z Zugu, který při inventarizaci domů v kantonu Schwyz si povšiml několika středověkých konstrukčních prvků, jako archaického způsobu vazby fošen podlahy (stropu) se stěnou, a to nikoliv zapouštěním jejich zhlaví do stěny, ale položením mezi prahový trám a srubovou stěnu (zhlaví těchto domů jsou tedy zvenčí viditelná). Použitím dendrochronologické metody bylo pak zjištěno, že jádra těchto domů jsou středověká a pocházejí ze 12. až počátku 16. století. Benno Furrer při této inventarizaci doposud zjistil celkem 21 vesnických domů, pocházejících převážně ze 14. století.

Etnografii stejně jako příbuzné společenské disciplíny nezajímá dendrochronologická metoda sama osobě, ale její výsledky. Věrohodnost této metody je ovšem nutno prověřovat a konfrontovat s výsledky stavebně historického, etnografického a umeleckohistorického výzkumu. Z příkladů, které byly na sympoziu uvedeny hlavně ze západoněmecké a švýcarské strany, kde je dendrochronologie na zvlášť vysoké úrovni, vyplývá, že tato metoda je velmi účelná, produktivní a nezbytná v komplexně pojatém výzkumu význačných nedatovaných staveb. Také u nás bude zapotřebí tuto metodu pěstovat a rozvíjet; dosud se aplikuje v laboratoři ing. B. Vinše ve Výzkumném ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v budoucnosti se počítá s dendrochronologickou laboratoří Botanického ústavu ČSAV.

Součástí sympozia byla prohlídka homobavorského skanzenu v Grossweilu. Toto u nás jen málo známé muzeum prezentuje rolnické usedlosti alpského typu, technické objekty, alpské salaše a sakrální stavby Horního Bavorska od 16. do počátku 20. století. Interiéry staveb jsou velmi dobře vybaveny potřebným inventářem a ukazují návštěvníkům pracovní den a kulturu homobavorského lidu v různých časových a sociálních rovinách. Skanzen se nyní rozkládá na ploše asi 25 ha a bylo do něho přeneseno přes 30 staveb, roční návštěvnost činí přes 200 000 návštěvníků. Součástí muzea jsou také technické provozy, přednáškový a výstavní sál, restaurace. Správa muzea úzce spolupracuje se Společností přátel muzea ve formě přednášek, tematických zájezdů ap., avšak v muzeu neprovozuje žádná folklórní či folkloristická

vystoupení. V oblasti pracuje velký počet různých národopisných souborů, které vystupují mimo muzeum v přírodě, důsledně zaměřené k reprezentaci všedního dne, každodennosti.

Perfektně zorganizované sympozium k datování staveb dendrochronologickou metodou bylo poučné a vedlo k sblížení badatelů z vybraných středoevropských přírodovědeckých i společenských pracovišť.

Josef Vařeka

Podněty ze zasedání CIOFF v Polsku

Při příležitosti XIV. mezinárodního festivalu souborů lidových písní a tanců, který se konal ve dnech 10.-16. září 1990 v Zieloné Góře, se uskutečnilo také jednání zástupců folklórních festivalů středoevropské sekce CIOFF. Pod touto zkratkou, jejíž plné znění je *Conseil International des Organisations de Festivals de Folklore*, se skrývá sdružení pořadatelů folklórních festivalů, sloužící ke koordinaci akcí v mezinárodním měřítku.

Zjednáni zástupců středoevropské sekce vzešlo mimo jiné také kalendárium festivalů pro rok 1991, které zde v přehledu zveřejňujeme: 21.-23. 6. Košice, 28.-30. 6. Strážnice, 22. 6.-3. 7. Plock (Polsko), 5.-7. 7. Východná, 9.-12. 7. Zvolen, 12.-14. 7. Deva, 19.-24. 7. Mersch (Lucembursko), 27. 7. - 3. 8. Bielsko Biala (Polsko), 16.-18. 8. Strakonice, 31. 8.-8. 9. Zakopané (Polsko), 7.-15. 9. Sosnowiec (Polsko).

Účastníci jednání se zúčastnili také folklórního festivalu, jehož součástí byl i seminář vedoucích národopisných souborů sezvaných z celého Polska. Přednášeli prof. Linert (etnomuzikolog z Lodže) a dr. Dabrowská (etnochoreoložka z Varšavy). Po obsáhlé úvodní přednášce prof. Linerta o vztahu k prezentaci folklóru v současných podmínkách proběhla vášnivá diskuse s řadou protichůdnných názorů. V podstatě však i v Polsku řeší obdobné problémy jako u nás. Můžeme je shrnout do těchto stručných bodů:

- problém unifikace, která vychází ze snahy, napodobovat vyspělejší vzory,
- prezentují se jen vybrané okruhy písní a tanců z celého Polska, menší zájem je o regionální materiály a jejich využití;
- "živý" folklór žije nyní v Polsku jen v oblasti Goralů, stává se symbolem a projevem "snobství" části inteligence;
- existuje malá rozdílnost v praxi dětských a dospělých kolektivů, děti napodobují tanci,

písněmi, kroji i zpracováním dospělých; ztrácí se smysl práce s dětmi, dětský folklór je málo prezentován;

- hromadné sdělovací prostředky folklór vůbec nepřenášejí a neuvádějí v rámci svých relací;

- není podporována aktivita vedoucích, množí se problémy související s prací v souborech, není možnost uvolňovat členy, nejsou vytvářeny podmínky ani ve školách nebo v kulturních centrech;

- chybějí metodické materiály, sbírky, zpěvníky, je nedostatek seminářů.

Připojuji ještě několik poznámek o programové a organizační stránce folklórního festivalu v Zieloné Góře, který připravuje Wojewódski ośrodek metody kultury ve spolupráci s organizacemi města. Festival trvá jeden týden, účinkují zde zahraniční soubory a několik polských kolektivů. Je pořádán jednou za dva roky (v roce 1992 budou prezentovány dětské soubory). Vystoupení se konají v přírodním amfiteátru pro 8000 návštěvníků, je to moderní scéna s vynikajícím technickým vybavením a zázemím. Pořady (kromě úvodního a závěrečného pořadu s profesionálními polskými soubory Mazowsze a Śląsk) byly málo navštíveny, odhadem přítomno asi 1000 diváků. Každý den večer účinkovaly tři zahraniční a jeden polský kolektiv. Během dne navštěvovaly soubory školy, kde účinkovaly pro děti v rámci výuky (vystoupení pro celou školu na hřišti či v tělocvičně a poté návštěva ve třídách s výukou lidových písní), večer vystupovaly buď na hlavní scéně, nebo zajišťovaly do širšího okolí k vystoupením. Program měly kolektivy velmi náročný během šesti dnů 12-14 vystoupení různé délky. Ubytování hostů i účinkujících je v kolejších vysoké školy, zde také stravování v menze. Pořadatelé souborů platí cestovné a kapesné, finanční příspěvek byl vzhledem k celkové situaci v Polsku snížen (účastník obdržel 3000 zł., tj. 100 Kčs). Ještě v roce 1988 byl příjem účastníka desetkrát větší. Vzhledem k velkému vyřízení se soubory v podstatě nesetkaly k přátelské besedě (mimo diskotéky v klubu kolejí). Po každém vystoupení došlo k přijetí zástupců kolektivů v domě kultury s krátkou besedou a pohoštěním. Lidové hudby jednotlivých kolektivů měly možnost účinkovat ve speciálním hudebním pořadu natáčeném polským rozhlasem v koncertní síni města. Tento pořad (každá hudba přispěla 4-7 minutami) byl ze všech pořadů neúspěšnější a měl vynikající úroveň. Ostatní pořady byly volnou přehlídkovou skládačkou složenou z vystoupení

(asi 25-35 minut) jednotlivých souborů. Pořadatelé festivalu v Želone Góře mají zájem navštívit festivaly ve Strážnici a ve Východné v roce 1991.

František Šynek

Mezinárodní folklórní festival Košice '90

Byl za účasti pěti zahraničních a čtrnácti domácích souborů a vesnických skupin zahájen ve východoslovenské metropoli ve čtvrtek 28. června 1990. Uvítací pořad *Vitajte, priatelia* otevřel pestrobarevný sled vystoupení a koncertů, které pokračovaly až do neděle 1. července.

V pátečním odpoledním pořadu se kolektivy nejprve představily kočickým divákům vystoupeními po celé pěší zóně města a slavnostním průvodem do chrámu sv. Alžběty, v němž se konalo slavnostní otevření festivalu se zpívanou latinskou mší, reprodukcí do okolí domu. Večer pokračoval festival soutěžním pořadem československých a zahraničních souborů o laureáta festivalu. Divákům se postupně s ucelenými programovými výběry prezentovaly kolektivy Zemplín Michalovec, Jahodná Košice, Magura Kežmarok, Železiar Košice, Šarišan Prešov, soubor Hobim Istanbul (Turecko), kolektiv M. Trifanovič z Tuzly (Jugoslávie), Vasas Dunajjváros (Maďarsko), Gampidano Assemini (Itálie-Sardinie) a La Figa Oviedo (Španělsko). Odborná hodnotící komise, které předsedal Cyril Zálesák, udělila titul laureáta souboru Železiar Košice. Představil se dramaturgicky a režijně velmi dobře sestaveným pásmem tanců a písní ze Zamutova, které byly prezentovány s jistotou a technickou vyříbeností. Další laureátský titul dostal jugoslávský soubor z Tuzly za scénicky ucelené a propracované pásmo lidových písní a tanců z oblasti Vranje.

Ozdobou košického festivalu byl program vesnických skupin *Veniec krásy vekmi uvitý - Pieseň chleba* uvedený v sobotu večer. Autorská dvojice Jozef Bakšay a Zora Bazovská skvělým způsobem motivovali vesnické skupiny a připravili prostřednictvím jejich vystoupení divákům silný umělecký zážitek a řadu neobyčejných prožitků. V pořadu věnovaném obřadním a magickým praktikám, iracionálně směřovaným k zajištění bohaté úrody obilí, vystoupilo deset vesnických skupin z východoslovenského kraje. Mnohé z nich jsou

účastníky nejen slovenských festivalů, ale pravidelně se s nimi setkává také návštěvník Mezinárodního folklórního festivalu ve Strážnici. Všechny kolektivy se představily s citlivě vybraným a do ucelených pásem sestaveným materiálem, který plně odpovídal programovému zařazení v rámci celého pořadu. Vynikající celkový výsledek byl odevzdu pečlivé přípravy a práce autorské dvojice s jednotlivými kolektivy. Kromě velmi dobře prezentovaných tanečních projevů a s jistotou a jiskrou zpívaných tanečních nebo obřadních lidových písní, při jejichž podání překvapily hlavně děvčata a ženy všech skupin, uplatnili autoři v programových vstupech také "zažehnávací prvky", používané běžně v lidovém prostředí ještě koncem padesátých let, ale vlivem tvrdé ideologie minulého režimu v tomto prostředí i při umělecké prezentaci donedávna potlačované. Ukázkou jednotlivých praktik svou účinností vtažovaly diváka do přirozené atmosféry vesnického prostředí. V pořadu postupně vystoupily vesnické skupiny Olcava, Viťaz, Hrabkov, Rakovec, Myslava, Torska, Jarabina, Ličartovce, Raslavice a Žakarovce. Je škoda, že také jím nebyl udělen laureátský titul; jistě by si jej většina z nich za svá přirození, upřímná a s lidskou přesvědčivostí prezentovaná vystoupení zasloužila.

Mezinárodní festival Košice '90 byl ukončen v neděli odpoledním přehlídkovým pořadem *Dedičstvo národov*, při němž se v přírodním prostředí košického letního kina divákům představily všechny zahraniční soubory a vybrané domácí kolektivy. Součástí tohoto pořadu byla volba Miss MFF, při níž se soutěžící děvčata z košických národopisných kolektivů představila nejen jako dobré tanečnice a zpěvačky, ale také v praktických ukázkách (praní prádla, popis svého kroje) prokázala dobré odborné znalosti a přehled.

Pořady košického festivalu doplňovaly výjezdy zahraničních kolektivů do vesnic a měst v okolí Košic. Každý festivalový pořad byl hned po svém ukončení vyhodnocen za přítomnosti autorského štábu, členů hodnotící komise a vedoucích souborů nebo skupin. V pozadí úspěchu festivalu, podtrhujícího význam každodenní práce řady profesionálních i dobrovolných kulturních pracovníků, bylo však tušit také otazník a nejistotu z budoucnosti, z další existence dlouhodobě budovaných vazeb a vztahů v oblasti odborně poradenské činnosti. O to větší význam pro festival v Košicích i pro všechny národopisné kolektivy východoslovenského kraje má ustavení regionálního

folklórního sdružení, které v tomto regionu zahájilo svou osvětovou a odborně poradenskou činnost jednáním ustavující valné hromady v květnu 1990.

František Šynek

Myjava 1990

Ve dnech 15.-17. června 1990 se v Myjavě konal 31. ročník známých Západoslovenských folklórních a mírových slavností. V časovém předstihu byly veřejnosti zpřístupněny dvě výstavy. V Múzeu SNR výstava *Obřadový textil* (autorka Blanka Landová, odborná spolupráce Peter Maráky) ukázala obřadní textilie a další předměty používané při křtu, svatbě a zvláště při pohřbu. Předměty vztahující se k narození dítěte a ke svatbě jsou na výstavách prezentovány poměrně často, zato o pohřbu a "posledních věcech" člověka se většinou mlčí. Tím více vyniká záslužná práce autorky výstavy, že právě těmto záležitostem věnovala velkou pozornost. V městském kulturním středisku byla dále zpřístupněna výstava *Profil obce Kozárovce* (autorky Helena Hamarová a Jarmila Paličková), která ve zkratce seznámila s kulturními tradicemi této obce. Vystaveny byly především doklady hmotné kultury, zvláště textilie a oděvní součástky, užitkové předměty pro domácnost a rodinné hospodářství. Atmosféru života obce přibližovaly i dobové fotografie a doklady o činnosti místních kolektivů zájmové umělecké činnosti. Výstava na minimálním prostoru ukázala maximum.

V době konání slavností byla v Múzeu SNR realizována třetí výstava - *Sakrálné plastiky* (autorský kolektiv stejný jako u první výstavy). Se sakrálními plastikami, přestože tvoří v muzeích z estetického hlediska zpravidla vrchol uměleckých sbírek lidové provenience, jsme se v uplynulých desetiletích mohli na výstavách setkat opravdu sporadicky. V pátek 15. června se v amfiteátru Tmovce uskutečnil koncert lidové hudby Brezová z Brezové pod Bradlom. Tato hudba byla k úvodu slavností vybrána velmi dobře. Mladá, invenčně dobrá kapela prokazuje svůj umělecký růst, snaží se o dynamickou hru a "taneční" projev. Škoda, že perfektně muzikantsky i vokálně připravený koncert poškodila nekvalitní práce zvukařů. Některé nástroje bylo v deformovaném zvuku sotva tušit, dynamika zcela zanikala.

Po tomto koncertu následoval úvodní program slavnosti *Jak ten čas letí* (autor Jaroslav Viselka, odborná spolupráce Igor Medlen). Autoři přivedli na jeviště letošní jubilanty: vesnickou folklórní skupinu Kyčer z Turé Lúky (40 let trvání), soubor Kopaničiari z Myjavy (35 let existence) a jejich hosty. Pořad byl sestaven logicky od počátků skupiny Kyčer k počátkům Kopaničiara. Přiblížil původní a současná programová čísla, zakladatelské osobnosti, a vynikající zpěváky a tanečníky. Materiál byl do programu vhodně vybrán a zařazen. Pořad plynul zvolna, navodil příjemnou "vzpomínkovou" a sváteční atmosféru. Průvodní slovo bylo výstižně napsáno a spolu s režii podpořilo autorský záměr. Vrcholem byla v závěru inscenovaná svatba, v níž našly uplatnění obě kapely i oba kolektivy.

V sobotu 16. června zahájil odpolední program koncert dechové hudby Bodovanka z Krivosúdobovky. Na koncert navázal pořad *Keť son mav desať liet* (autoři a režie Marián Jarek a Juraj Hamar). Pořad scénicky doplňoval výstavu věnovanou výtvarnému profilu obce Kozárovce. Divákům představil tři folklórní kolektivy pracující v obci: dětský soubor Vretienko, folklórní skupinu Praslica, ženský pěvecký sbor Lipka. A též řadu dalších tanečníků, muzikantů a zpěváků. Průvodní slovo mělo dvojitý charakter. Jednak podávalo informace o kulturním a společenském životě obce a uvádělo jednotlivá čísla, jednak využívalo úvodní písně k rytmizaci děje. Zdálo se dostatečně nosné. Pořad jako celek spnil to, co se od něj čekalo. Scénickou formou seznámil diváky s bohatým kulturním a společenským životem obce Kozárovce.

Dětský pořad *Malí muzikanti* (autorka a režie Hana Kubalová) představil vítěze z Dětského folklórního festivalu v Prešově 1989, kteří pocházeli ze Západoslovenského kraje. Tento koncert dětských lidových hudeb a zpěváků prokázal přesvědčivě, že na západním Slovensku pracuje několik dětských kapel, které snesou nejpřísnější měřítka. Také výběr zpěváků byl velmi dobrý. Pořad měl postupnou gradaci, průvodní jednoduché a informativní slovo přispělo k dobrému vyznění této přehlídky.

Pořad *Predstavujeme vám* (autor a režie Juraj Rinčo) přivedl na scénu slavnosti výběr těch souborů Západoslovenského kraje, které nejsou příliš často hosty významných festivalů, a kromě toho též začínající kolektivy. Výběr materiálu odpovídal výběru účinkujících. Vystoupení se zdařilo souborům Devín z Bra-

tislavy, Nivanka z Vysokej pri Morave, Inovec z Hlohovce, Brezová z Brezové pod Bradlom. U souborů Jánošík z Partizánského, Vatra Tlmače či Tatrovák z Bánovců nad Bebravou nebyla některá čísla vybrána nejvhodněji nebo na scéně nevyšla. Pořad měl proto kolísavou úroveň a plynul vcelku pomalu a zdlouhavě. Režijní zpracování ponechávalo kolektivům příliš volnosti, omezilo se na základní orientaci na scéně. Zkušeným souborům by to jistě stačilo, tady to potřebovalo víc.

Večerní pořad měl název *Na dolniakoch* (autor a režie Stanislav Kohúték), ukázal výsledky současného scénického snažení vesnických folklórních skupin. Výběr byl zúžen na jižní, nížinnou část západního Slovenska. Myslím si, že toto zaměření bylo správné, protože jde o oblast často opomíjenou. Podálo se též vybrat ukázky, jež měly blízko k původní folklórní předloze. Pořad měl mozaikovitou skladbu, což mu ale nijak neubralo na účinnosti, jelikož čísla byla vybrána vcelku rozmanitě (Abrahám - dožínky, Čataj - pastierčina, Čaka - zpracování konopí, Biňa - čižmarská dílna, Pukanec - hrnčíř, Hlohovec - práce "okolo vína", Majcichov - hodové pondělí, Maňa - sbírání zelin). Průvodní slovo, které uvádělo jednotlivá vystoupení, mohlo být napsáno věcněji. Režie pořadů vesnických skupin bývá vždy obtížnější vzhledem k jejich většinou malé zkušenosti se scénickým prostorem a vystupováním vůbec. To platí i o tomto pořadu.

Neřední dopoledne 17. června náleželo konání *Jarmoku* (autor a režie Juraj Hamar, spolupráce a scénická výpomoc Štefan Bolebruch). Program zaměřený na oživení tradic starých jarmarků jasně dodržel ideový záměr. Těžil při tom ze zkušenosti autora v minulém roce. Výběr materiálů pro jarmark byl výborný. Nešlo tu dodržet regionální příslušnost předváděného materiálu jako u jiných pořadů. To ostatně nebylo možné ani u kdysi konaných jarmarků. Ba právě naopak. Tento jarmark měl tak jistou vyváženost - "domáci" a "cizi". Umožňoval publiku volně přenášet svůj zájem z místa na místo podle chuti a zájmu. Autorovi se tak podařilo vytvořit opravdu jarmareční atmosféru. Všechny nabízené výrobky a předváděné činnosti měly blízko k řemeslné a lidové rukodělné výrobě, některé se inspirovaly jarmareční a "komediantskou" činností kočovných umělců, kramářů a podomních obchodníků. Nabízení a vyvolávání prodávačů bylo často vtipné a vkusné.

Odpoledne zahájil program dětských folklórních souborů *Rodina a deti* (autor a režie

Štefan Sadovský, spolupráce Emília Šteingerová a Vojtech Vašš). Ukázal potřebu a nutnost rodiny pro výchovu dětí a jejich přípravu na život. Učinil tak nenásilnou formou a dobře prostřednictvím vybraných "učitelů", kteří děti učili různé hry a písně. Materiál zařazený do pořadu odpovídal koncepci. Pořad jako celek se skládal ze tří velkých oddílů. První byl věnován hram, uspávkám a škádlivkám, drahý řemeslnickým folklórním tradicám a třetí hře na svatbu. Program však přirozeně gradoval. Text komentářů byl nosný, obsažný a výstižný. Byl doplněn dějem a řečmi na scéně, působil přesto jednoduše. Také režie podtrhla děj pořadu, který měl spád. Choreografie tanců byly vesměs dobré a děti je tanečně plně zvládly.

Závěrečný pořad slavností *Sme svoji!* (námět a scénář Ján Blaho, režie Jaroslav Ševčík, hudební spolupráce Marián Veselý) patřil studentským souborům a jejich hostům, profesionálním umělcům. Vzdal jim hold za jejich podíl při demokratických změnách v naší vlasti. Ideový záměr se však podařilo naplnit jen zčásti. Celá myšlenka byla totiž závislá do značné míry právě na hostech studentských souborů. Místo nich se však objevily i náhrady, které je nenahradily. Je to škoda. Průvodní slovo bylo napsáno přístupně a aktuálně. Pořad byl vytvořen jako skládáčka z běžného souborového repertoáru. Treba přiznat, že studentské soubory Gymnik, Ekonóm a Technik z Bratislavy, Trenčan z Trenčína a Ponitran z Nitry, stejně jako hostitelský Kopaničiari z Myjavy odváděly čísla vysoké kvality.

Mýjavské folklórní slavnosti si v roce 1990 udržely své popřední místo mezi regionálními folklórními festivaly a náležejí mezi hlavní akce tohoto charakteru v celé naší vlasti. Mám přesvědčení, že apel účinkujících a návštěvníků festivalu na slovenskou vládu, aby zvážila a podpořila konání mýjavských a jiných folklórních festivalů i ve změnách ekonomických a společenských podmínkách, přinese své ovoce. Vždyť slovenský národ si tyto svátky svého lidového umění přece zaslouží.

Jan Krist

Postřekovské slavnosti 1990

Dne 9. června 1990 se konal v Postřekově další ročník jejich domácích slavností. Uskutečnily se ve dvoře pohostinství na jednoduchém pódiu a sestávaly z folklórního pořadu a následné taneční zábavy při dechovce. Šlo v podstatě o místní akci, která nebyla nijak zvlášť propagována.

Autorem a režisérem pořadu byl Jan Holoubek. Vzal si za cíl představit zpěváky, kapely a tanečníky z nejbližšího okolí, ověřit si zvláště některá čísla připravovaná soubory pro regionální pořad Chodská na Mezinárodním folklórním festivalu ve Strážnici. V pořadu jako celku dominovaly zejména vokální a hudební projevy, poněkud v pozadí zůstaly tance, obyčejové a jiné projevy Chodů. Dramaturgická výstavba pořadu měla pozvolnou gradaci s vrcholem v závěru. Na závalu spádu byly občasné velké časové prodlevy mezi jednotlivými čísly, které byly způsobeny jednak malými možnostmi scény (pouze dva úzké nástupy), jednak absencí inspicie a málo pevným režijním vedením. Potiže byly i s přednášením průvodního slova. Dětská dvojice konferencierů to prostě nezvládla. Když k tomu připočteme zásadní potiže s ozvučením (používal se jediný mikrofon), nelze se divit tomu, že divák nevěděl často přesně, kdo právě vystupuje. Přesto však pořad splnil to, co se od něj očekávalo. Ukázal přesvědčivě, jak živý je dosud na Chodsku především zpěv.

Jan Krist

Mělnický vrkoč

Dne 17. června 1990 se uskutečnil již XI. ročník přehlídky folklórních souborů Středočeského kraje - Mělnický vrkoč. Hezké počasí a příjemné prostředí nádvoří zámku českých královen vytvořilo pěknou kulisu pro vystoupení jednotlivých souborů. Folklórní odpoledne bylo doprovázeno i dalšími akcemi, počínaje koncertem dechové hudby THUNU ze Švýcarska, přes ochutnávku mělnických vín až po prodej keramiky.

Přehlídce se zúčastnily tři dětské soubory: taneční soubor ZUŠ Mělník, Lístek při ZUŠ v Novém Strašecí a Litavka při I. ZŠ Příbram. Vystoupení všech tří souborů bylo pochopitelně zaměřeno na jevištní prezentaci dětského folklóru, především her. Z jednotlivých kompozic mohl divák snadno postihnout, odkud čerpaly děti při svých zábavách inspiraci. V pásmu Hrátky předvedla děvčátka z Mělnické hru, při které napodobovala pečení chleba. Děti z Nového Strašecí ukázaly, jakým způsobem odrážejí dětský folklór vlastní pracovní aktivitu dětí, pasení husí, chytání raků nebo starost o mladší sourozence. Děti doprovázely svá vystoupení zpěvem a říkadly. Malí tanečníci a zpěváci přistupovali ke svým vystoupením

velice vážně, přitom však nezůstali nic dlužni dětské hravosti, která se mohla díky vybraným námětům naplno rozvinout.

Jádro programu tvořila vystoupení tří dospělých souborů. Na setkání vystoupil domácí soubor písní a tanců kpt. Jaroše, Čtyřlístek z Nového Strašecí a Květy z Prahy. Mělničtí vystoupili s několika čísly z programu, vytvořeného k loňskému čtyřicetiletému jubileu souboru. Pěkná byla scéna z vinobraní a působivě vyzněl také závěrečný tanec čtyř "sedláckých" párů. Technika tance byla u souboru na dobré úrovni, ale celkový projev byl příliš akademický a poněkud nedotažený.

Dalším účastníkem přehlídky byl soubor Čtyřlístek z Nového Strašecí, který předvedl pásmo nazvané Chmeličku, chmeli. Novostrašecí získali tímto programem titul laureáta strážnického festivalu v roce 1986. Menší nedostatky v taneční technice vynahradila beze zbytku využitá a nápaditá choreografie. Velmi zajímavé bylo fyzicky namáhavé vystoupení chlapců, znázorňující stavbu chmelnice. Hudební složka souboru byla aktivně zapojena do ztvárnění příběhu na jevišti a netvořila jen kulisu k produkci tanečnicků.

Způsob, jakým zprostředkovaly divákům kontakt s lidovými tradicemi oba zmíněné soubory, představuje hodnotnou formu prezentace lidového umění. Zcela jinak vyznělo vystoupení souboru Květy z Prahy, doprovázeného dechovou kapelou Květovanka. Diskutabilní bylo už zařazení souboru tohoto typu do programu přehlídky, uváděného jako setkání folklórních souborů středních Čech. Samotné spojení dechovky s prezentací původního repertoáru lidových písní je nepřipadné. Velký vývoj žesťových dechových nástrojů přinesla až druhá polovina 19. století, kdy dochází k jejich prudkému technickému rozvoji. Dechovky, jak je známe dnes, pronikly ve středních Čechách na vesnické zábavy ve větší míře až po první světové válce. Když se k celkovému charakteru vystoupení, které místy sklouzlo až k laciné podbízivosti, přidala ještě křiklavá barevnost oblečení, rázem tu byl obraz produkce, která má s folklórními tradicemi jen málo společného. Závěrem lze konstatovat, že s výjimkou pražského souboru všichni účastníci vycházeli ve svých vystoupeních ze znalosti problematiky a dokázali folklórní tradice odpovídajícím způsobem interpretovat přítomným divákům.

Hana Černá

Recenze opožděná či spíš předčasná?

I.

Přehledy všeobecného národopisu naše odborná literatura zrovna neoplývá. Pomineme-li dnes už osmdesátiletý a od samého počátku pochybný Vlachův *Národopis všech dílů světa*, nezbeude v české produkci zloha nic. Stará německá díla jsou použitelná jen s rezervou k některým přezíravým interpretacím cizích, a to nejen exotických etnických kultur, novější západoněmecké příručky zůstávají většinou nedostupné a východoněmecký národopis navíc pouze jednosvazkový, místy značně mezerovitý a povrchní přehled *Völkerkunde für Jedermann*. Rozsáhlé sovětské *Narody mira* vyvolávaly oprávněný nesouhlas i pobouření už v době, kdy vycházely. Díla z ostatního světa známe většinou jen z doslechu, v lepším případě z recenzí v zahraničních časopisech. Tím větší zájem musely vyvolat anonce dvacetisvazkové sovětské edice *Strany i narody*, když se objevily před rokem 1978 v referátovém týdeníku Novjye knigi SSSR.

Sám jsem se stal bez váhání abonentem a s náštěm jsem bral do rukou první svazky. Jsa obeznáměn s úrovní sovětské polygrafie, nebyl jsem vyveden z míry jejich formální stránkou, zvláště na první pohled zarážející kvalitou většiny barevných snímků i jejich reprodukce. V legendách jsem nacházel nejen vážné chyby, ale též množství zcela bezobsažných sdělení, zvláště u krajinných záběrů a fotografií z pracovního prostředí v průmyslu, zemědělství apod. K tendenčně vybraným obrázkům demonstrací v západním světě, nouze v rozvojových, ovšemže jen západně orientovaných zemích a oslnivých úspěchů budovatelského úsilí v zemích, které se označovaly - většinou samy a navzájem - jako socialistické, byly popisky zase sestaveny tak, aby nemohly budit žádnou pochybnost.

Když vyšel desátý svazek, sestavil jsem ze svých poznámek malou recenzi a dal ji v červnu 1982 k dispozici revui Umění a řemesla, která se nebála tisknout texty vymykající se ideologicky zglajchšaltovanému průměru; redakce ji vlídně přijala, poněkud otupila ostřejší formulace, nakonec mně ji však po několika měsících vrátila a jako odškodné kavalírsky vyplatila honorář. Jenže kvůli němu jsem recenzi nepsal. A tak jsem ji na radu nejbližších přátel trochu zbavil britkosti a drsnější ironie, pro niž nemají některé národy a společenské řády dost pochopení, za zmíněný honorář jsem ji dal přeložit do ruštiny a odeslal jsem ji počátkem

května 1983 redakci časopisu Sovetskaja etnografija. Tentokrát jsem se odpovědi dočkal bez meškání. Dopis datovaný redakcí ústředního sovětského národopisného časopisu 28. června 1983 dorazil od Brna 20. července a po jeho přečtení jsem si uvědomil maršnost snahy dát najevo vydavatelům kompendia i jeho uživatelům svůj názor lišící se zjevně od stanoviska sestavovatelů a redaktorů díla. Místo toho, aby Sovetskaja etnografija recenzi uveřejnila a poté otiskla případné pozitivní i negativní ohlasy, obdařila mne listem formulovaným z velmocenských pozic jak náleží autoritativně. Nepřipustila žádné podstatnější výhrady ke koncepci a obsahu díla a na jeho obranu obvinila recenzenta z nedobré vůle a z nepochopení základních rysů edice, poučila ho o tom, co může a co nemůže nazývat encyklopedií a co vědecko-populárním dílem, a o tom, jak má správně chápat rozdíl mezi *Národy mira* a *Strany i narody*; mimo jiné se pevně postavila za kremelské pojetí rajonizace Evropy, které zrušilo střední Evropu a nás na věčné časy začlenilo do její východní sféry, již se nelichotivě, ale mnohem přesněji říkalo *Ostblock*. V té situaci jsem pokládal za jediné důstojné řešení na dopis neodpovídat. Redakce si ostatně tuto záležitost vyřešila svým osvědčeným způsobem: po vydání zbývajících svazků vědeckopopulární - s prominutím přece jen encyklopedie zjedнала k otištění panegyrikum, které si pochybnosti o hodnotě díla nepřipustilo (Sovetskaja etnografija).

Našeho čtenáře může zajímat nejen recenzentův výčet některých kuriózních omylů a jeho postoj k několika ožehavým problémům, ale též dobové a mocensky příznačný způsob reakce na nepohodlnou a vlastně nežádoucí kritiku. Konec konců nejposlednější události v Evropě i v samém Sovětském svazu dávají nejpeřesvědčivější odpověď na leckteré otázky vyslovené i jen naznačené v recenzi, která se dnes může jevit jako opožděná, ač byla před osmi lety zřejmě předčasná: samy dějiny vyvracejí zbožná přání autorů a redaktorů edice *Strany i narody*, jakož i svěřepý postoj redakce časopisu Sovetskaja etnografija.

Recenzi i dopis otiskujeme v doslovném znění.

Richard Jerábek (střední Evropa)

II.

Encyklopedie v poločase
Strany i narody. Naučno-populárně geografio-
 etnografické vydání v 20 tomách. Moskva
 1978-1981 (10 svazků), 3300 stran s fotografiemi
 a mapami.

Když bylo před několika lety ohlášeno vydávání nové dvacetisvazkové zeměpisné a národopisné encyklopedie, vyvstávala naděje, že nahradí stárnoucí dílo *Národy mira* a že přinese čerstvější, přesnější a bohatší poznatky v modernějším pojetí. Během čtyř let vyšlo deset svazků věnovaných zemi a lidstvu, západní, východní a severní Evropě, jihozápadní a jiho-východní Asii, západní a střední Africe, Severní, Střední a Latinské Americe, Austrálii, Oceánii a Antarktidě.

Není v silách jednotlivce posoudit úroveň všech svazků encyklopedie a prověřit věrohodnost všech faktografických údajů. Zárukou by ostatně mělo být čtrnáct doktorů věd v redakčním kolektivu a několik dalších mezi autory. Lze připojit jen několik poznámek, které se po prolistování dosud vydaných svazků přímo vnučují do pera.

Koncepci se tato příručka zřetelně odklání od mamutího kompendia *Národy mira*: místo historické metodologie kladé důraz spíše na geografické zřetele. Je to zřejmě už ze základního kritéria - dělení látky nikoli podle etnik, nýbrž podle stávajících státních celků, popřípadě ještě podle jejich společenského zřízení. Evropa se bez udání důvodů dělí na severní, východní, západní a jižní, a to tak, že Německá demokratická republika spadá do východní Evropy, ale Západní Berlín náleží do západní Evropy; kromě Československa se ocitá ve východní Evropě mj. též Jugoslávie a Albánie, zatímco Řecko vězí v jižní Evropě. Ustálený a historicky plně oprávněný pojem střední Evropy prostě zmizel.

Geografické údaje nápadně převažují nad národopisnými, jež jsou obsaženy částečně v oddílech o osídlení, kultuře, tradicích a současnosti jednotlivých zemí. Informace o lidové kultuře nepřesahují ovšem jednu čtvrtinu z celkového rozsahu textu, jsou většinou nedatované a nelokalizované. Nadto je čtenář musí přijímat cum grano salis; v oddíle věnovaném Československu se například dočte, že Josef Mánes dokumentoval lidový kroj na konci 19. století, ač se tak dělo v letech 1848-1854, že český lidový kroj se v přítomnosti udržel jen u dvou lokálních (?) skupin - u Chodů a moravských Slováků, že Slováci pálí borovičku ze smrkových či jedlových šišek, ač ji pálí z plodů jalovce (*Juniperus communis*) apod. Takřka nikde tu není poznat, kdy je řeč o lidových a tradičních elementech a kdy o městských inovacích (např. lidové obyčaje se tu mísí se státními svátky, za lidovou stravu se vydává městský jídelníček).

Národopisná tematika je málo a špatně zastoupena také v obrazové části encyklopedie. Výběr fotografií není reprezentativní, většina z nich je z odborného hlediska bezcenná, jako skoro všechny příklady lidových krojů na záběrech ze souborových produkcí. Větší část obrázků je nedostatečně nebo nesprávně popsána (tak např. ve svazku o severní Evropě nejde na s. 59 o alpský typ domu, nýbrž o současnou hotelovou výstavbu v horském stylu v některém ze sportovních středisek francouzských Alp, na fotografiích skandinávských lidových staveb na s. 207 a 241 nejde, jak by tomu legendy pod obrázky nasvědčovaly, o součást vesnické nebo městské zástavby, nýbrž jde o záběry z národopisných muzeí v přírodě v Oslu a v Århusu, ve svazku o západní Evropě nejsou na s. 362 lidové kroje, nýbrž historické kostýmy z Rakouska, atp.).

Nejasný je sám smysl poměrně hojného, leč nekalitně vytištěného obrazového vybavení všech dosud vydaných svazků: volba dokladů je náhodná a neobjektivní, vyobrazení rozmanitých technických zařízení (tovární haly, těžební stroje, přístavy, dopravní prostředky apod.), jimiž je encyklopedie přímo zahlcena, jsou z geografického i etnografického hlediska namnoze indiferentní a tudíž bezvýznamná, četné černobílé nebo barevné fotografie, zvláště ty, které byly bezpochyby pořízeny za jízdy z auta nebo z vlaku, jsou bezobsažné a technicky nedokonalé, jiné jsou opatřeny jalovými legendami (např. ve svazku o jihozápadní Asii u obrázku na s. 10 je místo konkrétního údaje o syrské Palmýře mnohomluvné sdělení, že "v mnoha zemích Asie se nacházejí památky stálých civilizací").

Vážné chyby se vyskytují v identifikaci zobrazených uměleckých objektů i celých lokalit. Některé omyly lze vysvětlit nepozorností za tisku (např. přehozené titulky ve svazku o západní Evropě na s. 368), jiné však plynou z neznalosti (např. v témže svazku není na obrázku na s. 320 Interlaken, nýbrž Spiez, ve svazku o východní Evropě není na obrázku na s. 232 rumunský Brašov, nýbrž české Karlovy Vary, ve svazku o jihozápadní Asii není na s. 56 město, ale Džahangirovo mauzoleum v Lahoru, z titulků ve svazku o jiho-východní Asii na s. 119 neplatí, že chrám Wat Phra Keo je totožný s chrámem Smaragdového Buddhy a že k tomu patří též obrázek na s. 120 dole; nejvíce chyb se sešlo pohromadě v úvodním svazku o zemi a lidstvu: např. obrázek na s. 287 z Floridy nepochází z 15. století, ale pořídil jej Le Moyne v roce 1564, na s. 310 a 311 není na prvním

obrázku rakouská středověká architektura, nýbrž vídeňský votivní chrám z let 1856-1879, na druhém obrázku ze Samarkandu není mauzoleum Gur-Emir, nýbrž mauzoleum Kazy-zade-Rumi z komplexu Šahi-Zinda a konečně na třetím obrázku není pagoda v Nepálu, nýbrž zámek v japonské Ósace z roku 1583).

To je několik poznámek ke koncepci díla a několik příkladů drobných nepřesností, ale i vážných omylů, které ve svých důsledcích ohrožují celé dílo, neboť v očích čtenáře vrhají stín pochyb i na ostatní informace, například o negativních stránkách života v zemích s odlišným společenským zřízením. Tim oslabují také ideové zaměření encyklopedie, která si zřejmě stanovila náročný úkol uvést do souladu aspekty politické s vědeckými.

Richard Jeřábek

III.

*Akademie věd SSSR, redakce časopisu Sovetskaja etnografija, Moskva č. 14110/675
28. června 1983*

Vážený profesore Richarde Jeřábku!

Redakce časopisu Sovetskaja etnografija obdržela Vaši recenzi na 10 svazku geograficko-etnografické edice Strany i národy. Nemohu se nepřiznat, že u členů redakční rady, které jsme si neobeznali, zanechala Vaše recenze dvojaký dojem. Děkujeme Vám za některé připomínky spojené s chybami a nepřesnostmi v 12 popisích k fotografiím (je jich celkem okolo 2000) a též s prohrškami v oddílu Československo. Při možném novém vydání edice v budoucnosti je autoři zajisté zvěsti.

Na druhé straně nás udivil tak nezastřený zaujatý tón recenze základního díla - plodu práce více než 300 sovětských vědců, mezi nimiž je mnoho proslulých specialistů v oborech geografie a etnografie. Nenašel jste nic, co by zasloužilo uznání na této práci obrovské svým rozsahem. Nadto dílo podobného druhu vzniká v Sovětském svazu poprvé a specifický pokus, návyky a dovednosti, nepostradatelné zejména pro podobnou vědecko-populární edici unikátní tematickou šíří, určenou čtenáři-nеспециalistovi, se nabývaly v samém procesu práce a tato práce si vyžadovala velké námahy. Nemůžeme uznat za spravedlivou též kritiku samé podstaty díla. Vycházíte z chybného předpokladu, že dílo Strany i národy se mělo stát "důstojnou náhradou už zastaralého díla Národy míra". Na dotčeném díle - a je to zřejmě z předmluvy k edici - byl úkol vytyčen zcela

jinak: poskytnout komplexní geograficko-etnografický popis světa vcelku a v jednotlivých jeho regionech a zemích. Podle záměru připadlo 60 % celého objemu díla geografickému materiálu, 40 % etnografickému a historickému materiálu. Už proto nelze srovnávat Strany i národy s Národy míra. Neodůvodněná je v tomto světle též výčitka, že geografická fakta převládají nad etnografickými.

Vystupujete také proti dělení Evropy na regiony uplatněnému v díle. Tato otázka je do krajní míry sporná. Jednak na rozdíl od takových částí světa jako např. Asie, jejichž geografické a historicko-etnografické rájování je dosti "ustálené", dělení Evropy na regiony provádějí různí vědci nejednotně. Zdaleka ne všichni badatelé považují za možné vyčleňovat region střední Evropy v jeho rozšířeném pojetí zahrnujícím SRN a NDR, Československo a některé jiné země. Vycházejí přitom z toho, že různé části této oblasti se dnes rozvíjejí různým sociálněpolitickým směrem. Nám se jeví jako mnohem lépe ospravedlnitelné vylčení rozsáhlého východoevropského regionu zahrnujícího všechny socialistické země (také někteří vědci z nesocialistických zemí zastávají zároveň takové hledisko).

Těžko lze s Vámi souhlasit též v tom, že prohrška díla (tj. chyby v popisích k fotografiím, nesprávné - podle Vašeho názoru - dělení Evropy, jistá převaha geografického materiálu nad etnografickým atd.) mohou vcelku snížit "úroveň ideové koncepce encyklopedie". Kromě toho termin encyklopedie tu není zcela příhodný. Jak se uvádí v titulu každého svazku, edice je vědeckopopulárním dílem a vůbec ne encyklopedií. Zdá se, že takové chybné informování o charakteru díla též napomohlo formulování řady bezpodstatných požadavků. Zároveň samozřejmě všechny Vaše připomínky budou předány autorům příslušných studií a nakladatelství Mysl, které edici vydává. Vycházíme přitom z toho, že zasíláte našemu časopisu recenzi, byl jste veden snahou prokázat soudružskou pomoc sovětským kolegům.

*V úctě
Hlavní redaktor časopisu
Sovetskaja etnografija
člen-korespondent A V SSSR*

K. V. Čistov

IV.

Strany i národy (20 svazků) prodám. Zn.: "Spěchá".

Lidové šperky

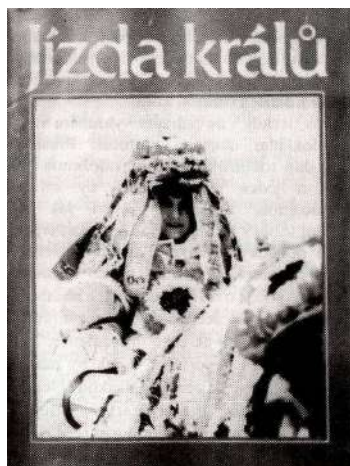
Státní muzeum etnografie národů SSSR v Leningradě má jednu z největších a nejdůležitějších etnografických sbírek, shromážděnou od roku 1902; dnes má přes 270 000 předmětů a 170 000 dokumentárních fotografií. Sbírká postihuje celé spektrum materiální i duchovní kultury národů SSSR od konce 18. století po současnost.

Z fondu šperků a šperkařských výrobků bylo uspořádáno reprezentativní album v angličtině, určené pro širší publikum (*Jewellery. Museum of the Ethnography of the Peoples of the USSR* Leningrad 1988). Autorka Elga Torčinská, dlouholetá odborná pracovnice leningradského muzea, se stručně věnuje jednotlivým oblastem Sovětského svazu - Ruské federaci, Pobaltí, Ukrajině, střednímu Povolží, zakavkazské oblasti, střední Asii a Sibiři. Uvádí vývoj šperkařské výroby do historických souvislostí, postupuje však velmi obezřetně při zdůraznění dlouhodobě samostatného a velmi svébytného vývoje neruských národních kultur.

Šperky pokládá za zcela samozřejmou součást lidové kultury, bez ohledu na jejich výrobce. V naprosté většině to byly produkty profesionálních a vysoce specializovaných řemeslníků, kteří střetli své znalosti i technologická tajemství. Jen v ojedinělých případech se lze setkat s podomáckou výrobou jednoduchých náhrdelníků (například tatarské ženy ve středním Povolží). Autorka sleduje některé obecné tendence: vliv způsobu života (kočovně a zemědělské národy), vývoj od původní magické a religiózní funkce k převažující funkci zdobné a reprezentativní, vzájemné ovlivňování lidového oděvu a šperku, a podává tak přehledný obraz šperkařství v širokých souvislostech. Vzhledem k předpokládanému okruhu čtenářů je však slovníček odborných výrazů naprosto nedostačující (jenom 18 náhodně vybraných hesel).

Fotografie tvoří nejdůležitější součást knihy a jsou, stejně jako celková polygrafická úroveň, opravdu vynikající. Protože však jde o muzejní předměty, alespoň ilustrativně mohlo být zařazeno několik dokumentárních fotografií z terénu, které by ukázaly šperky a další šperkařské výrobky ve vztahu k prostředí, kde byly užívány.

Helena Beránková

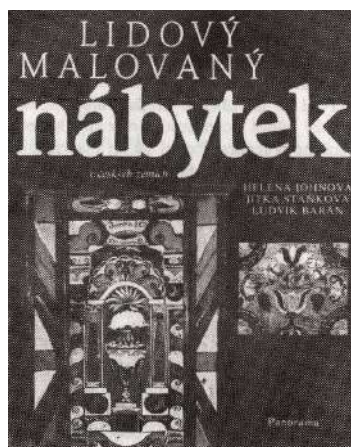

Folklorní slavnosti jsou podivuhodným jevem 20. století, který nachází stále dost organizátorů i nadšených obdivovatelů. Jednou z nejatraktivnějších místních folklórních slavností jsou hlucké a zejména každoroční vlčnovské národopisné slavnosti s jízdou králů, tolik proslavenou slavným obrazem Joži Úprky. Není proto divu, že právě z podnětu organizátorů těchto slavností vznikl záměr knižní popularizace jízdy králů, kterou v úplnosti projevu uchovává především slovácký Vlčnov. Knihu s názvem *Jízda králů* (Praha 1990) sestavil a obsáhlou úvodní studii napsal univ. prof. dr. Václav Frolec, DrSc., zkušený a známý národopisný badatel, který si přizval ke zpracování informací o jízdě králů ve Vlčnově J. Kukulku, ing. A. Pavelčíka a dr. J. Beneše. Informace o jízdě králů v Hluku podává MVDr. M. Kočí, v Doloplazích ing. V. Tomeček a ve Skoronících kronikář V. Holcman. Historické exkursy ke všem uvedeným lokalitám zpracoval dr. Metoděj Zemek. Vědecká studie V. Frolec o významu jízdy králů v evropských lidových tradicích a o jejich regionálních paralelách, i populárněvědné popisy jejich nejvýznamnějších projevů na Moravě, jsou doplněny historickými i současnými fotografiemi a přibližují tak čtenářům minulost i současnou atmosféru tohoto zvyku.

Monografie o jízdě králů si klade nemalý cíl: přispět k upevnění kulturního povědomí jednotlivých regionů poznáním a využíváním lidových tradic, které mají nezastupitelnou úlohu ve vytváření identity národů sjednocující se Evropy. Avšak především je dokladem lidové slavnosti dosud fascinující domácí, ale zejména cizí návštěvníky, které přitahuje možnost bezprostředního kontaktu se zvláštním kulturním jevem, tak kontrastním k naší současné technické civilizaci.

Josef Jančář

Kniha o lidovém malovaném nábytku

Ačkoliv se lidový malovaný nábytek stal středem zájmu národopisců jako jeden z prvních v oblasti lidové materiální kultury, nedošlo vlastně do současnosti k jeho souhrnnému zpracování. Nevydaná bohužel zůstala rozsáhlá knižní monografie o českém lidovém nábytku D. Stránské, příspěvky publikované různými autory na toto téma v etnografickém tisku či v regionálních monografiích mají pak spíše dílčí charakter a nepokrývají celé území českých zemí. Publikace autorů H. Johnové, J. Staňkové a L. Barana *Lidový malovaný nábytek v českých zemích* (Praha 1989) zaplňuje tuto mezeru a je o to vítanější, že zmnožuje počet publikací, které blíže přibližují veřejnosti přesně vymezenou oblast výtvarné kultury lidu.

V úvodní, rozsahem nevelké textové části, se autoři dotýkají některých důležitých otázek této problematiky. Těžiště této části spočívá v pokusu o utřídění a rozlišení hlavních regionálních typů lidového nábytku - tedy v oblasti, kde byly mezery dosavadního bádání pociťovány patrně nejcitlivěji a kde bylo zapotřebí nejvíce heuristické práce. Opomenula zůstává snad jen vlastní definice nábytku. V důsledku tohoto opomenutí je pozornost v úvodu věnována i malbě na různých dřevěných architektonických částech, aniž by byla vedena nějaká hranice mezi ní a malbou lidového nábytku. V obrazové části publikace se tento fakt projevuje zařazením fotografií, které dokumentují jevy do samotné oblasti lidového malovaného nábytku nepatřící: svatební sáně (obr. 82), vývěsní štít (obr. 97), dveřní výplň (obr. 51). Sporné zůstává z tohoto hlediska i zařazení malované dětské hračky (obr. 74-75).

Na textovou část navazuje obsáhlá barevná příloha s příslušně dobrými fotografiemi L. Barana. K drobnějším nedostatkům publikace patří neúplná korespondence textové a obrazové složky. Orientaci řadového čtenáře snižuje absence odkazů na konkrétní fotografie v příloze. Nejpřehlednější částí publikace jsou popisy jednotlivých fotografií. Problematické je například již pouhý výběr rozměrů dokumentovaných exponátů: uváděné rozměry jsou často různorodé povahy a liší se stupněm podrobnosti. Ani při volbě dalších údajů není autory dodržen jednotný přístup. Popisy nezachovávají přesně stanovený sled prvků, ale místy jej značně pozměňují. Zůstává otázkou koncepce těchto popisů, která také budi dojem nedoděšenosti, zda by se totiž měly podobat výčtům jednotlivých údajů (jak je tomu ve většině případů), nebo zda by měly obsahovat i prvky uměleckého hodnocení a vysvětlivky. Stranou ponechávám otázku souměřitelnosti popisů nejšťastnějších zdobených kusů nábytku, kde autoři zacházejí do nejmenších detailů, včetně součtu květů v dekoru a barevné škály, a exemplářů zdobených nejhonosněji. Omyly se vyskytují i v ikonografickém určování jednotlivých motivů, zejména tehdy, spadají-li do oblasti křesťanské ikonografie. Hrubým omylem je např. určení svaté Kateřiny (obr. 60) jako Korunování P. Marie. Na čele postele ze středních Čech (obr. 50) není zobrazeno ani "seskupení svatých" a ani "legenda o Marii", ale repliky dvou typů poutních Madon a jedné Piety. Správnější ikonografické označení sv. Josefa s Ježíškem v náručí (obr. 67) je svatý Josef Pěstoun, sv. Anny s Marií (obr. 59) je svatá

Anna Učiteľka, Madona ze slováckej truhly (obr. 100) je P. Maria Pomocná, na obr. 66 není zachycen Ukřižovaný, ale Kalvárie. Sporné je i označení některých typů architektury, včetně místy užívaného názvu městská veduta. Při vysoké míře stylizovanosti, jakou se vyznačují některé exempláře v malbě květinového dekoru, je rovněž nejasné určení některých druhů květů.

I přes některé dílčí nedostatky je publikace Lidový nábytek v českých zemích seriózní naučně-populární kniha, která se nepochybně setká se zájmem široké veřejnosti a která je i vítanou národopisnou monografií. O jejím čtenářském úspěchu svědčí již sám fakt, že v době velmi krátké zmizela z pultů našich prodejen.

Luboš Kafka

Lidový odev Slovákov v Maďarsku

Publikácia s rovnakým názvom je prvým dielom predpokladanej dvojdielnej monografie tradičného ľudového odevu slovenského etnika v rôznych častiach krajiny (bola vydaná v Budapešti 1989). Zostavená je zo šiestich štúdií rozdielnych autorov, ktoré podávajú obraz o formách ľudového odevu a o spôsobe odievania Slovákov v Novohradskej župe a v ďalších vybraných lokalitách v Maďarsku (Čemer, Maglód, Jača, Pišpek, Čuvár, Nyiregyháza a Capár). Autori, renomovaní etnografi zo Slovenska i Maďarska (V. Nosáľová, O. Danglová, M. Sigmundová, J. Botík, E. Lackovičová, J. Zólyomi), sa snažia podať prehľadné spracovanie ľudového odevu v celej jeho šírke za obdobia posledných sto rokov, s funkčnými zmenami i uplatnením v súčasnosti.

Základným zdrojom poznatkov sú predovšetkým priame terénne výskumy a výpovede informátorov. Veľmi dôležitou pomôckou pri rekonštrukcii foriem odevu svätého, obradového i každodenného je pomerne bohatá fotografická dokumentácia dodnes uchovaná u informátorov, následne zreprodukovaná a v bohatom množstve prezentovaná v celej knihe. Okrem nej sú v knihe použité i dokumentačne hodnotné fotografie autorov priamo z terénu. Dvojica autorov J. Botík a M. Sigmundová pri výskume u nyiregyházskejších Tirpákov, ktorí tradičný odev v súčasnosti už nenosia (dôsledkom rýchleho pomeštenia i strata znakov lokálnej, skupinovej i etnickej špecifčnosti odevu), použila retrogádný postup

s využitím archívnych prameňov (testamentov, súpisov pozostalosti).

Prínos publikácie je v kvalitnom spracovaní materiálu a sprístupnení poznatkov o rôznorodosti ľudového odevu, jedného z nejdôležitejších identifikačných znakov Slovákov žijúcich v Maďarsku. Poznatky obsiahnuté v štúdiách môžu taktiež poslúžiť ako východiská k ďalšiemu podrobnejšiemu rozpracovávaniu problematiky foriem a vývinu ľudového odevu v jednotlivých lokalitách i oblastiach.

Andrea Onderčaninová

Poněkud netradičně o netradiční (!) knize

Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře. Vybral a uspořádal, k vydání připravil a komentáři opatřil Bohuslav Beneš (řada Lidové umění slovesné, Odeon, Praha 1990). "Netradičně uspořádaný výbor" - tahle slova, kterými se na záložce představuje antologie z české lidové slovesnosti, provokuje k široce založené polemice. Pro ni by mi však redakce zřejmě neposkytla dostatek prostoru. I potlačím v sobě prvopočáteční impuls především k rozboru editorova svévolného, matoucího, v tom nedobrého smyslu netradičního třídění (počínaje rozdělením ukázek do dvou oddílů, Lidová poezie a Lidová próza, a konče nenáležitou prezentací některých žánrů v prvním, jakož i prapodivným sledem žánrů v druhém oddíle). Budu skromnější, z větší části zareaguji na "netradičně uspořádaný výbor" ekvivalentně, tedy rovněž netradičně. Netradičně ovšem v jiném, možná zpočátku nepochopitelném zabarvení, neboť chci popírat sebe sama.

Mohlo by mi polichotit, že Bohuslav Beneš hojně čerpal z mé sbírky Lidová vyprávění z Kladska (1959). Do své antologie z ní pojal deset textů. Jenže! Patně si neuvědomoval, že všechny povídky kladských Čechů integrálně nezapadají do prozaického fondu, jak jej známe z majoritního českého území. Čili vedle působení literatury přehlížel, podobně jako četní stoupenci tzv. Sprachinselvolkskunde, přítomnost dvou vrstev, totiž textů jednak převzatých z jinonárodního prostředí a jednak vzniklých relativně nezávisle uvnitř etnické skupiny. Snad jen jediné z deseti vypravování, *Vo císaři Josefovi* (č. 481), má tedy v Benešově výboru plně oprávnění; nezaznamenal jsem je v Kladsku, kde tradici o Josefu II. "supluje" tradice o Friedrichu II. (z mé sbírky u Beneše č. 480, *Starej Frica a regrut*), nýbrž v pohraniční

obci na české straně, v Machově. Čerpání z mé edice bylo tudíž přinejmenším neobvyklé, řekněme netradiční, a B. Beneš měl do ruky vzít spíše některý ze souborů našeho nejvýznačnějšího sběratele lidové prózy, J. Š. Kubína. Přirozeně ne jeho Kladské povídky, ale zejména Lidové povídky z Podkrkonoší, popřípadě jeho zápisy z dalších českých krajů.

Pravda, leckdy i na jediném vybraném vzorku lze dokládat obecnou platnost. Přesto se rozhodují rozšířit subjektivně založenou glosu ještě o jeden vzorek, který by zvýraznil "netradičnost" Benešova výboru. Jak mohl badatel těžit i z knížky Karla Dvořáka Nejstarší české pohádky (1976)? Dvořákoví přece šlo nikoli o autentický soubor našich nejstarších pohádek, pouze o seznámení s jejich obsahovým základem. Za tím účelem neváhal přebírat texty z pramenů zhusta nečeské provenience. Tohle jako by Beneš nepostřehl. Jinak by nakonec zařadil, nicméně se značnou dávkou tolerance, místo pěti jenom jednu stylizaci, vycházející ze Ctibora Tovačovského z Cimburka (č. 459, *Proč se nemá rád pes s kočkou a kočka s myší*). Obzvlášť kuriózní je, že se mu mezi zařazené texty dostala i volná Dvořákova úprava pohádky bratří Grimmů (u Beneše č. 461, *Vlk a husy*, u Grimmů č. 86, *Der Fuchs und die Gänse*).

Aby představa o "netradičnosti" byla úplnější, nutno dodat, že stejný punc mají vstupky k vybraným ukázkám. Ba i úvod k celé knize. Zarazí už zahajovací věta: "V této knize se čtenářům dostává do rukou výbor z české lidové písně, slovesné a divadelní tvorby ..." Buďte teď čtenář vědět, co to je lidová slovesnost? Najednou jako by z ní písně a divadelní tvorba vypadla. Anebo o několik stránek dál (s. 15): "... spolu s inžitními autory skládají lidové veršovci a prozaikové typu Anežky Gorlové a dalších své písně o kolektivizaci, o l. máji, zasílají veršovaná blahopřání vedoucím státním činitelům, píší o MDŽ, o novém životě dnešní společnosti..." Ano, tenhle "netradiční" fakt chápeme dnes jako anachronismus, který se z publikace, vydané roku 1990, zřejmě už nepodařilo při posledních korekturách vymýtit.

Úplně na závěr nemohu jinak než se přiznat ke smutku nad promarněnou příležitostí: Místo aby kniha objevnou netradičnosti nenápadně, nedirektivně vedla, učeně se tvářící rádobý-netradičnosti nezodpovědně, direktivně zavádí.

Jaromír Jech

Národopis města Brna

Koncem minulého roku vydal brněnský Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV ve spolupráci s Městským kulturním střediskem sborník s názvem *Národopisné studie o Brně*. Sborník prezentuje dílčí výsledky národopisného výzkumu města Brna, který v uplynulých pěti letech provedli pracovníci zmíněného ústavu.

Úvodní příspěvek H. Bočkové si všímá formování národopisné struktury Brna, které mnohem dříve než ostatní velkoměsta začalo sdružovat předměstské části - někdejší samostatné obce. Došlo tak ke vzájemnému prolínání kultury města a vesnice, což vytváří příznivou půdu i pro etnograficky orientované výzkumy. Příspěvek K. Fojtíka je zaměřen na proces industrializace města, který měl odraz také v rozdílnosti bytové kultury u "starousedlých" a "novotných" dělníků. Na tento okruh navazuje studie A. Navrátilové o hlavních rysech života brněnské rodiny v podmínkách industriálního vývoje. Autorka spatřuje stěžejní moment této problematiky v sepětí lidové tradice se sociálními potřebami nově vznikajících vrstev. O vývojových tendencích výročních zvyků a slavností v Brně a na jeho předměstí pojednává A. Sulitka. Se srovnávání konkrétních dokladů od konce 19. století až do současnosti vyplývá zjištění, že symbolika obyčejových projevů patří k nejstabilnějším elementům kulturních tradic. Úlohou spolků v sociálním, národnostním a kulturním vývoji Brna se zabývá K. Altman. Zjišťuje, že české spolky a sdružení byly spolu s politickými stranami hlavními nositeli národního uvědomění v německy orientovaném městě. Další příspěvek, jehož autorkou je O. Hrabalová, přináší souhrn poznatků o lidové hudební kultuře města v 19. století. Zdůrazňuje zvláště zápisy lidových písní F. Sušila a F. Bartoše, hudební působení L. Janáčka i jeho spolupracovníků, a zdroje hudebnosti nachází i ve spolcích, pěveckých sborech, ve společenském a dělnickém zpěvu. Lidovému vyprávění je věnován článek M. Šrámkové, která vychází z tištěných, rukopisných a terénních pramenů, podle nichž podává přehled o vyprávěčských příležitostech v městě a jeho předměstích.

Zatímco předcházející studie sborníků byly zaměřeny více na minulost Brna, další dva příspěvky přinášejí poznatky z jeho kulturní současnosti. Dnešní zpěvnost hodnotí M. Toncrová, která upozorňuje na silný vliv slováckého písněového folklóru v současném frekvento-

vaném repertoáru na území Brna. O hrách a zábavách brněnských dětí píše J. Pospíšilová. Dochází ke zjištění, že dětský svět obsahuje jak jevy z masové a institucionální kultury, tak jevy spontánní povahy, kam patří také folklórní formy. Děti přijímají nejrůznější podněty z okolního světa, přičemž rozhodující pro ně není původ jevů, ale jejich obsah. V závěru publikace podává M. Makarišová přehled o komplexní dokumentaci k národopisnému výzkumu města Brna a jejím zpracování.

Sborník studií věnovaných národopisu města Brna je významným příspěvkem k poznávání nedílné součásti etnografického bádání - studiu lidové kultury ve velkoměstě, které v moravském prostředí stojí dosud ve stínu atraktivnějších výzkumů lidových tradic na venkově. Sborník je přípravou k chystané národopisné monografii města Brna.

Jiří Pajer

Rolník a jeho práce

V českých nakladatelstvích se v posledních letech začalo objevovat množství titulů, které prozrazovaly, že publikace budou popularizovat některou oblast lidové kultury. Vedle střizlivých názvů se objevovaly i takové, které "chytaly" čtenáře, jako *Prostá krása*, *Nejkrásnější umění* nebo *Křehká krása*. Je ostatně běžné podobně označovat rozhlasové a ještě více televizní pořady o lidovém umění, ale třeba i o skle. Méně vhodný titul však ještě nemusí být spojen s nekvalitním obsahem, stejně jako titul seriózní nezaručuje obsah na potřebné úrovni. O to více si však ceníme 16. svazku populárně vědecké edice Národopisného ústavu SAV, který nese název *Rolník a jeho práce*. Tradice poľnohospodárskej výroby slovenského ľudu. (Bratislava 1988). Jeho autorovi P. Slavkovskému se podařilo udržet ve střizlivých proporcích název knihy i její obsah. Snad bychom mohli namítnout, že obsah neodpovídá titulu ani podtitulu, a to přes autorovo vysvětlení v úvodu, proč vybral z agrární tematiky právě jen pěstování obilnin, které pokládá za "podstatnú a pre spoločnosť rozhodujúcu časť rastlinnej výroby". "Poľnohospodárska výroba" je však totéž co český zemědělská výroba, tj. "odvetvie národného hospodárstva zahŕňajúce obrábanie pôdy, pestovanie rastlín a chov zvierat" (Krátký slovník slovenského jazyka, Veda Bratislava 1987). Autor nám však zapomněl vysvětlit, proč pominul celou polovinu zemědělské výroby, tj.

chov hospodářských zvířat, zda proto, že jí bude věnován další svazek edice, což by si jistě zasloužila, nebo zda stupeň vědeckého výzkumu v této oblasti dosud neumožňuje seriózní vědeckopopulární zpracování. Smířme se tedy s tím, že nás autor seznamuje pouze se způsoby pěstování obilí, a to od přeměny obvykle lesního pozemku v pole a jeho přípravy pro setí až po sklizeň, výmlat a uskladnění.

Celou knihu rozdělil na "historickou" a "etnografickou" část. V té první zpracoval archeologické a historické poznatky o vývoji zemědělství od počátků slovanského osídlení Československa až k tzv. poúnorové socializaci. Ve druhé části, věnované poslednímu období tradičního pěstování obilí na Slovensku, využil bohaté národopisné literatury, ale především dlouholetých vlastních výzkumů a zkušeností. Výsledkem je zpracování jednoho z nejvýznamnějších úseků lidové kultury a to v nejširších historických, sociálních i obecně kulturních souvislostech a ve srozumitelné a čtivé podobě. Autorovi se podařilo splnit záměr, který si v úvodu předsevzal, tj. nabídnout veřejnosti možnost poznání části vlastní historie, vlastní kulturní tradice, která měla v minulosti rozhodující význam při formování způsobu života a kulturní identity slovenského národa. Na tomto faktu nic nemění ani to, že se do textu vloudilo několik dnes už vyčíchých slovních obrátů typu "zápas člověka s přírodou" nebo politických termínů typu "vesnický boháč" a dobově poplatné kladné hodnocení budování "socialistické" společnosti a "socialistického" zemědělství s mírně kritickým akcentem především v pasážích o počátcích tzv. kolektivizace. Celá kapitola Cesta k novému životu se stala záhy po vydání knihy anachronismem, a jak už sám název napovídá, nepatří k nejpeřesvědčivějším.

Na závěr ještě dodejme, že se kniha P. Slavkovského objevila v seznamu literatury doporučené ke studiu posluchačům etnografie filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Od českých kolegů je to nesporně uznání, které by autorovi mohlo lichotit.

Václav Hrnčíko

Jihočeská konopická

Jihočeská konopická patří do skupiny posklizňových slavností. Je to pozoruhodný lidový zvyk spojený se zábavou, který se v mnoha obcích Prácheňska a Pošumaví udržuje v rozmanitých podobách až do současnosti. Po-

zornost badateľů prítahoval už od konce minulého storočia. Najnovším souborným zpracováním této zvykové tradice se zabývá práce J. Režného *Konopická* (KKS České Budějovice 1987), která byla vydána s popularizačním záměrem.

Autor nejprve podává přehled o výskytu konopické v jihočeských obcích, popisuje její jednotlivé fáze a publikuje nejstarší prameny. V další části zveřejňuje bohatý dokumentační materiál z vlastních výzkumů, který zachycuje v širokém ekologickém pasportu soudobého prostředí a života lidí, ať jde o retrospektivní vzpomínky starších informátorů, nebo o autentické popisy ze současnosti. Ve zvláštní kapitole zařazuje texty a nápěvy písní, zpívaných ke konopické. Publikace je doplněna soupisem literatury a obrazovou přílohou.

Populárně zaměřená monografie o jihočeské konopické přináší řadu nových a hodnotných materiálů. Vyzařuje z ní také autorovo zaujetí lidovými tradicemi, jihočeskou krajinou i lidmi, což jsou pro práci J. Režného už příznačné a trvalé atributy.

Jiří Pajer

Písně ve svém prostředí

Moravská sběratelka lidových písní Františka Kyselková kdysi napsala, že vynikající zpěváky lze přirovnat k živým zpěvníkům své vesnice. Takto můžeme posuzovat knížku Jiřího Pajera *Záleský zpěvník* (Břežůvky 1990, 156 s.), která nese podtitul *Z repertoáru Aloise Kubičky z Kelník*. Tato malá vesnice náleží k Luhačovicckému Zálesí, které národopisně zmapoval profesor Antonín Václavík a kde sbíral lidové písně hlavně Josef Černík (*Záleské písně*, 1959). A. Kubiček je takovým živým zpěvníkem své dědiny: ve zpěvníku najdeme 154 písní. Je to jen výběr, protože Pajer natočil od něho 220 písní; sám zpěvák si do rukopisného zpěvníku zapsal na 500 písní a myslí si, že jich zná mnohem víc, snad 1300 nebo ještě víc.

Alois Kubiček se narodil v roce 1929 a v jeho podání se najdou písně staré, ale i písně z tehdejší doby, módní, kramářské, zlidovělé i šlágry, jako třeba píseň o utonutí rakvíckých dětí na Dyji (Poslyšte, lidé milí, č. 41), a další. Proto zpěvník je nejen souborem lidových, tradičních písní, nýbrž i jakýmsi sociologickým průhledem do písňového vkusu moravské vesnice od dvacátých a třicátých let. J. Pajer má za sebou dvě knížky o lidové písni - *Svět lidové písně* (1990) a monografii stráněcké zpěvačky Marie Procházkové (1986). Záleský zpěvník navazuje

na knížku o M. Procházkové. Pajer probírá písně podle tematických okruhů (Z dětství - Koloběh života a roku - Podomní řemeslníci a obchodníci - Doma - Na dědině - Asendy - U muziky - Svatby). Nechává zpěváka vykládat a komentovat jednotlivé písně i vyprávět o svém rodě a životě a doplňuje monografii úvahou Zpěvák a jeho písně. Všude si všímá jak písně žily, kdy se zpívaly, kde se jim zpěvák naučil a všímá si taky ostatních zpěváků: tedy těch podmínek, které zkoumá "ekologická" metoda při výzkumu folklóru. Tak Pajer pokračuje v podobných výzkumech a publikacích (K. Plicka, J. Kresánek, V. Úlehla, F. Kyselková, K. Vetterl, O. Sirovátka aj.), které mají nejen značný význam, ale i budoucnost.

Oldřich Sirovátka

Spevník moravských kolied

"Koliedy jsou mezi písničkami snad ty nejpeknější. Strídá se v nich pokora a uctivost s rozverností, ale jejich tón je vždy radostný a srdečný." To je citát z úvodu k najnovšej zbierke kolied, ktorá pod názvom *Ten vánoční čas* vyšla koncom minulého roku, jej autorom je Jiří Pajer. I keď spevníček obsahuje iba zlomok (100 ukážok z bohatého fondu moravských vianočných písní ľudového, poľoľudového či umelého pôvodu), predstavuje nám celú šírku, rozmanitosť a umelecké bohatstvo tejto mi-

moriadne zaujímavej zložky piesňového repertoáru. Vianočné koliedy boli u nás dodneďava akosi na okraji záujmu, a to ani nie tak zberateľov či zapisovateľov, ako skôr vydavateľov a vedeckých pracovníkov - folkloristov. Dôvodov tohto "nezájmu" bolo viacero. Popri ideologickom (publikovali sa predovšetkým koliedy svetského charakteru, monografie kolied vlastne po r. 1945 vydané neboli) tiež niektoré ďalšie, ako nejasnosti okolo "ľudovosti" týchto prejavov, ich umelecky, geneticky i hudobnosťovo rôznorodý charakter, atď.

Recenzovaná kniha prináša výber kompletných zápisov melódii i textov moravských kolied z publikovaných prameňov, z rukopisnej zbierky J. Poláčka i z vlastných výskumov autora. Pochádzajú z obdobia od konca osemdesiatych rokov 19. storočia do súčasnosti a prezentujú viaceré moravské regióny (nie však oblasť Sliezska). Výber uprednostňoval staršie záznamy a neobchádzal najmä koliedy náboženského charakteru. Zostavovateľ zbierky však nestrácal so zreteľom ani aspekt národopisný, hudobný a umelecký. V spevníku nachádzame umelecky hodnotné prejavy vianočných písní v širokej škále výrazu od detských, archaických refrénových cez koliedy žartovné a pastorálne vážneho i humorného obsahu až po vyslovene duchovné piesne, spodobujúce legendu narodenia Krista. Paralely so slovenským koledovým fondom sú evidentné najmä v zápisoch z Valašska a Slovácka - je to asi jedna pätina písní (21 záznamov), najmä pastorálnych, ale i náboženských (napr. Padá rosa studená).

Kniha obsahuje popri alfabeticke zoradenej piesňovej zbierke tiež zaujímavé a zasvätené komentáre J. Pajera k problematike genezy a historickým súvislostiam jednotlivých postupne sa navrstvujúcich zložiek kolied. Autor upozorňuje na nespornú dôležitosť pôsobenia cirkvi pri formovaní dnešnej tváre moravských kolied. Zbierka je opatrená zoznamom písní, informáciami o prameňoch a oblasti, kde bola pieseň zapísaná. I keď je jej zameranie popularizačné, vo svojej knižnici knihu uvíta i odborník folklorista či etnomuzikológ. Pôvabná knižočka moravských kolied bude iste dobre predajným a komerčne úspešným artiklom, ktorý vhodným spôsobom zaplní výraznú medzeru v doterajšej ponuke populárno-vedeckých publikácií takéhoto typu.

Eva Krekovičová

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/1991 VOLKSKUNDLICHEREVUE 1/1991

Herausgeber Ústav lidové kultury - Institut für Volkskultur, CS - 696 62
Strážnice (ČSFR)

Volkskundlicherevue ist die neue Quartalschrift, die in einer neuen Inhalteinstellung und graphischen Ausstattung die bisher erscheinende Zeitschrift "Národopisné aktuality" ("Aktualitäten aus der Volkskunde") ersetzt. Die neue Zeitschrift stellt in den Mittelpunkt ihres Interesses die traditionsreichen Ausdrücke der Volkskultur, großen Wert wird auf die Bedeutung der volkstümlichen Traditionen in der modernen Kultur unserer Zeit gelegt. Die Zeitschrift bringt vor allem Aufsätze, Studien, Diskussionsbeiträge und Dokumente zur Ausnützung der Folklore im künstlerischen Schaffen der Amateur- und professionellen Ensembles, in einer breiten Skala von authentischen Gestaltungen bis zu angewandten, stylisierten Formen und Beziehungen zu anderen Genres. Die Zeitschrift wird auch regelmäßig über in- und ausländische Publikationstätigkeiten (Bücher, Almanache, Zeitschriften, Schallplatten u. ä.) informieren. Sie wird auch über volkskundliche Expositionen und Freilichtmuseen, Folklorefestival und Volksfeste, über bedeutende Symposien, über die in Tschechoslowakei und im Ausland vorbereiteten Forschungsprojekte usw. berichten.

INHALT:

DIE STRABENZEITUNG ODER DIE WÄNDEANSCHRIFTEN

Oldřich Sirovátka

Studie analysiert die Schlagwörter, die im August 1968 und November 1989 in der Straßen der tschechischen und mährischen Städte erschienen. Autor konstatiert die Ähnlichkeit der beiden Situationen und spricht über der Periodizität der Plakate und Anschriften, die sich regelmäßig nach der aktuellen Situation abänderten. Für diese Art des Nachrichtendienstes hält er den Namen "die Straßenzeitung" als berechtigt.

... ES IST EIGENTLICH SCHON MÄHREN

Jan Trojan

Autor analysiert die Vokalkompositionen des Komponisten Bohuslav Martinů nach Motiven der Volkspoesie aus der Sammlungen von F. Sušil und F. Bartoš. Er kommt zum Schluß, daß Martinů kann man nicht für einen Komponisten halten, der in der gesamten Schaffung mit dem Folkloremilieu beeinflußt wäre. Komponist sah im Volkslied das wertvolle Vermächtnis, nach dem er sich nicht durch die Nachahmung, sondern nur durch eigene lyrische und poetische Inspirationen, die aus einem Teil seiner Schaffung ausklingen, annähern strebte.

SITTEN UND RITEN VERBUNDENE MIT HAUSBAU IN TSCHECHISCHEN LÄNDERN

Alena Plessingerová - Josef Vařeka

Studie fasst die Praktiken, die einzelnen Hausbauphasen von der Auswahl eines geeigneten Bauplatzes bis zum Eintritt in den Neubau begleiten, zusammen.

VOLKSKUNST IN DER PFLEGE DER SPEZIALISTEN

Antonín Václavík

Bisher nicht publizierte Studie vom Jahre 1959, veröffentlichte zum 100. Jahrestag der Geburt von A. Václavík, des ersten Professors für Ethnographie auf der Universität in Brno. Autor hinweist auf den Mißbrauch der Volkstradition und betont die Notwendigkeit der vollkommenen Pasporsitisation und Schutzes der Gegenstände in den musealen Sammlungen.

DAS LIED INS NOTIZBUCH

Antonín Jančík

Überlegungen des Dichters Jaroslav Seifert über dem Volkslied.

VON DER FOLKLORE ZUM FOLKLORISMUS

Dušan Holý

Ein Gespräch mit dem Universitätsprofessor Richard Jeřábek über der Vergangenheit und Gegenwart der ethnographischen Wissenschaft und über das vorbereitete Lexikon zum Folklorismus in tschechischen Ländern; zeitlich ist diese Problematik auf hundert Jahre 1891-1991 begrenzt.

SCHULD UNSERER ETHNOGRAPHIE

Marta Šrámková - Mana Toncrová

Artikel weist auf die Besonderheiten der Volkskultur in niederösterreichischen Gemeinden mit tschechischen Minderheiten und zeigt die Perspektive ihrer weiteren Forschung.

REZENSIERTE BÜCHER:

Strany i narody. Naučno-populjarnoje geografo-etnografičeskoje izdanije v 20 tomach. (*Staaten und Nationen. Wissenschaft-populäre geographie-ethnographische Edition in 20 Teile.*) Moscow 1978-1981, 10 Bände, 3 300 S. mit Photos und Landkarten.

Umfangreiche kritische Rezension der sowjetischen Enzyklopädie, die in der Zeit ihrer Entstehung nicht publiziert dürfte.

Elga Torčinská - Alexandr Gronsky - Nikolaj Kutovoj: *Jewellery. (Juwelen.)* Museum der Ethnographie der Nationen der UdSSR. Leningrad 1988, 17 S. des Textes, 199 farbigen und 28 schwarzweißen Photos.

Representationspublikation über den Juwelen der sowjetischen Nationen aus der Sammlung des ethnographischen Museums in Leningrad.

Václav Frolec mit Koll.: Jízda králů. (*Der Ritt der Könige.*) Prag 1990, 176 S., 150 farbigen und schwarzweißen Photos.
Monographie über dem Ritus mit europäischen Parallelen, der heute in mährischen Lokalitäten den Charakter eines Volksfestes annimmt.

Helena Johnová - Jitka Staňková - Ludvík Baran: Lidový malovaný nábytek v českých zemích. (*Gemalte Volksmöbel in tschechischen Ländern.*) Prag 1989, 200 S. inkl. 134 farbigen und 9 schwarzweißen Abbildungen.
Representationsbuch eines aus den markantesten Bereiche der Volkskunst.

Lidový odev Slováků v Maďarsku I. (*Volkstracht des Slowaken in Ungarn I.*) Štúdie. (*Studien.*) Herausgeber der Demokratische Verband der Slowaken in Ungarn. Budapest 1989, 248 S.
Publikation mit Fachstudien über dem Volkstracht der slowakischen Minderheiten in Ungarn.

Bohuslav Beneš: Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře. (*Tschechische Volksliteratur. Auswahl für gegenwärtigen Leser.*) Prag 1990, 368 S.
Populäre Anthologie der tschechischen Folklore.

Národopisné studie o Brně. (*Ethnographische Studien über die Stadt Brno.*) Brno 1990, 200 S.
Kollektive Arbeit aus dem Gebiet der Ethnographie der Stadt Brno.

Peter Slavkovský: Roľník a jeho práca. Tradície poľnohospodárskej výroby slovenského ľudu. (*Bauer und seine Arbeit. Die Traditionen der landwirtschaftlichen Produktion des slowakischen Volks.*) Bratislava 1988, Edition Schatzkammer der slowakischen Volkskultur, Band 16, 132 S. + 48 S. der Bilderbeilagen.
Synthetische Arbeit aus dem Bereich der slowakischen landwirtschaftlichen Ethnographie.

Josef Režný: Konopická (*Der Brauch "konopická".*) České Budějovice 1987, 264 S.
Monographie des südtschechischen Brauches, der nach der Ernte des Hanfs stattfindet und die sich bis zur Gegenwart erhält.

Jiří Pajer: Záleský zpěvník. Z repertoáru Aloise Kubička z Kelníka. (*Liederbuch aus Zálesí. Aus Repertoire von Alois Kubiček aus Kelniky.*) Břežůvky 1990, 157 S., 154 Lieder.
Ökologische Monographie über dem Singer und seinen Lieder.

Jiří Pajer: Ten vánoční čas. Sto koled z Moravy. (*Die Weihnachtszeit. Hundert Weihnachtslieder aus Mähren.*) Strážnice - Kyjov 1990, 135 S.
Anthologie aus der mährischen Weihnachtslieder für praktische Ausnützung.

Übersetzt von Jaromír Vlach

ETHNOGRAPHIC REVUE 1/1991

Published by The Institute of Folk Culture, 696 62 Strážnice (ČSFR)

Ethnographic Revue is a quarterly journal which will appear with a new content and graphic design and replaces the recent journal "Ethnographic Novelties" ("Národopisné aktuality"). The new journal will focus its attention on traditional expressions of folk culture, a special emphasis will be paid to the meaning of folk traditions in recent modern culture. The journal will bring, in the main part, also articles, studies, discussions, contributions and materials for utilizing folklore in the creative activity of amateur as well as professional groups, in broad scale of possibilities related to authentic up to applied forms, stylized forms and relationships with other genres. The journal will bring regular information on home as well as foreign publication activity (books, proceeding, journals, records, etc.) and report on ethnographic expositions and open-air museums, on folklore festivals and celebrations, on important and organized scientific projects in Czechoslovakia and abroad, too.

CONTENTS:

STREET NEWSPAPERS OF NOTICES AN THE WALL

Oldřich Sirovátka

This study analyzes slogans which have been appearing in the streets of Czech and Moravian towns on August 1968 and November 1989. Author finds out the likeness of both situations and talks about the periodicity of posters and notices which varied regularly according to actual situations. He considers the name "street newspapers" as justifiable for this kind of reporting.

... ITS NOW IN FACT MORAVIA

Jan Trojan

The author analyzes the vocal creation of the composer Bohuslav Martinů on the words of folk poetry and arrives at the conclusion that it is not possible to consider Martinů for a composer whose work was affected in the whole creation by the folklore environment. Martinů considered the folk song a precious heritage which he endeavoured to approach not by simulating but only by his own lyric and poetic inspirations sounding out the part of his creation.

CUSTOMS THE AND CEREMONIES ASSOCIATED WITH BUILDING A HOUSE IN THE CZECH LANDS

Alena Plessingerová - Josef Vařeka

The study summarizes practices which attend phases of building a house, from selecting a suitable building place to entering the ready-made building.

FOLK ART IN THE CARE OF PROFESSIONALS

Antonín Václavík

Till now unpublished study written in 1959 and put out for the 100. anniversary of the birth of A. Václavík, the first Professor of ethnography at Brno University. The author warns of the misuse of folk tradition and emphasizes the necessity of perfect cataloguing and preservation of the objects in the museum collections.

SONG INTO NOTE-BOOK

Antonín Jančík

Reflections of the poet Jaroslav Seifert on the folk song.

FROM FOLKLORE TO FOLKLORISM

Dušan Holý

An interview with Richard Jeřábek, Professor for Ethnography at Brno University, about the past and the present of ethnographic science and about the prepared dictionary of folklorism in the Czech lands.

DEBT OF OUR ETHNOGRAPHY

Marta Šrámková - Marta Toncrová

This paper points out the specificities of folk culture in Lower Austria's localities inhabited by Czech minorities and outlines the perspective of their further research.

REVIEWED BOOKS:

Strany i narody. Naučno-populjarnoje geografo-etnografičeskoje izdanije v 20 tomach. (*States and Nations. Science-popular geography-ethnographic edition in 20 parts.*) Moscow 1978-1981, 10 volumes, 3300 p. with photographs and maps.

A comprehensive critical review of this Soviet encyclopaedia which was not published at the time it was written.

Elga Torčinská - Alexandr Gronský - Nikolaj Kutovoj: *Jewellery*. Museum of Ethnography of the Peoples of the USSR. Leningrad 1988, 17 p. of text, 119 colour and 28 monochrom photographs. A representative publication about the jewellery of Soviet nations from the collection of the Museum of Ethnography in Leningrad.

Václav Frolec with team: Jízda králů. (*Ride of the Kings.*) Prague 1990, 176 p., 150 colour and monochrome photographs.
This monograph deals with a particular ceremony which has European parallels and assumes today the character of the folk celebration (localities of Moravia).

Helena Johnová - Jitka Staňková - Ludvík Baran: Lidový malovaný nábytek v českých zemích. (*Painted Folk Furniture in Czech Countries.*) Prague 1989, 200 p., incl. 134 colour and 9 monochrome photographs.
A representative book about one of the most characteristic branches of folk art.

Lidový odev Slováků v Maďarsku I. (*Folk Dress of the Slovaks in Hungary I.*) Studie. (*Study.*) Published by Democratic Union of Slovaks in Hungary. Budapest 1989, 248 p.
A publication with special studies dealing with the folk dress of Slovak minorities living in Hungary.

Bohuslav Beneš: Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře. (*Czech Folk Literature. Anthology for the contemporary reader.*) Prague 1990, 368 p.
Popular anthology of Czech folklore.

Národopisné studie o Brně. (*Ethnographic Studies about Brno.*) Brno 1990, 200 p.
A team-work study concerning the ethnography of the city of Brno elaborated by scientists of the Institute for Ethnography and Folklore Studies in Brno.

Peter Slavkovský: Roľník a jeho práca. Tradície poľnohospodárskej výroby slovenského ľudu. (*Peasant and his Work. Traditions of agricultural production of Slovak people.*) Bratislava 1988, edition Treasury of Slovak Folk Culture, vol. 16, 132 p. + 48 illustrations.
A comprehensive study about Slovak agrarian ethnography.

Josef Režný: Konopická (*The Custom "konopická".*) České Budějovice 1987, 264 p.
A monograph about the south-czech custom held after the harvest of hemp and retained till the present.

Jiří Pajer: Záleský zpěvník. Z repertoáru Aloise Kubička z Kelník. (*Song-book of "Zálesí". Front repertoire of Alois Kubiček from Kelníky.*) Břežůvky 1990, 157 p., 154 songs.
An ecological monograph about this singer and this songs.

Jiří Pajer: Ten vánoční čas. Sto koled z Moravy. (*The Christmas Time. One hundred Moravian carols.*) Strážnice-Kyjov 1990, 135 p.
An anthology of Moravian carols and Christmas songs for practical use.

Translated by Jaromír Vlach

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/91
Vydal Ústav lidového umění, 696 62 Strážnice (ČSFR)
Obálka a grafická úprava: Jana Severinová
Sazba: Jiří Šikuta
Tisk: GRAFIA Staré Město
Cena: 15 Kčs

ISSN: 0862-8351

